

PROFESJONELL SKEPSIS

En studie av revisors utøvelse av profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift. Påvirkes utøvelsen av revisors erfaring?

Christine Modin & Ema Tanovic

Veileder: Kjell Ove Røsok

Masteroppgave i regnskap og revisjon

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Dette selvstendige arbeidet er gjennomført som ledd i masterstudiet i økonomi- og administrasjon ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at Høyskolen eller sensorer inntår for de metoder som er anvendt, resultater som er fremkommet eller konklusjoner som er trukket i arbeidet.

Forord

Denne masterutredningen er et selvstendig arbeid skrevet som del av mastergrad i regnskap og revisjon ved Norges Handelshøyskole. Vi ønsket å fordype oss i et tema som vi synes var interessant, lærerikt og relevant. Allerede et halvt år før vi skulle starte på masteroppgaven hadde vi bestemt oss for tema. Revisjonsskandaler og bekymringer fra Finanstilsynet vekket fascinasjonen over fenomenet profesjonell skepsis. Arbeidet med denne oppgaven har oppfylt våre krav og forventninger. Det har vært ekstremt lærerikt, interessant og morsomt. Det har gitt oss mye kunnskap og innsikt innenfor revisjon, noe vi gleder oss til å ta med videre i arbeidet som revisorer.

Takk til vår veileder Kjell Ove Røsok, som har vist interesse og engasjement for arbeidet vårt. Under hele prosessen fikk vi stor frihet til å gjennomføre oppgaven slik vi selv ønsket, samtidig som vi fikk god oppfølging og veiledning når vi trengte det. Takk for at du hadde troen på oss under hele prosessen.

En takk til mamma og pappa, for å vippse penger i perioder stipendet ikke var nok til å dekke forbruket av energidrikk.

Sist, men ikke minst, ønsker vi å takke revisorene som stilte opp som intervjuobjekter og selskapene KPMG, Deloitte og EY. Uten dere hadde ikke forskningen vært gjennomførbar. Det har vært utrolig gøy og lærerikt å intervju dere og se dere løse caset vårt.

Bergen, 15. desember 2018

Christine Modin og Ema Tanovic

Sammendrag

Flere økonomiske skandaler i norsk næringsliv har ført til at revisors rolle som allmennhetens tillitsperson har blitt kritisert. Finanstilsynet rapporterte i 2014 at det var gjennomgående svakheter i revisors arbeid, blant annet manglende profesjonelle skepsis. De rettet spesielt kritikk mot revisor til Lundekonsernet, konsernet som endte opp med milliarder i pengekrav og skrev seg inn i historien som en av Norges største konkurser. Var det manglende utøvelse av profesjonell skepsis som førte til at revisor ikke forutså konkursen?

At profesjonell skepsis er essensielt i revisjonsarbeidet er det ingen tvil om. Er Finanstilsynets bekymringer berettiget? Denne masteroppgaven tar sikte på å se nærmere på bekymringene og kritikken som har blitt rettet mot revisorer. Etter anbefaling fra Andresen og Waldenstrøm (2015) vil også se på hvorvidt erfaring er en avgjørende faktor for utøvelsen. Vi skal derfor besvare følgende problemstilling: *Hvordan utøver revisor profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift, og påvirkes dette av revisors erfaring?*

Vi tok utgangspunkt i intervjuer med tolv revisorer, derav seks med kort og seks med lang erfaring. De løste en caseoppgave basert på de virkelige hendelsene som medførte konkurs for Lundekonsernet. Caseløsningen ble utført ved at revisorene tenkte høyt, slik at vi kunne observere hvordan de utøvet profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift etter ISA 200.

Funnene i studien tilsier at revisorene utøver profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift. De gjør dette ved å generelt ha en kritisk holdning og et spørrende sinn, gjennomgå regnskapstall nøye og komme med kritiske bemerkelser til postene, stille spørsmål vedrørende pålitelighet og kvalitet på revisjonsbevis, samt et ønske om å innhente dokumentasjon og gjøre revisjonshandlinger for å underbygge påstander. Dette er sammenfallende med funnene til Feng og Lie (2014), og følgelig ikke i henhold til Finanstilsynets bekymringer.

Analysen avdekker ingen tydelige forskjeller mellom revisorene med kort og lang erfaring. Revisorene i begge gruppene viser tegn til sunn utøvelse av profesjonell skepsis. Vi kan hverken konkludere med at gruppen med kort eller lang erfaring utøver mer profesjonell skepsis enn den andre. Dette strider mot funnene til Robertson (2010) og Payne og Ramsay (2005).

Innholdsfortegnelse

Forord.....	ii
Sammendrag	iii
Forkortelser	vi
1. Innledning	1
1.1 Problemstilling	2
1.2 Begrensninger	3
2. Teori og tidligere forskning	5
2.1 Grunnleggende revisjonsteori	5
2.2 Fortsatt drift-forutsetningen	6
2.3 Profesjonell skepsis.....	7
2.3.1 Standardsetterne sin definisjon.....	8
2.3.2 Andre definisjoner.....	9
2.3.3 Utøvelse av profesjonell skepsis	10
2.3.4 Profesjonell skepsis og revisors erfaring.....	11
2.3.5 Profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift.....	12
3. Presentasjon av Lundekonkursen.....	14
3.1 Lundekonsernet.....	14
3.2 Virksomheten.....	15
3.3 Revisor	15
3.4 De sentrale regnskapsårene.....	16
3.5 Tilsyn og kritikk.....	17
4. Metode og datainnsamling	19
4.1 Kvalitativ metode.....	19
4.2 Utvalg.....	21
4.3 Utforming av case	21
4.4 Caseintervju og verbal protokollanalyse.....	23
4.4.1 Fremgangsmåte.....	24

4.5 Semistrukturert intervju	25
4.5.1 Gjennomføring av oppfølgingsintervju	25
4.5.2 Intervjuguide	26
4.6 Koding og analyse av data	27
4.7 Reliabilitet og validitet.....	28
5. Analyse	31
5.1 Analyse av revisorene med kort erfaring	31
5.1.1 Ledelsen, regnskapsfører, selskapsstruktur og bransje	32
5.1.2 Regnskapsposter	33
5.1.3 Verdsettelsen.....	35
5.1.4 Likviditet	38
5.1.5 Revisorenes konklusjon.....	41
5.1.6 Oppsummering av revisorene med kort erfaring	42
5.2 Analyse av revisorene med lang erfaring.....	44
5.2.1 Ledelsen, regnskapsfører, selskapsstruktur og bransje	44
5.2.2 Regnskapsposter	46
5.2.3 Verdsettelsen.....	49
5.2.4 Likviditet	52
5.2.5 Revisorenes konklusjon.....	56
5.2.6 Oppsummering av revisorene med lang erfaring	57
5.3 Sammenligning av revisorene med kort og lang erfaring.....	59
6. Konklusjon.....	63
Bibliografi.....	65
Vedlegg.....	68
Vedlegg 1: Intervjuguide	68
Vedlegg 2: Case	69
Vedlegg 3: Kodet transkript.....	76

Forkortelser

IAASB	International Auditing and Assurance Standards Board
IAS	International Accounting Standards
IFRS	International Financial Reporting Standards
ISA	International Standards on Auditing
Jf.	Jamfør
MNOK	Millioner norske kroner
NRS	Norsk regnskapsstiftelse
Revl.	Revisorloven
Rskl.	Regnskapsloven
TNOK	Tusen norske kroner
VPA	Verbal protokollanalyse

1. Innledning

Revisor sin rolle som allmennhetens tillitsperson har i senere tid blitt kritisert. En av årsakene er de økonomiske skandalene i norsk næringsliv som har fått stor oppmerksomhet i media det siste tiåret. Det har blitt stilt spørsmål ved hvorfor revisor ikke har avdekket situasjonene tidligere, slik at skadeomfanget kunne vært minimert. Finanstilsynet rapporterte i 2014 at det var gjennomgående svakheter i revisors arbeid, blant annet «*manglende profesjonell skepsis*» og «*for stor tillitt til ledelsen – manglete etterprøving*» (Finanstilsynet, 2014). De har rettet spesielt kritikk mot revisorteamet i Lundekonsernet, der de trekker frem revisors vurdering av fortsatt drift-forutsetningen som svak (Sandø, 2014).

Lundekonsernet gikk konkurs i 2011 og ble omtalt som den største konkursen i Norges historie. Det ble åpnet konkurs i 62 selskaper som var tilknyttet konsernet, og det ble meldt inn krav på 1,6 milliarder (E24, 2012). Revisor selv hadde ikke kjennskap til de alvorlige finansielle problemene før dagen styret ba om åpning av konkurs (Eriksen, 2012). Ansvarlig revisor ble saksøkt for økonomisk ansvar på hele 96,5 millioner av et av selskapene i Lunde-systemet, mens daglig leder og økonomiansvarlig ble dømt til henholdsvis seks og fire års fengsel for økonomisk kriminalitet. Har Finanstilsynet rett om at den generelle revisoren ikke utøver tilstrekkelig grad av profesjonell skepsis? Er det fare for at en slik konkurs skjer igjen uten at revisor forutser risiko for det?

I dagens finansielle marked stilles det stadig strengere krav til revisors profesjonelle skepsis. Regnskapstallene preges i økende grad av subjektive verdivurderinger, og virkelig verdi blir stadig mer brukt (Eilifsen, Messier, Glover, & Prawitt, 2013). Bedrifters ledelse har best kjennskap til bedriftens finansielle situasjon og har derfor mye viktig input til revisors informasjonsgrunnlag i vurderingen av fortsatt drift (Feng & Lie, 2014). På den andre siden har ledelsen også insentiver for at regnskapet fremstiller bedriften på best mulig vis overfor regnskapsbrukerne, som kan føre til at informasjonen ikke nødvendigvis gjenspeiler virkeligheten. Etersom revisors oppgave er å eliminere denne informasjonsasymmetrien, er det viktig at revisor opptrer profesjonelt skeptisk til informasjonen ledelsen presenterer. Vi ønsker derfor å se nærmere på hvorvidt det er hold i bekymringene fra Finanstilsynet ved å se hvordan revisorer utøver profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift.

1.1 Problemstilling

I revisjonsstandard 200 punkt 13 defineres profesjonell skepsis som:

«En holdning som innebærer at revisor stiller spørsmål og er oppmerksom på forhold som kan indikere mulig feilinformasjon som følge av feil eller misligheter, og foretar en kritisk vurdering av revisjonsbevis.»

Det kan også defineres som det motsatte av tillit, der ytterpunktene er full tillit til ledelsen og fullstendig utøvelse av profesjonell skepsis (Shaub, 1996). Ifølge Shaub vil graden av tillit dermed kunne påvirke graden av profesjonell skepsis.

Profesjonell skepsis er et vanskelig begrep og det er fortsatt relativt lite forskning på området. Manglende utøvelse kan ifølge standardsetterne føre til at revisor overser uvanlige omstendigheter, overgeneraliserer når det trekkes konklusjoner fra revisjonsobservasjoner eller legger feilaktige forutsetninger til grunn ved fastsettelse av omfanget av revisjonshandlinger (ISA 200, punkt A21). For at revisjon skal fungere optimalt er altså profesjonell skepsis essensielt. Vi synes derfor det burde være mer forskning på området. Både forskningen til Feng og Li (2014) og Andresen og Waldenstrøm (2015) indikerte at revisorer utøver profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift. Disse funnene samsvarer ikke med Finanstilsynets rapport, hvor de uttaler at revisorer generelt har manglende utøvelse. Videre har det vært forskning som har sett på hvorvidt revisors erfaring påvirker utøvelsen, men funnene gir ikke noe entydig resultat. En av studiene viser at mindre erfaring og kunnskap kan øke utøvelsen av profesjonell skepsis (Robertson, 2010), mens en annet studie fant at utøvelsen øker med revisors erfaring (Johnson, Jamal, & Berryman, 1991). Vi synes dette er interessant og ønsker å bygge videre på disse forskningstemaene ved å se hvordan revisor utøver profesjonell skepsis og om dette påvirkes av revisors erfaring.

Profesjonell skepsis er et svært dagsaktuelt tema, både hos revisjonsselskapene og hos utdanningsinstituttene. Vi håper derfor vår forskning kan bidra til økt kunnskap på området. Dersom vi i vår studie finner at erfaring påvirker utøvelsen av profesjonell skepsis, kan dette være indikasjoner som revisjonsselskapene kan ta hensyn til i opplæringen av nyutdannede eller når de setter sammen revisjonsteam. På denne måten kan kvaliteten på revisjonen øke.

For å belyse dette forskningsområdet har vi utledet følgende problemstilling:

Hvordan utøver revisor profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift, og påvirkes dette av revisors erfaring?

Vi ønsker å besvare denne problemstillingen ved å gjennomføre caseintervjuer. Tolv revisorer skal løse et case, hvor vi vil observere og studere hvordan de utøver profesjonell skepsis. Caset vil være fiktivt, men i stor grad baseres på Lundekonsernet og de problemstillingene og utfordringene konsernets revisor møtte under revisjonen. Vi mener dette er et hensiktsmessig utgangspunkt da teamet som reviderte Lundekonsernet i ettertid fikk sterk kritikk for manglende bruk av profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift. De reelle utfordringene og problemstillingene teamet stod overfor vil bli inkludert, og på denne måten håper vi å kunne observere hvordan revisorene i vår studie utøver profesjonell skepsis i tilsvarende situasjon. For å kunne observere revisorenes utøvelse av profesjonell skepsis vil vi ved hjelp av verbal protokollanalyse analysere revisorenes holdninger og tankesett i caseløsningen.

I neste del av oppgaven vil vi ta for oss teori og tidligere forskning, hvor vi vil sette den teoretiske referanserammen for oppgaven. Videre i del 3 vil vi kort presentere Lundekonkursen med fokus på de relevante regnskapsårene og kritikken Lunde-revisor fikk i ettertid. Deretter vil vi i del 4 ta for oss de kvalitative metodene vi benytter oss av, som er verbal protokollanalyse i caseintervjuet og semistrukturert intervju i oppfølgingsintervjuet. Oppgavens del 5 utgjør analysen. For å se hvorvidt erfaring har betydning for utøvelsen, vil utvalget bestå av seks revisorer med kort erfaring og seks revisorer med lang erfaring. Vi vil først analysere gruppen med kort erfaring og deretter lang erfaring. Videre vil vi sammenligne gruppene med hverandre, for å identifisere og analysere likheter og ulikheter. I siste del vil presentere funn og gi en konklusjon på problemstillingen.

1.2 Begrensninger

I likhet med andre studier preges også vår studie av begrensninger. Omfanget i seg selv er en begrensning, da vi både har begrensede ressurser og tid. Vi skulle gjerne hatt flere intervjuobjekter av henholdsvis kort og lang erfaring, dog var dette ikke mulig med tanke på tilgjengelighet på revisorer og tidsbegrensningen som ikke tillot en større analyse.

Lundekonkursen er svært kompleks, og caset som brukes i studien er derfor forenklet fra virkeligheten. Informasjonsgrunnlaget i caset er av mindre omfang enn det revisorene ville stått ovenfor i et reelt revisjonsoppdrag, noe som fører til at de vil savne mer informasjon, uavhengig av hvilken grad de utøver profesjonell skepsis.

En annen begrensning i forskningen er hvordan vi definerer erfaring. Vi ønsker at «erfaring» skal reflektere revisors erfaring med vurdering av fortsatt drift, da det er i denne vurderingen vi skal måle profesjonell skepsis. Det kan dog tenkes at erfaringen påvirkes av de tilfellene der revisor faktisk har stått overfor problemer rundt fortsatt drift-forutsetningen. Denne erfaringen er vanskelig å måle og kategorisere, som følgelig gjør det vanskelig å innhente akkurat disse revisorene. Derfor har vi definert «erfaring» som antall år som oppdragsansvarlig, da vi antar at revisorene som har jobbet lenge har mer erfaring med fortsatt drift, enn revisorene som har jobbet kortere. Denne antagelsen er følgelig en begrensning i studien.

Sist, men ikke minst, vil selve målingen av et så abstrakt begrep som profesjonell skepsis være en begrensning i seg selv. Begrepet er et komplekst samspill av mange faktorer og det har følgelig vært vanskelig å lage et felles måleverktøy. Vi skal etter beste evne måle grad av profesjonell skepsis etter hvordan standardene mener at profesjonell skepsis skal reflekteres i tankesett og ageres i praksis.

2. Teori og tidligere forskning

I denne delen skal vi presentere teori som er fundamental for å belyse oppgavens tema. Vi vil først definere sentrale begreper innenfor generell revisjonsteori og fortsatt drift. De internasjonale revisjonsstandardene (ISA) står sentralt i revisjonsarbeidet. ISA 200 *Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføringen av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene* omhandler blant annet profesjonell skepsis og er spesielt relevant. Den vil derfor presenteres i dette kapitlet og være sentral i analysedelen, da den inneholder definisjon, krav og veiledning om hvordan revisorene skal utøve profesjonell skepsis.

Det er enda relativt lite teori om profesjonell skepsis og det er derfor hensiktsmessig å inkludere tidligere forskning. I løpet av de siste årene har det blitt forsket mye på området, men det er fortsatt mange ubesvarte spørsmål. Majoriteten av forskningen knyttes til profesjonell skepsis på generell basis, men det er også noe forskning som er spesifikt relatert til vurderingen av fortsatt drift og erfaring. Kapitlet vil ta for seg generell forskning tilknyttet profesjonell skepsis, før vi spisser oss inn på profesjonell skepsis relatert til erfaring og fortsatt drift. Dette vil være grunnlaget for analysen.

2.1 Grunnleggende revisjonsteori

Revisors rolle er å være samfunnets tillitsperson og gi troverdighet til regnskapet, jf. Revisorloven §1-2. Når regnskapet er troverdig kan brukerne, for eksempel investorer og kreditorer, bruke regnskapet som beslutningsgrunnlag (Eilifsen et al., 2013). Revisor skal gi betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlige feil. Betryggende sikkerhet betyr at det likevel er risiko for at det foreligger vesentlig feilinformasjon i regnskapet, men at revisor ikke har oppdaget denne. Vesentlig feilinformasjon vil si feilinformasjon som enkeltvis eller samlet, med rimelighet kan forventes å påvirke de økonomiske beslutningene som treffes av brukerne på grunnlag av regnskapet.

Etter revisorlovens § 5-2 *Revisors plikter* skal revisor «*utføre sin virksomhet i samsvar med god revisjonsskikk*». ISA'ene inneholder krav og veiledning for å konkretisere hva som ligger i det rettslige begrepet «*god revisjonsskikk*» (IAASB, 2009). Revisor skal følge disse standardene i sitt arbeid. Utøvelse av profesjonell skepsis og fortsatt drift er temaer som

omtales i mange av standardene. De norske revisjonsstandardene er oversatt fra de internasjonale standardene utgitt av International Assurance and Auditing Standards Board (IAASB).

For at et selskap skal gå konkurs må det være insolvent. Konkursloven definerer i § 61 at en skyldner er insolvent når *«denne ikke kan oppfylle sine forpliktelser etter hvert som de forfaller, med mindre betalingsudyktigheten må antas å være forbigående»*. Selskapet må både være illikvid og insuffisient for å ansees å være insolvent (Konkursrådet, 2012). Ifølge Konkursrådet vil illikviditet si at selskapet ikke har nok kontanter til å dekke sine forpliktelser, mens insuffisiens betyr at salg av alle skyldners eiendeler ikke er nok til å dekke gjelden.

Vi ønsker å trekke frem noen ISA'er som er relevante for oppgaven. Etter ISA 240 *Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper* skal revisor blant annet opparbeide en forståelse av ledelsens kompetanse og integritet. Videre har ISA 505 *Eksterne bekreftelser* som mål at innhenting av eksterne bekreftelser skal utgjøre relevante og pålitelige revisjonsbevis. I punkt 2 påpeker standardsetterne at å innhente revisjonsbeviset direkte fra en uavhengig kilde utenfor enheten øker bevisets pålitelighet. Ved bruk av ekspert skal revisor etter punkt 8 i ISA 500 *Revisjonsbevis* blant annet vurdere ekspertens kompetanse, kapabilitet og objektivitet, da det har betydning for revisjonsbevisets pålitelighet.

2.2 Fortsatt drift-forutsetningen

Ifølge regnskapslovens § 3-2a skal årsregnskapet gi et rettviseende bilde av selskapets eiendeler og gjeld, finansielle stilling og resultat. Videre sier regnskapsloven § 4-5 1. ledd at: *«Årsregnskapet skal utarbeides under forutsetning om fortsatt drift så lenge det ikke er sannsynlig at virksomheten vil bli avvirket.»* Forutsetningen om fortsatt drift er altså et grunnleggende regnskapsprinsipp for at regnskapet skal være rettviseende. Med fortsatt drift menes at både selskapet og virksomheten vil ha eksistens i den kommende regnskapsperioden, som er de neste tolv månedene (Lien, 2012). Etter IFRS er imidlertid forutsetningen formulert på følgende måte i IAS 1: *«Regnskapet skal utarbeides under forutsetning om fortsatt drift med mindre ledelsen har til hensikt å avvikle virksomheten, eller at ledelsen ikke har noe realistisk alternativ til avvikling.»* Tilsynelatende har forutsetningen etter Regnskapsloven og IFRS ulike begrepsmessige avgrensninger. Likevel er det etter NRS 16 ønskelig at norske regnskapsregler samsvarer med anerkjente internasjonale regnskapsstandarder, og de internasjonale

standardsetterens krav for avvikling legges til grunn også etter norske regnskapsregler (Pettersen, 2009). Følgelig legges den internasjonale definisjonen av forutsetningen til grunn i denne oppgaven.

Etter internasjonal regnskapsstandard (IAS) 1 skal ledelsen foreta en vurdering av enhetens evne til fortsatt drift. Det er revisors oppgave og plikt å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for å kunne konkludere at ledelsens bruk av fortsatt drift-forutsetningen er korrekt (ISA 570 *Fortsatt drift*). Når det er identifisert forhold som kan skape tvil av betydning om selskapets evne til fortsatt drift, skal revisor etter ISA 570 punkt A16 blant annet bekrefte eksistensen og gjennomførbarheten av tiltak for å fremskaffe eller opprettholde finansiell støtte. Dersom revisor vurderer det slik at det foreligger vesentlig usikkerhet tilknyttet fortsatt drift, skal dette henvises til i revisjonsberetningen.

Når revisor ikke signaliserer noe om et fortsatt driftsproblem i revisjonsberetningen, antar brukerne at fortsatt drift har vært undersøkt og at det ikke foreligger vesentlig usikkerhet. Imidlertid er det ikke sikkert at det ikke foreligger et fortsatt driftsproblem (Eilifsen et al., 2013). I ISA 570 heter det derfor: «*Revisor kan ikke forutse utfallet av fremtidige hendelser eller forhold. Følgelig kan en revisjonsberetning som ikke henviser til noen usikkerhet med hensyn til evnen til fortsatt drift, ikke oppfattes som noen garanti for enhetens evne til fortsatt drift.*»

I 2016 ble oppsettet for revisjonsberetningen endret etter ønske fra brukerne. Her ble det blant annet innført et krav om at fortsatt drift-vurdering skal i et eget avsnitt og ikke som en presisering (Rafen, 2016). Terminologien «presisering» brukes således ikke.

2.3 Profesjonell skepsis

Standardsetterne og kontrollmyndighetene har de siste årene hatt fokus på profesjonell skepsis, hvor de har uttrykt bekymring om at revisor har for stor tillit til klienten. Standardsettere, Finanstilsynet og revisjonsforskere er enige i viktigheten av revisors utøvelse av profesjonell skepsis, spesielt innenfor komplekse regnskapsområder som er basert på skjønn og selskapets dømmekraft (Olsen, 2014). Imidlertid er det ikke en felles forståelse av begrepet.

ISA 200 tar for seg den uavhengige revisors overordnede oppgaver og plikter. Standarden har spesielt fokus på den uavhengige revisors overordnede mål, og forklarer hvordan revisor skal nå disse målene (ISA 200, punkt 1). For å nå målene må revisor blant annet utøve profesjonell skepsis, som derfor er et stort tema i standarden. I denne oppgaven vil det være hensiktsmessig å bygge teori og analyse rundt standardens definisjon og krav, da det er denne de norske revisorene forholder seg til. ISA 200 vil derfor vektlegges i vår oppgave, men vi ønsker likevel å trekke inn andre aspekter rundt profesjonell skepsis for å få en dypere forståelse av temaet.

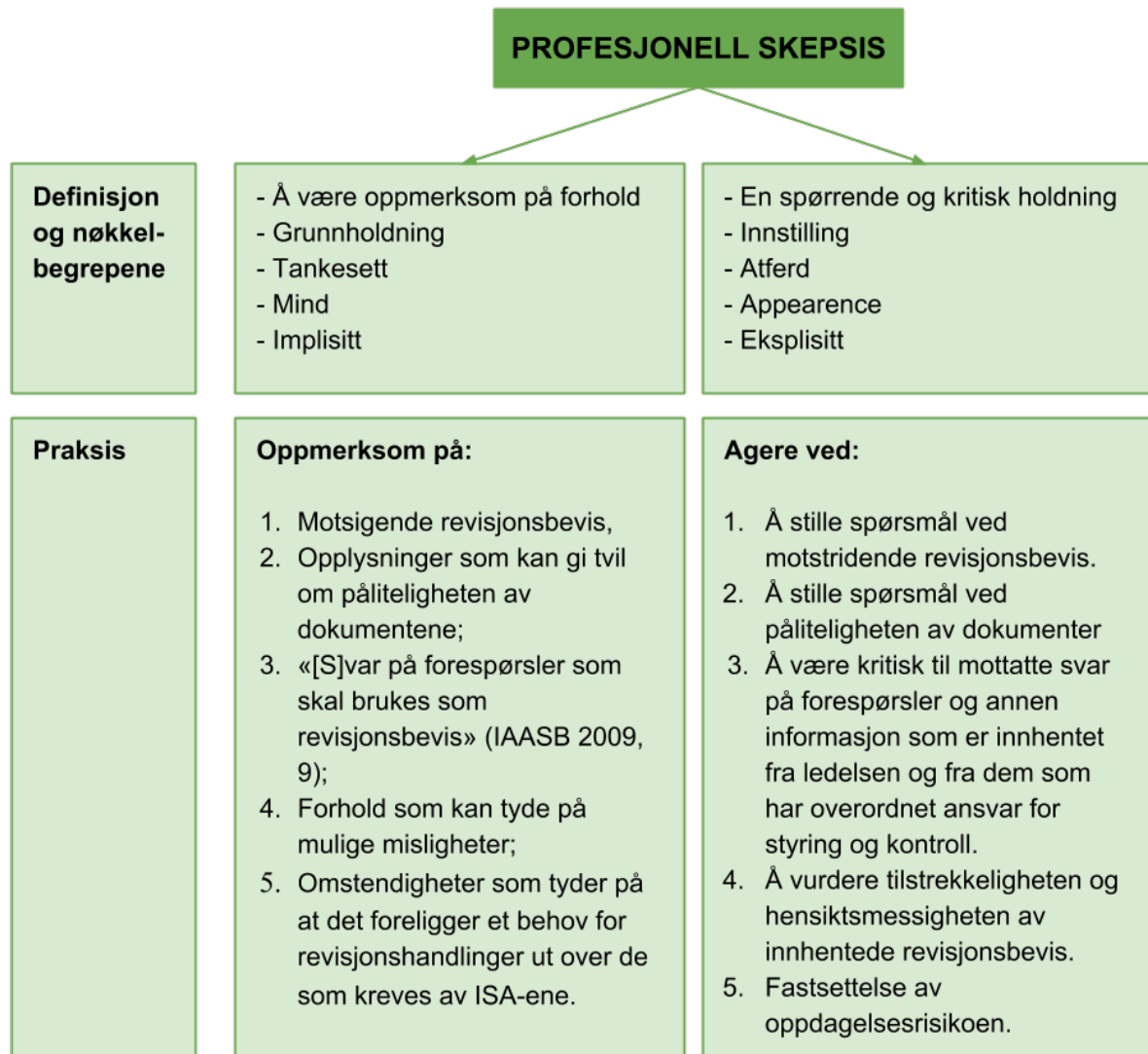
2.3.1 Standardsetterne sin definisjon

Standardsetterne definerer profesjonell skepsis i ISA 200 som en holdning som innebærer at revisor er oppmerksom på forhold som kan indikere vesentlige feil i regnskapet, stiller spørsmål og har en kritisk holdning til klientens revisjonsbevis (punkt 13). Videre kan det tolkes at standardsetterne ser på profesjonell skepsis som et slags personlighetstrekk og en grunnleggende holdning hos den enkelte revisoren (Olsen, 2014). De forventer at revisor sin profesjonelle skepsis skal reflekteres implisitt i revisors grunnholdning og tankesett, og reflekteres eksplisitt i adferd.

ISA 200 beskriver i punkt A20 til A24 hvordan utøvelsen skal reflekteres i praksis. Punkt A20 tar for seg fire forhold profesjonell skepsis innebærer å være oppmerksom på. Disse forholdene er (1) motstridende revisjonsbevis, (2) informasjon som gir grunn til å stille spørsmål vedrørende pålitelighet av dokumenter og svar på forespørsler som skal brukes som revisjonsbevis, (3) forhold som kan tyde på misligheter og (4) omstendigheter som tyder på at det er behov for revisjonshandlinger utover det som vanligvis er nødvendig. Videre står det i A22 at profesjonell skepsis er nødvendig for at revisorene skal klare å foreta en kritisk vurdering av revisjonsbevis. Denne kritiske vurderingen innebærer å stille spørsmål til forholdene man må være oppmerksom på, som er beskrevet over. Revisor må også ta hensyn til tilstrekkeligheten og hensiktsmessigheten av revisjonsbevis i lys av omstendighetene. Påliteligheten av informasjon skal altså bli vurdert, men punkt A23 sier også at revisor kan akseptere registrerte opplysninger og dokumenter som ekte med mindre det er grunn til å tro annet. A23 sier videre at dersom det er tvil om påliteligheten til informasjonen eller indikasjon på misligheter, må revisor foreta ytterligere undersøkelser. Avslutningsvis sier punkt A24 at det ikke forventes at revisor ser bort fra tidligere erfaring med klienten med hensyn til ærlighet og integritet til ledelsen og de som har ansvar for styring og kontroll. Likevel fritar ikke denne

troen på ærlighet og integritet revisors nødvendighet av å opprettholde profesjonell skepsis. Revisor må altså uavhengig av tillitsforhold innhente overbevisende revisjonsbevis.

Olsen (2014) har utarbeidet en modell som oppsummerer standardsetternes definisjon på profesjonell skepsis og hvordan det skal reflekteres i praksis. Den redegjør for hvilke forhold revisor bør være særlig oppmerksom på og hensiktsmessige reaksjoner dersom slike tilfeller avdekkes. Modellen er nyttig for den grunnleggende forståelsen av profesjonell skepsis.

Figur 1: Profesjonell skepsis slik det er beskrevet i ISA 200 (Olsen, 2014)

2.3.2 Andre definisjoner

Profesjonell skepsis er også blitt beskrevet som det motsatte av tillit (Shaub, 1996). Tillit er avgjørende da revisjon bygger på å revidere fremfor å gjenskape klientens regnskap. Samtidig mener Shaub at tilliten ikke kan være for stor, da det vil gå på bekostning av profesjonell

skepsis. Nelson (2009) ser på profesjonell skepsis som revisors risikovurdering for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon eller misligheter. En revisor med høy utøvelse av profesjonell skepsis vil trenge flere sterke revisjonsbevis før en konklusjon.

En tredje revisjonsforsker, Kathy Hurtt, har kommet frem til at profesjonell skepsis inneholder to komponenter: 1) Skepsis som en egenskap eller karakteristika hos revisor og 2) en situasjonell profesjonell skepsis som er et resultat av situasjonen som revisor befinner seg i. Komponent én relaterer seg til et stabilt og varig aspekt ved en person, mens komponent to relateres til en midlertidig tilstand påvirket av faktorene i en situasjon (Hurtt, 2010).

Hurtt, Brow-Liburd, Earley og Krishnamoorthy (2013) utvider dette til at revisors profesjonelle skepsis påvirkes av fire elementer. Det første elementet er at den individuelle revisoren vil ta med seg unike og varierte egenskaper inn i revisjonen, som personlighet, kunnskap, moral og motivasjon, der kunnskap påvirkes av erfaring. Videre vil karakteristika til revisjonsbeviset påvirke revisors vurdering. Den tredje er karakteristika ved klienten, som klientens personlighet eller dens evne til å påvirke revisors skeptiske holdning. Det siste elementet er det eksterne miljøet, som kan påvirke revisors mulighet til å opptre profesjonelt skeptisk, som budsjettert arbeidstid eller standarder og lovverk.

For å få en ytterligere forståelse av ordet profesjonell skepsis kan det være hensiktsmessig å trekke frem definisjonen av morbegrepet, skepsis. I psykologien blir skepsis definert som en følelse eller et resultat av en følelse (Shrand & Devine, 2013). Shrand og Devine beskriver skepsis også som en mistanke eller mistillit.

2.3.3 Utøvelse av profesjonell skepsis

Standardsetterne stiller både direkte og indirekte krav til profesjonell skepsis. I ISA 200 kreves det at profesjonell skepsis skal være gjennomgående hos revisor i både planlegging- og gjennomføringsfasen (punkt 15). Det innebærer altså at man gjennom hele prosessen stiller spørsmål ved motstridende revisjonsbevis, pålitelighet av bevis og annen informasjon innhentet fra de som har overordnet ansvar for styring og kontroll (punkt A22).

For lite utøvelse av profesjonell skepsis kan føre til underrevidering, som kan resultere i få og svake revisjonsbevis. For stor utøvelse av profesjonell skepsis kan føre til overrevidering, som er lite kostnad- og tidseffektivt (Olsen, 2014). De eksperimentelle revisjonsforskerne

Quadacker, Grott og Wright (2014) har forsket på optimalt nivå av profesjonell skepsis og hevder at det er to hovedperspektiver. Det ene perspektivet er nøytral holdning, der man hverken tror på eller mistenker klientens ledelse. Det andre perspektivet er presumpitiv tvil, som innebærer at revisor antar en viss grad av uærlighet fra ledelsens side. Funnene til Quadacker et al. (2014) tyder på at presumpitivt tvilsperspektiv er mer effektiv og hensiktsmessig enn nøytralitetsperspektivet. Dette gjelder spesielt hos klienter som klassifiseres som høyrisiko-klienter, der det er mange vurderingsposter. Dette samsvarer også med god revisjonsskikk som krever større profesjonell skepsis hos høyrisiko-klienter.

Det er flere studier som har sett på hvordan revisors grad av tillitt til ledelsen påvirker utøvelsen av profesjonell skepsis. Resultatene er imidlertid tvetydige. Studier har sett at mye tillitt til ledelsen kan føre til at revisor overser signaler som tyder på at misligheter eller feil kan foreligge (Hurtt et al., 2013). På den andre siden fant Kerler og Killough (2009) at tidligere erfaringer med klienten, som tilsier at de enten stoler på eller ikke stoler på ledelsen, ikke påvirker profesjonell skepsis. Hvilken historikk revisor har med en klient kan altså ha betydning for utøvelsen av profesjonell skepsis, men ikke nødvendigvis. Ettersom vår forskning baserer seg på et fiktivt case vil ikke revisorene ha noe historikk med klienten, noe som kan påvirke deres utøvelse profesjonelle skepsis.

2.3.4 Profesjonell skepsis og revisors erfaring

En studie som er spesielt interessant for denne oppgaven er Robertson (2010) sin studie. Den tok for seg en gruppe praktiserende revisorer og en gruppe studenter som gjennom caseløsning ble utsatt for en klient som strategisk jobbet for at intervjuobjektene skulle få positiv holdning til de. Studien fant at revisorene i større grad lot klienten påvirke objektiviteten ved evaluering av revisjonsbevisene og beslutningene. Studentene ble altså mindre påvirket av klienten, og utøvet således mer profesjonell skepsis enn det revisorene gjorde. Disse funnene indikerer at mindre erfaring eller kunnskap kan øke graden av profesjonell skepsis. Dette samsvarer med funnene til Payne og Ramsay (2005), som i sin studie fant at erfaring er negativt korrelert med profesjonell skepsis. Johnson, Jamal og Berryman (1991) fant tilsvarende i sin forskning. Imidlertid konkluderte de i samme studie at erfarne revisorer lettere avdekker «framing» enn revisorer med mindre erfaring. «Framing» vil si at ledelsen fremlegger informasjon på en slik måte at de forsøker å påvirke revisors beslutninger. Forskningen på området er altså tvetydig.

I 2015 ble det gjennomført en studie av Andresen og Waldenstrøm, hvor de studerte revisors profesjonelle skepsis ved bruk av caseløsning og verbal protokoll analyse. To revisorer fikk tildelt et case som de skulle løse ved å tenke høyt, slik at holdningene og tankesettet deres kunne kartlegges i en reell revisjonssituasjon. Disse tankene ble senere analysert og målt opp mot definisjonen på profesjonell skepsis. I studien kom de frem til at begge revisorene utøvet profesjonell skepsis. Vi ønsker å bygge på denne forskningen ved å utvide utvalget fra to til tolv revisorer.

Det er altså flere forskninger som har sett på forholdet mellom utøvelse av profesjonell skepsis og erfaring, men funnene gir ikke et entydig resultat. Andresen og Waldenstrøm skriver i sin forskning at det høye nivået av profesjonell skepsis de fant hos revisorene kan ha mulige sammenhenger med erfaring. De anbefaler derfor videre forskning å se på dette. På bakgrunn av de tvetydige resultatene og anbefalingen fra Andresen og Waldenstrøm ønsker vi også å forske på hvorvidt utøvelsen av profesjonell skepsis i vurdering av fortsatt drift påvirkes av revisors erfaring.

2.3.5 Profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift

En studie som har vært viktig for forskning på profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift er utført av Feng og Li (2014). Gjennom en kvantitativ studie undersøkte de revisors utøvelse av profesjonell skepsis i vurdering av fortsatt drift, der de vurderte hvorvidt revisor var skeptisk til ledelsens fremtidige budsjetter og planer. Studien ble basert på budsjetter, revisjonsberetninger og regnskapstall til selskaper som var økonomisk vanskeligstilte i tidsperioden 2000 til 2010, hvor de totalt samlet inn informasjon fra 1 054 regnskapsår fra ulike selskaper globalt.

For å kunne studere revisors utøvelse av profesjonell skepsis sammenlignet de hvor stor vekt revisor tillegger ledelsens budsjetter med hvor stor vekt modellen som predikerer konkurs tilsier. De hadde i hovedsak to viktige funn i sin studie som er relevante for vår oppgave. Først fant de at det ikke er signifikante bevis som tilsier at den gjennomsnittlige revisor generelt har for stor tillit til ledelsens prognoser og budsjetter. Det andre funnet tilsa at revisorene hadde betydelig liten tillit til budsjetter av lav troverdighet, og at disse følgelig ikke ble ilagt vekt i vurderingen av fortsatt drift. Lav troverdighet kommer blant annet av at ledelsen tidligere har overestimert budsjetter, økonomisk vanskeligstilte selskaper estimerer økte inntekter eller resultat, eller ledelsens forventede inntjeningsendring anses som stor. Dette tilsier at dersom

revisor ikke objektivt kan verifisere ledelsens estimater vil rapporteringen i større grad være konservativ, spesielt hvor det foreligger høy revisjonsrisiko. Funnene til Feng og Lie (2014) tyder altså på at revisorer utøver tilstrekkelig grad av profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift.

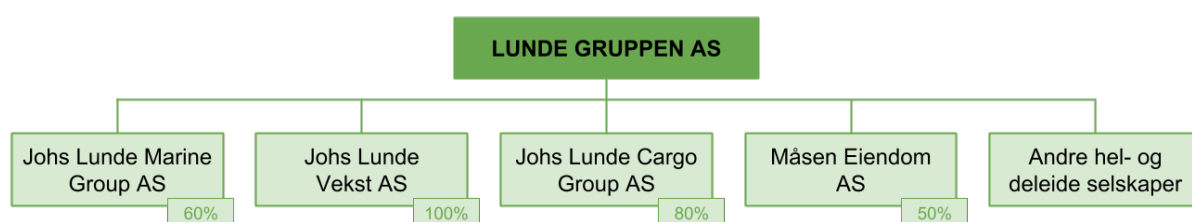
3. Presentasjon av Lundekonkursen

Lundekonsernet ble begjært konkurs i 2011 (Tingsrettdom, Vendere Eiendom AS mot BDO AS, 2013) og blir omtalt som en av norgeshistoriens største konkurser. I vår oppgave skal vi se på revisors profesjonelle skepsis i vurderingen av fortsatt drift ved at intervjuobjektene skal løse et case. Caset er basert på en virkelig hendelse, nemlig Lundekonkursen. Det vil derfor være relevant å presentere de viktige hendelsene i Lundekonkursen, og spesielt hva revisor ble kritisert for i ettertid. Konkursen er meget omfattende, og vi vil begrense oss til det som er relevant for vår forskning og for utarbeidelsen av caset. Presentasjonen vil hovedsakelig bygges på insolvensdokumentet laget av borevisor Bengt Eriksen og Tingrettsdommen Vendere AS mot BDO AS.

3.1 Lundekonsernet

I 1993 ble Lunde Gruppen AS stiftet av Johannes Lunde, hvor han selv var eier og daglig leder (Brønnøysundregistrene, 2018). Han var fra Stavanger og startet opprinnelig som grossist innenfor grønnsaksbransjen, uten formell utdanning (Eriksen, 2012).

Lundekonsernet utviklet seg til å bli et omfattende konsern, med Lunde Gruppen AS som konsernspiss og flere underkonsern (Tingsrettdom, Vendere Eiendom AS mot BDO AS, 2013). De største og relevante underkonsernene var Johs Lunde Marine Group AS, Johs Lunde Vekst AS, Johs Lunde Cargo Group AS og Måsen Eiendom AS. Under Måsen Eiendom AS ligger Venderekonsernet, som var en sentral del av Lundesystemet. Venderekonsernet, med Vendere Eiendom AS i spissen, kunne derimot ikke ansees som en del av Lundekonsernet, da Lunde Gruppen AS ikke eide mer enn 50% (Tingsrettdom, Vendere Eiendom AS mot BDO AS, 2013).

Figur 2: Lundekonsernet før konkursen i 2009, hentet fra proff.no (Andresen & Waldenstrøm, 2015).

Lundesystemet besto av 127 hel- og deleide selskaper ved inngangen av 2011 (Fosse & Sandø, 2013). Johannes Lunde selv var blant annet eier i en rekke selskaper, styreleder i 51 selskaper, styremedlem i 48 selskaper og daglig leder i 16 selskaper. I insolvensdokumentet omtales han av borevisor slik: «*Johannes Lunde hadde en autoritær lederstil, drev med utstrakt detaljstyring, overstyring og utilstrekkelig administrativ oppfølging av konsernet*» (Eriksen, 2012, s. 8). Lundes høyre hånd var Morten Berg som var økonomiansvarlig for konsernet.

I Tingrettsdommen Vendere AS mot BDO fremlegges det at Johannes Lunde og Morten Berg «*opptrådte som om Lunde var eneeier av alle selskaper som han hadde eierinteresser i, uten hensyn til aksjelovens regler om selskapets, øvrige aksjonærers og kreditorers interesser*» (Tingsrettdom, Vendere Eiendom AS mot BDO AS, 2013, s. 2). Morten Berg var også styreleder i flere av selskapene, og hadde hovedsakelig kommunikasjonen med selskapsrevisorene, først PwC og deretter BDO. Han utarbeidet analyser og verdsettelse, som blant annet ble brukt som en del av revisjonsgrunnlaget (Eriksen, 2012).

3.2 Virksomheten

Lundekonsernet drev omfattende næringsvirksomhet med kjøp og salg av eiendom, lystbåter og cargotransport (Tingsrettdom, Vendere Eiendom AS mot BDO AS, 2013). Formålet var å skape verdier gjennom å kjøpe eiendeler og bedrifter underpriset for deretter å selge med gevinst. Konsernet hadde i flere år positive årsresultater med unntak av 2005 (Eriksen, 2012). 2006 og 2007 var særdeles gode år, der de i 2007 hadde et årsresultat på 268 millioner etter skatt, og de var i en god likviditetssituasjon. Grunnet deres virksomhet genererte selskapene lite kontantstrøm fra drift. Likviditeten til selskapet var derfor avhengig av at de klarte å realisere eiendelene på rett tidspunkt og til rett pris.

3.3 Revisor

PricewaterhouseCoopers (heretter omtalt som PwC) var revisor for de fleste av selskapene i Lundekonsernet, også for Venderekonsernet. I desember 2009 ønsket Lundekonsernet ny revisor, da det var store forsinkelser i revisjonen av 2008-regnskapet, og konsernet følte seg nedprioritert. Først i desember 2009 ble revisjonsberetningene for en rekke av selskapene avgitt, og det fremkommer i dommen at forsinkelsen kan ha skyldtes problemer tilknyttet verdsettelse av marinedelen. BDO tok over for PwC etter ønske fra ledelsen i Lundekonsernet,

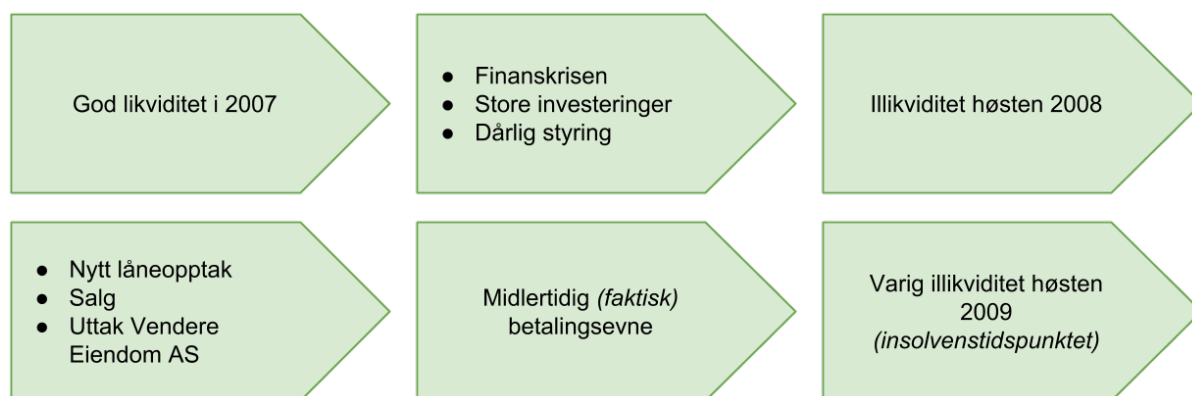
og ble ny revisor for majoriteten av selskapene i Lundekonsernet og Venderekonsernet (Tingsrettdom, Vendere Eiendom AS mot BDO AS, 2013).

3.4 De sentrale regnskapsårene

I 2007 hadde Lundekonsernet god likviditet som følge av salg av eiendom og transportvirksomhet. Selv om det var et godt år, må det bemerkes at det var preget av interne transaksjoner som medførte både gevinster og goodwill. Det må også nevnes at den gode likviditetssituasjonen også skyldtes nye låneopptak.

I 2008 fikk Lundekonsernet et hardt møte med finanskrisen, noe som hovedsakelig påvirket transport- og marinedelen. Parallelt ønsket Lunde å utnytte seg av nedgangstidene til å kjøpe eiendeler underpriset. Det var med andre ord ikke fokus på gjøre tiltak for å redusere kapitalbindingen og sørge for å holde seg likvide. Det er beskrevet i insolvensdokumentet at *«nøkkelpersoner sa Johannes Lunde ikke så noe poeng i at virksomheten skulle ha likviditetsreserver og lot seg ikke affisere av å ha uoppgjort gjeld»* (Eriksen, 2012, s. 11). Lundekonsernet var ifølge borevisor illikvid høsten 2008, noe som ble bekreftet av konsernets regnskapsbyrå (Eriksen, 2012).

I løpet av 2009 var det flere likviditetsbelastende forhold som PwC reagerte på, og som de fulgte opp ved å sende kritiske brev til ledelsen. På våren fikk konsernet en midlertidig betalingsevne igjen, blant annet på grunn av salg av varelager og aksjer, økt belåning og en rekke omfattende og urettmessige uttak fra Vendere Eiendom AS. Disse uttakene ble imidlertid senere politianmeldt da de ikke var i tråd med Vendere Eiendom AS sin interesse. På høsten var konsernet igjen i krise og uten evne til betale for seg. Borevisor peker ut dette tidspunktet i ettertid som insolvenstidspunktet til konsernet (Eriksen, 2012).

Figur 3: Den finansielle utviklingen i hovedtrekk (Eriksen, 2012).

På samme tidspunkt gjennomførte PwC en gjennomgang av fortsatt drift-forutsetningen, og basert på samtaler med selskapets ledelse samt verdsettelsen av marinedelen fra First Securities, konkluderte de med at det ikke forelå vesentlig usikkerhet tilknyttet fortsatt drift. Lundekonsernet fikk altså en ren beretning for regnskapsåret 2008 den 4. desember 2009, selv om borevisor i sin rapport definerte høsten 2009 som insolvenstidspunktet. Det hevdes også i rapporten at hverken PwC eller First Securities hadde tilstrekkelig informasjon om de interne transaksjonene. PwC hadde fått informasjon som inneholdt vesentlige feil, som følgelig førte til at vurderingen av fortsatt drift-forutsetningen ble basert på vesentlig feil grunnlag (Eriksen, 2012).

PwC hadde ikke utført interim høsten 2009 for Vendere Eiendom, og kjente derfor ikke til de omfattende uttakene som var i underkant av 100 millioner. Uttakene ble overført til selskaper med akutte likviditetsbehov, samt overføringer direkte til Johannes Lunde. Borevisor konkluderer med at konsernregnskapene for årene 2008 og 2009 ikke ga rettvise bilde av den finansielle situasjonen. Borevisor skriver i sin rapport at de vesentlige feilene i regnskapet var manglende nedskrivninger av goodwill og merverdier i aksjeposter, manglende opplysninger om usikkerhet vedrørende fortsatt drift og mangelfull presentasjon av betingede forpliktelser (Eriksen, 2012).

Likevel ga BDO ren beretning våren 2010 for regnskapsåret 2009, til tross for at konsernet var insolvent allerede høsten 2009 (Eriksen, 2012). Borevisor mener at BDO ikke identifiserte fortsatt driftsproblematikken, og hevder at *«selskapet ikke tilfredstilte fortsatt drift forutsetningen som er lagt til grunn i selskaps- og konsernregnskapet for 2009»* (Eriksen, 2012, s. 59). BDO hadde tatt utgangspunkt i kommende budsjetter, salgsvtaler og den oppdaterte verdivurderingen av marinedelen fra november 2009. I tillegg ble det ikke gjennomført nedskrivningstest for marinedelen. Vendere Eiendom AS saksøkte selskapsrevisor BDO for å ikke ha oppdaget at Venderekonsernet ble tappet for nærmere 100 millioner kroner for å dekke Lundekonsernets likviditetsproblemer (Sandø, Fosse, & Aass, 2013).

3.5 Tilsyn og kritikk

Etter avleggelse av revisjonsberetningen for regnskapsåret 2009 ble det gjennomført revisortilsyn av Finanstilsynet. Finanstilsynet fant vesentlige feil og mangler ved BDO's revisjonsutøvelse. De mente at BDO hadde basert seg i stor grad på muntlige samtaler og mailer

fra ledelsen, og at vurderingen rundt fortsatt drift burde vært mer grundig. I tillegg mente de at BDO baserte sine vurderinger på ledelsens vurderinger og uttalelser uten å etterprøve disse (Sandø, 2014).

Johannes Lunde ble dømt til seks års fengsel for økonomisk utroskap, heleri og kreditorsvik av Gulating lagmannsrett (Skretting, 2017). Morten Berg ble dømt til fire års fengsel for hvitvasking, heleri og formuesforringelse ved insolvens. Deres regnskapsmedarbeider ble dømt til seks måneders fengsel for to tilfeller av grovt underslag (Framstad, Fosse, & Lore, 2013).

Lundekonkursen har blitt en av Norges mest omtale konkurser (Skretting, 2017). Bobehandlingen pågikk i seks år og ble avsluttet i februar 2017. Bobehandlingskostnadene beløp seg til 45 millioner kroner, og det totalt kravet mot boet endte på over en milliard kroner. Selv om BDO ble frifunnet i retten og oppdragsansvarlig revisor beholdt sin godkjenning, ble revisorene i Lundekonsernet kraftig kritisert av både Finanstilsynet og borevisor (Eriksen, 2012). BDO hevder at PwC også bærer en del av skylden da de la til grunn fortsatt drift på det tidspunkt borevisor hevder at konsernet var insolvent. Det foreligger med andre ord flere forhold som stiller spørsmål vedrørende revisorenes utøvelse av profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift. Disse momentene er inkludert i caset som blir brukt i vår forskning.

4. Metode og datainnsamling

I vår studie ønsker vi å forske på fenomenet profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift. Vi ønsker å tilegne oss nødvendig kunnskap og forståelse, slik at vi kan analysere og tolke datasettet, og på denne måten besvare problemstillingen på best mulig vis. Dette vil vi gjøre gjennom et rikt datasett hentet fra et relativt lite utvalg. Vi vil derfor benytte oss av kvalitative metoder. På denne måten vil vi kunne avdekke sammenhenger og forstå forhold som kvantitative data ikke kan.

Vi vil bruke et fiktivt case basert på faktiske hendelser fra Lundekonkursen i 2011. Caset reflekterer de faktiske utfordringene revisor sto overfor under revisjonen av Lundekonsernet. Intervjuobjektene i utvalget vil løse caset individuelt og uavhengig av hverandre. Videre vil vi ha et oppfølgingsintervju med hvert av intervjuobjektene slik at vi kan gå i dybden og innhente ytterligere informasjon. Datainnsamlingen vil altså bestå av relativt omfattende intervjuer. For å opprettholde høy kvalitet gitt oppgavens tidsbegrensning ønsker vi å ha relativt få informanter. Vi anser et utvalg på tolv som passelig da vi vil kunne gå i dybden på hvert intervjuobjekt og ha et nyansert sammenligningsgrunnlag, samtidig som at det ikke blir et for omfattende datasett.

Videre vil vi gå nærmere inn på metodene vi skal benytte i oppgaven. Vi vil starte med å presentere kvalitative metoder generelt. Deretter vil vi ta for oss utvalg, utforming av case, caseintervju og semistrukturert intervju.

4.1 Kvalitativ metode

Problemstillingen vi ønsker å besvare omhandler et komplekst tema, som er relativt lite forsket på tidligere. Vi vil derfor benytte oss av et eksplorerende design (Selart, 2018a). Vi ønsker å innhente informasjon som skal gi oss forståelse og innsikt om temaet. Problemstillingen er et hvordan-spørsmål, som gjør den åpen og vil kreve dyptgående forståelse og analyse av dataene. Forskningen vil altså ha en induktiv tilnærming, som vil gi oss den fleksibiliteten vi trenger (Selart, 2018b). Vi ønsker å utarbeide et rikt datasett og vil derfor ha stor nytte av å kunne innhente mye informasjon fra utvalget.

Kvalitative metoder gir dybde og nyanser i datasettet, hvor formålet er å opparbeide en dybdekunnskap om fenomenet problemstillingen belyser (Thagaard, 2018). Motsetningen er kvantitativ metode, som analyserer store datasett med formål å få breddekunnskap og generalisere funnene (Grønmo, 2012). Selv om funn ved kvalitative metoder ikke kan generaliseres, fremhever det egenskaper, betydninger og sammenhenger som ikke kan måles i kvantitet (Thagaard, 2018). I vårt forskningsprosjekt ønsker vi å observere, kategorisere og analysere grunnholdningene og tankesettet til revisorene. Vi vil derfor benytte oss av kvalitativ metode, da vi mener denne er best egnet formålet for forskningsprosjektet.

Kvalitative metoder forbindes med nær kontakt mellom forskere og informanter, ofte gjennom observasjon eller intervjuer. Man søker forståelse av et fenomen, hvor nær kontakt kan være avgjørende for at informantene skal være komfortable med forskningssituasjonen. Dette er nødvendig for at vi skal kunne innhente representative data. For å utarbeide et rikt datasett vil vi hente ut mye informasjon fra hvert enkelt objekt i utvalget. Ettersom kvalitativ metode kjennetegnes av et lite utvalg, hvor det hentes ut relativt mye informasjon fra hvert objekt og hvor forskerne arbeider nært med objektene, anser vi denne metoden som den mest adekvate (Thagaard, 2018).

Det er flere fordeler ved å benytte kvalitativ metode. En av disse er at forskningsopplegget er preget av fleksibilitet. Med dette menes at delene i studien kan utvikles og formes underveis i forskningsprosessen. Vi kan altså gjøre endringen i utformingen underveis i prosjektet, slik at vi blant annet kan innarbeide erfaringer, løse utfordringer løpende i prosessen og ha mulighet til å gå dypere i interessante funn etterhvert som de oppstår. Vi vil dog kun utføre mindre endringer i det enkelte intervjuene, slik at de i hovedsak forblir like. De ulike delene i prosjektet kan utarbeides samtidig, og på denne måten påvirke hverandre. Eksempelvis kan datainnsamling og analyse foregå samtidig og gjensidig påvirke utviklingen av hverandre. I vårt forskningsprosjekt er det en stor fordel å kunne gjøre tilpasninger underveis etter hvert som vi utvikler kunnskap om temaet (Thagaard, 2018).

Kvalitative metoder knyttes til et stort antall ulike tilnæringer og analytiske fremgangsmåter (Thagaard, 2018). Ettersom fenomenet vi søker kunnskap om ikke kan måles i kvantitet, utgjør tolkning og analyse av dataene en sentral rolle i vårt forskningsprosjekt. Vi vil tolke og analysere besvarelsene fra caseintervjuene og oppfølgingsintervjuene fra alle informantene. Ved å ha en kvalitativ tilnærming vil vi ha nær kontakt med det enkelte intervjuobjekt, hente

mye informasjon hver informant og kunne tilpasse forskningen underveis. På denne måten kan vi fange opp og registrere ulike aspekter ved profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift, slik at vi kan studere og analysere fenomenet på en bedre måte enn ved kvantitative metoder.

Videre vil vi presentere de kvalitative metodene vi vil benytte. Vi vil først ta for oss caseintervju basert på verbal protokollanalyse og deretter semistrukturert oppfølgingsintervju.

4.2 Utvalg

Etttersom forskningen vår baserer seg på kvalitative metoder, ønsker vi å komme tett innpå intervjuobjektene våre. Intervjuene vil være omfattende, slik at vi kan hente ut så mye informasjon som mulig. På denne måten kan vi gå i dybden på temaet og opparbeide et rikt datasett. For å ha mulighet til å hente ut ønsket informasjon er vi nødt til å begrense utvalget. Samtidig er vi avhengige av at utvalgsstørrelsen er stor nok til at vi kun studere sammenhenger.

I kvalitative metoder skal utvalgets størrelse bestemmes basert på en vurdering av oppgavens problemstilling, antall forskere, tilgjengelighet av informanter og oppgavens tidsbegrensning (Andersen, 2007). Basert på en slik vurdering anser vi tolv informanter som et hensiktsmessig antall. Tolv informanter er også overensstemmende med tommelfingerregelen som sier at optimalt antall informanter er mellom 10-15 (Johannessen, Tufte, & Christoffersen, 2011). Alle informantene er statsautoriserte og praktiserende revisorer, men har ulik arbeidserfaring. De vil fordeles i to grupper etter erfaring, henholdsvis kort og lang. Vi definerer kort erfaring som seks til ti års arbeidserfaring, hvorav minst to år som oppdragsansvarlig på revisjonsteam. Med oppdragsansvarlig menes teamleder som styrer revisjonsprosessen av den aktuelle klienten. På denne måten sikrer vi at informantene har kunnskap og forståelse for å kunne vurdere risikoer ved revisjon av et regnskap. Det er også nærliggende å forvente at de har stått overfor vurderinger og utfordringer tilknyttet fortsatt drift-forutsetningen. Lang erfaring vil si at informanten har mer enn 30 års erfaring eller er ansvarlig revisor, og har vært oppdragsansvarlig i mer enn ti år. Utvalget er hentet fra tre store revisjonsselskaper; EY, Deloitte og KPMG.

4.3 Utforming av case

I caseintervjuene vil de tolv revisorene få utdelt et fiktivt case som de skal løse gjennom verbal protokollanalyse. I denne delen skal vi beskrive hvordan caset er utformet. Vi har valgt å bruke

samme case som ble utarbeidet og brukt i forskningen til Andresen og Waldenstrøm (2015). Grunnen til dette er at vi da kan bygge videre på deres forskning og få et konsistent sammenligningsgrunnlag. Vi ønsker likevel å presentere hvordan caset er utarbeidet.

Ved utarbeidelsen av det fiktive caset ble Lundekonkursen brukt som utgangspunkt. Lundekonkursen er kompleks, og betydelige forenklinger var derfor nødvendig. Caset ble utarbeidet med utgangspunkt i tilgjengelige regnskapstall og boretvisors rapport (Andresen & Waldenstrøm, 2015). Vi mener det er hensiktsmessig å bruke problemstillinger og utfordringer fra virkeligheten, samtidig som at denne saken har fått kritikk for manglende utøvelse av profesjonell skepsis ved vurdering av fortsatt drift. Ansvarlig revisor for Lundekonsernet uttalte at de ikke hadde kjennskap til at konsernet vil bli begjært konkurs. På den andre siden mente Finanstilsynet at det var tydelige signaler, og at årsaken til at disse ikke ble fanget opp var at revisorteamet i for stor grad stolte på ledelsen. Det fiktive caset inneholder de samme signalene og uttalelsene fra ledelsen, og det vil derfor være mulig at våre intervjuobjekter går i de samme fellene som det faktiske revisorteamet gjorde.

I første delen av caset får man en presentasjon av de sentrale personene, Johannes Lunde og Morten Berg. Personene har byttet navn til henholdsvis Per Andresen og Fredrik Larsen. Deres arbeidsoppgaver, relasjoner og detaljstyring blir presentert, da det er lagt vekt på å fremme en implisitt risiko tilknyttet disse forholdene. At regnskapsbyrået til konsernet er en del av konsernet selv blir også omtalt, med formål om å gi indikasjoner vedrørende risiko tilknyttet de presenterte regnskapstallene (Andresen & Waldenstrøm, 2015).

Videre blir selskapsstrukturen presentert visuelt, mens selskapene i underkonsernene blir listet opp. Det er her tatt utgangspunkt i tre av underkonsernene, som fremstår like som i virkeligheten, foruten selskapsnavnene. Marine Group AS er imidlertid endret fra båt- til bilsalgvirksomhet. Dette er for at strukturen ikke skal kunne gjenkjennes.

Til slutt i oppgaveteksten får vedkommende informasjon om at året 2017 er det første året med underskudd, og at dette hovedsakelig skyldes at markedet for produktene innenfor bilsalgdelen er svekket. Videre presenteres det at ledelsen har lagt fortsatt drift til grunn for utarbeidelsen av regnskapet, og revisorene får i oppgave å vurdere risikoforhold og om de vil godta ledelsen vurdering vedrørende fortsatt drift. Her har vi gjort noen endringer i forhold til caset til Andresen og Waldenstrøm, da de presiserte at vedkommende skulle vurdere

nedskrivningsbehov og likviditetsutfordringer. Grunnen til at vi har utelukket dette er at vi vil revisor selv skal identifisere at det er her risikoen ligger.

Vedlagt ligger regnskapstallene for 2007 og 2008, men årstallene er endret til henholdsvis 2016 og 2017, der de får i oppgave om å behandle regnskapet for 2017. Det er hensiktsmessig å bruke dette året da borevisor konkluderte i insolvensdokumentet at årsregnskapet for 2008 ikke ga rettvise bilde av den finansielle situasjonen (Eriksen, 2012). Problemstillingene på tidspunktet var hovedsakelig likviditetssituasjonen og nedskrivningen av marinedelen, som begge utfordrer konsernets evne til fortsatt drift. Derfor er verdsettelsen fra First Securities og en epost fra økonomiansvarlig som inneholder en rekke påstander om likviditeten vedlagt. På denne måten er to vesentlige elementer i fortsatt drift-vurderingen trukket fram.

Verdsettelsen fra First Securities er vedlagt i en e-post fra økonomiansvarlig, som samsvarer med virkeligheten hvor revisor ikke hadde direkte kontakt med First Securities selv. Den andre vedlagte e-posten er hentet fra de faktiske mailene fra økonomiansvarlig til revisor slik det blir beskrevet i insolvensdokumentet. Det er ønskelig å teste om informantene er skeptiske til bevisene som er mottatt fra selskapet selv, og det er gjort et bevisst poeng at verdsettelsen ikke er mottatt direkte fra eksternt part.

Det fiktive caset i sin helhet er vedlagt i oppgaven (Vedlegg 2).

4.4 Caseintervju og verbal protokollanalyse

Gjennomføringen av caseintervjuene baseres på verbal protokollanalyse (heretter VPA), som er definert i Ericsson og Simon sitt rammeverk (1993). Vi anser dette som det mest hensiktsmessige, da metoden gjør det mulig å samle inn og analysere data om kognitive prosesser. Metoden har blitt benyttet innenfor revisjonsforskning tidligere, og egner seg spesielt godt der man ønsker å studere revisors beslutnings- og vurderingsprosesser (Klersey & Mock, 1989).

VPA går ut på at en person blir instruert til å kontinuerlig sette ord på sine tanker, altså å «tenke høyt», mens personen utfører en gitt oppgave. På denne måten blir tankene verbalisert idet de inntreer og prosesseres i korttidshukommelsen (Ericsson & Simon, 1993). Det finnes to typer verbale prosesser innenfor VPA, samtidig rapport og retrospektiv rapport. Samtidig rapport går

ut på at intervjuobjektet deler tankene sine samtidig som oppgaven blir løst, mens retrospektiv rapport går ut på at intervjuobjektet forteller tankeprosessen i etterkant av at oppgaven er løst (Ericsson & Simon, 1993). Den sistnevnte metoden blir sett på som noe svakere da intervjuobjektet kan glemme eller forveksle tidligere og nåværende kunnskap om problemet (Payne J. , 1994). Samtidig rapport har også blitt kritisert av Verplanck (1962) da han i sin studie fant at verbale ytringer ikke har sammenheng med faktiske handlinger. Imidlertid har kritikken blitt avvist gjennom flere studier som viser denne sammenhengen (Ericsson & Simon, 1993).

Verbal protokollanalyse er en gammel metode innenfor eksperimentell psykologi for å generere psykologiske data (Payne J. , 1994). Et problem tilknyttet metoden er at ved å verbalt kommentere hvordan man løser en oppgave, kan det ha innvirkning på hvordan selve oppgaven blir løst. Metoden er også blitt kritisert for at de verbale dataene reflekterer normer fremfor de faktiske tankene. Imidlertid er det mye empiri som støtter opp under Ericsson og Simon sitt rammeverk, som beskriver at verbalisering ikke endrer tankestrukturen, spesielt ved bruk av samtidig rapport (Ericsson & Simon, 1993).

Ifølge Ericsson og Simon er VPA med samtidig rapport den ideelle metoden for å innhente informasjon om tankene til en person. Vi ønsker derfor å benytte oss av denne metoden. Mye av den tunge forskningen på området er noe utdatert, men det finnes også nyere forskning. Et eksempel er Trickett og Trafton (2009) med tittelen «*A Primer on Verbal Protocol Analysis*». De konkluderte med at VPA er et uvurderlig verktøy innenfor mange studier av kognitive prosesser, og at styrken til metoden er at den reflekterer de faktisk prosessene som blir benyttet når man utfører en oppgave.

4.4.1 Fremgangsmåte

Intervjuobjektene løser caset individuelt. Vi vil bruke lydopptaker, for deretter å lage detaljerte transkript av personens tanker. Transkriptene vil inneholde både ord, lyder og pauser fra intervjuobjektet. Dette er for å få best mulig innsikt i de kognitive prosessene. På denne måten vil vi kunne analysere informantens grunnholdninger og tankesett. Altså hvordan informantene stiller seg til caseinformasjonen hva gjelder grad av profesjonell skepsis.

Det er essensielt at informantene blir tilstrekkelig opplyst om metoden, slik at risikoen for at tankene i sin helhet ikke blir rapportert minimeres (Wilson & Corlett, 2005). For at

informantene skal bli kjent med VPA får de et oppvarmingscase. På denne måten kan de øve på å tenke høyt før de får det virkelige caset. Vi vil også informere om forskjellen på å «snakke høyt» og «tenkte høyt». Ved å «snakke høyt» blir tankene filtrert, analysert og tolket før de blir presentert (Crutcher, 1994). Vi ønsker de fullstendige og uprosesserte tankene. Intervjuobjektet kunne løst oppgaven uten oss tilstede, men vi ønsker å være der slik at vi kan minne de på å tenke høyt dersom de glemmer dette.

Selv om intervjuobjektet skal si alt den tenker er det en mulighet for at noen ikke vil klare det. Det er derfor viktig å også logge dette, slik at vi kan se i hvor stor grad intervjuobjektet faktisk kontinuerlig «tenker høyt». Da vi har tolv informanter vil vi fortsatt ha stort nok utvalg, i henhold til tommelfingerregelen, dersom noen ikke gjennomfører caseløsningen i henhold til kravene i VPA og må utelukkes fra forskningen.

Hvordan transkriptene kodes og analyseres vil vi gå nærmere inn på i kapittel 4.6.

4.5 Semistrukturert intervju

Den mest utbredte måten å samle inn kvalitative data er gjennom intervjuer (Johannessen et al., 2011). Metoden er fleksibel og gir mulighet for å få fyldige og detaljerte datasett. Kvalitative intervjuer kan defineres som en samtale med en struktur og et formål, hvor formålet ofte er å forstå eller beskrive noe (Kvale & Brinkmann, 2015).

Det finnes ulike typer intervjuer og de kategoriseres ofte etter grad av struktur. Ytterpunktene er ustrukturert intervju, som kjennetegnes av uformelle og åpne spørsmål hvor kun temaet er satt på forhånd, og strukturert intervju, som kjennetegnes av at spørsmål og svaralternativer er satt på forhånd. I vår forskning vil vi benytte semistrukturerte intervjuer, som er en kombinasjon. Det er den vanligste intervjuformen i kvalitativ forskning (Johannessen et al., 2011).

4.5.1 Gjennomføring av oppfølgingsintervju

Det semistrukturerte oppfølgingsintervjuet skal gjøres rett etter caseintervjuet er gjennomført. Det er den intervjuformen som passer best når man ønsker å gå i dybden og kunne tilpasse intervjuene underveis (Malt, 2015). Vi vil ha en overordnet intervjuguide som er fastsatt på forhånd, men vi vil kunne variere spørsmål og rekkefølge underveis avhengig av det enkelte

intervjuobjekt (Johannessen et al., 2011). Intervjuet vil tas opp med båndopptaker, og vi har mulighet til å notere underveis.

Den første delen av intervjuet vil omhandle caset direkte. På denne måten vil revisorene kunne snakke om caset med et retrospektivt syn. Den andre delen omhandler generelt temaene profesjonell skepsis og fortsatt drift-forutsetningen. Vi vil da kunne supplere med informasjon dersom noe uteble i caseintervjuet. Videre vil vi stille noen spørsmål for å teste validitet. Avslutningsvis vil vi kartlegge ytterligere informasjon om informantenes erfaringer.

4.5.2 Intervjuguide

Før vi utfører intervjuene vil vi lage en intervjuguide som vil være gjeldende for alle intervjuene. Det er flere fordeler ved at det er en viss standardisering av intervjuene. Blant disse er at mulighetene for sammenligning er større og bedre dersom informantene blir stilt de samme spørsmålene. Intervjuene vil også ha en viss grad av fokus og struktur, hvilket gjør dem mer effektive. I tillegg blir analyse av dataene enklere, da vi kan analysere spørsmål for spørsmål og sammenligne informantenes tilhørende svar. Dette er fordeler vi kan dra stor nytte av, da dataanalyse har en sentral rolle i vårt forskningsprosjekt (Johannessen et al., 2011). Spørsmålene i det semistrukturerte intervjuet er de samme som Andresen og Waldenstrøm brukte, da vi bygger på deres forskning.

I utformingen av intervjuguiden har vi hensyntatt de elementer Johannessen et al. (2011) mener skal inkluderes. Intervjuet vil derfor starte med en innledning hvor vi vil presentere oss selv, intervjuprosessen og hensikten med intervjuene. Vi vil presisere at intervjuet er frivillig og at anonymitet vil ivaretas. Neste element tilsier at intervjuobjektet skal få en myk start på selve intervjuet, gjennom enkle og nøytrale spørsmål. Vi hensyntar dette ved å starte caseintervjuene med et enkelt oppvarmingscase, mens oppfølgingsintervjuene starter med spørsmål som oppsummerer caseintervjuet. Videre vil intervjuguiden inkludere nøkkelspørsmålene til oppfølgingsintervjuet. Hensikten er at vi skal få tilstrekkelig og korrekt informasjon i henhold til problemstilling og formål. For å unngå at intervjuobjektene caseløsning blir påvirket, vil det semistrukturerte intervjuet gjennomføres som et oppfølgingsintervju i etterkant istedenfor i forkant av caseløsningen. Dette fordi vi skal stille spørsmål som vil kunne påvirke caseløsningen, og i tillegg innhente informasjon som ikke fremkom i caseintervjuet (Johannessen et al., 2011).

For å sikre validitet vil vi avslutningsvis stille spørsmål om hvorvidt intervjuobjektene har forstått hvilken virkelige hendelse caset er basert på eller hva som er temaet for forskningen (Johannessen et al., 2011). Lundekonkursen er blant Norges mest kjente konkurser og det er naturlig å forvente at intervjuobjektene er mer skeptiske til tallene og informasjonen når de vet at det er hentet fra en slik bedrift enn de ellers ville vært. Tilsvarende virker det åpenbart at intervjuobjektene vil opptre mer skeptisk dersom de er bevisste på at temaet er profesjonell skepsis. For å unngå at caseløsningen og intervjusvarene skal påvirkes velger vi å ikke informere om hvilken hendelse caset er basert på før de har besvart validitetsspørsmålene. Dersom de forsto hvilken bedrift eller tema caset omhandler kan vi hensynta dette i analysen.

Fullstendig intervjuguide er vedlagt (Vedlegg 1).

4.6 Koding og analyse av data

Før vi kan analysere datasettet er vi nødt til å kode resultatene fra VPA. Kodingen vil følge oppskriften fra boken «*The PSI Handbook of Virtual Environment Training and Education*» av Schmorrow, Cohn og Nicholson (2008).

Transkriptene fra caseintervjuene vil bli kodet ved å segmentere utsagnene i forskjellige kategorier. Tankene fra revisorene vil bli delt inn etter hvilket tema de omhandler. Noen utsagn omhandler flere temaer samtidig og noen setninger er ufullstendige. Vi vil derfor dele opp tankerekke og kategorisere de så godt det lar seg gjøre. Noen utsagn er uten betydning, og disse vil følgelig ikke bli kodet.

Vi starter med å opprette forhåndsbestemte koder. Videre vil caseintervjuene bli kodet individuelt, ved at utsagn i transkriptet blir kodet til temaet utsagnet omhandler. Videre vil vi supplere med koder vi anser som manglende og nødvendig. Tilfeller der intervjuobjektet leser direkte av caset uten å gjøre noen vurderinger, vil bli kodet med «Avlesning» og vil ikke bli inkludert i analysedelen. Det samme gjelder også for generelle påstander. Kodingen foregår i Excel, da vi kan filtrere og sortere informasjonen etter hva som er hensiktsmessig. Videre vil vi strukturere datasettet slik at det blir enkelt å sammenligne og fremstille de tolv besvarelsene til analysen. Revisor 1 til og med revisor 6 har kort erfaring, mens revisor 7 til og med revisor 12 har lang erfaring.

Det kodede datasettet fra caseintervjuet er, til tross for strukturen, omfattende og vil således ikke inkluderes i analysen, men legges ved som vedlegg 3. I slutten av analysen vil vi heller inkludere en oppsummeringsmodell av hvilke momenter de forskjellige revisorene kommenterte. Transkript av oppfølgingsintervjuet vil ikke kodes, men brukes til å supplere caseintervjuet ved behov. Utsagnene fra oppfølgingsintervjuet blir sitert i analysedelen i sin helhet, men transkriptene vil ikke legges ved grunnet omfanget.

Grunnlaget for analysen er hovedsakelig det kodede datasettet, men vi vil supplere med oppfølgingsintervjuet der det er hensiktsmessig. Analysen tar for seg revisorenes utøvelse av profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift-forutsetningen, og vi vil drøfte det opp mot standardene, relevant teori og tidligere forskning. Videre vil vi sammenligne besvarelsene innad og på tvers av gruppene.

4.7 Reliabilitet og validitet

Et viktig mål med oppgaven er at resultatene skal være troverdige. Dette kan vurderes ut fra to ulike dimensjoner; reliabilitet og validitet (Johannessen et al., 2010). Med reliabilitet menes pålitelighet og nøyaktighet ved studien, og er tilknyttet valg av data, datainnhentingens fremgangsmåte og hvordan dataene er bearbeidet. Med validitet menes gyldighet og relevans, og er tilknyttet om studiens resultater gir svar på formålet og hvorvidt det reflekterer virkeligheten. Validitet deles inn i intern validitet, grad av gyldighet for utvalget i studien, og ekstern validitet, om resultatene kan overføres til andre utvalg. For å oppnå målet om troverdighet er det viktig at vi minimerer faktorer som reduserer studiens grad av reliabilitet og validitet.

Ifølge Lincoln og Guba (1985) handler reliabilitet i kvalitative oppgaver om at andre forskere skal anse resultatene som fornuftige gitt datasettet, og ikke at de skal være replikerbare. Det er flere forhold som bidrar til at vår forskning holder relativt høy grad av reliabilitet. Dataene som hentes fra caseintervjuene er primærdata, hvilket betyr at dataene for første gang er bearbeidet av oss. I tillegg er de basert på tolv tilfeldige informanter fra et utvalg som er nøye valgt i henhold til kriteriene om erfaring. Videre er revisorene valgt tilfeldig ved at en kontaktperson i revisorselskapene har sendt en liste over tilgjengelige personer, der vi tilfeldig har valgt ut ønsket antall. På den måten hindrer vi at revisorselskapene velger hvem vi skal intervjuer og

utvelgelsen blir derfor innenfor vår kontroll. Vi kan dermed sikre et mest mulig tilfeldig og representativt utvalg. Disse faktorene øker påliteligheten, og dermed reliabiliteten.

Oppfølgingsintervjuet gir mulighet til å innhente manglende informasjon, som bidrar til å øke nøyaktigheten. Intervjuene bearbeides og kodes individuelt, hvilket vil øke reliabiliteten ytterligere. Det finnes dog trusler mot reliabilitetsgraden som må tas i betraktning. For at resultatene skal være reliable er det viktig at datainnsamlingen og analysen ikke er påvirket av forskerbias. Ved at vi som forskere er observante på å ikke tolke data i ønsket retning, kan vi redusere biasrisikoen. På bakgrunn av dette mener vi forskningen vår holder høy reliabilitet.

Forskningens interne validitet vil utfordres fra både intervjuobjektens og forskers side. Først og fremst er intervjuobjektene klare over at de befinner seg i en intervjusituasjon, hvilket kan påvirke deres atferd. Informantene kan opptre unaturlig og tilpasse atferden sin til hva de tror er riktig svar eller politisk korrekt. Videre må informantene i en reell revisjonssituasjon selv stå til ansvar for sine beslutninger, noe de ikke trenger i en fiktiv situasjon. Dersom informantene ikke opptrer naturlig, vil ikke funnene reflektere hvordan de ville håndtert utfordringene dersom de var reelle. De kan også påvirkes av andre faktorer som tidsbegrensningen eller dagsformen, ved at de bruker mindre tid og slurver mer enn de reelt ville gjort. En annen trussel er uærlige svar eller at informanten ikke sier alt den tenker høyt. For å minimere disse truslene mot validitet vil vi derfor ha god dialog med informantene i forkant av caseintervjuene, hvor vi vil presisere viktigheten av at deres atferd gjenspeiler hvordan de ville opptrådt i en reell situasjon. Vi vil informere om intervjuets varighet og at deres fulle anonymitet blir ivaretatt.

Den interne validiteten kan også svekkes av forskerbias. Vi som forskere kan ubevisst ha en mening om hva vi ønsker at intervjuobjektens svar skal resultere i. Dette kan føre til at vi stiller ledende spørsmål eller ubevisst tolker intervjuobjektens svar i denne retningen. Ved å være bevisste på dette i intervjusituasjonen og under analysen reduserer vi denne risikoen.

Kvalitative undersøkelser baserer seg på små utvalg som ikke er representative for hele populasjonen, og funnene er dermed ikke generaliserbare (Andersen, 2007). Den eksterne validiteten er derfor lav, og kvalitative studier vil følgelig sjelden kunne oppnå høy grad av ekstern validitet (Klersey & Mock, 1989). Målet med denne forskningen, og generelt i kvalitativ forskning, er imidlertid ikke å generalisere til en populasjon, men heller få en dyp og

helhetlig forståelse som kan være overførbart til andre sammenhenger. Det er derfor viktig at det foreligger detaljerte beskrivelser av kontekst og antakelser ved forskningsprosjektet. Ettersom formålet er å generalisere til teori fremfor populasjonen kan det argumenteres for at et tilfredsstillende nivå av ekstern validitet er oppnådd.

5. Analyse

I denne delen skal vi analysere besvarelsene fra de tolv revisorene, for å se hvordan de utøver profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift. Vi ønsker å strukturere analysen etter momentene som caset er bygget på, og vil således gå kronologisk gjennom caset og revisorenes kommentarer. Vi vil trekke inn teorien som tidligere er presentert, se på standardsetternes definisjon og hvordan de mener utøvelsen skal reflekteres i praksis, samt tidligere forskning og hvorvidt våre funn kan knyttes opp til dette.

Ved å gjøre dette skal vi forsøke å finne ut hvordan revisorene utøver profesjonell skepsis. Vi tar først for oss revisorene med kort erfaring, ved å analysere deres besvarelser og sammenligne de med hverandre. Videre vil vi oppsummere og konkludere innad i gruppen. Likedan vil vi gå gjennom revisorene med lang erfaring. Til slutt vil vi se på gruppene mot hverandre. På den måten skal vi forsøke å besvare hvordan revisorene utøver profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift og hvorvidt dette påvirkes av revisors erfaring.

5.1 Analyse av revisorene med kort erfaring

Revisorene med kort erfaring har jobbet som revisor i mellom seks til ti år, der de har vært oppdragsansvarlig i minst to år. Av disse revisorene er det to kvinner og fire menn, men for å ikke identifisere dem vil vi benytte betegnelsen «han». Hvordan har revisorene med kort erfaring utøvet profesjonell skepsis i caseløsningen?

Profesjonell skepsis blir i ISA 200 definert som *«en holdning som innebærer at revisor stiller spørsmål og er oppmerksom på forhold som kan indikere mulig feilinformasjon som følge av feil eller misligheter, og foretar en kritisk vurdering av revisjonsbevis»*. Profesjonell skepsis skal altså reflekteres implisitt i grunnholdning og tankesett ved at man er oppmerksom på forhold som kan indikere feilinformasjon, og eksplisitt i adferd gjennom en spørrende og kritisk holdning. Videre sier standarden at den profesjonelle skepsisen skal være gjennomgående for hele revisjonen.

Blant revisorene i denne gruppen skilte Revisor 3 seg noe ut. I caseløsningen velger han å bare kommentere likviditeten, da han anser denne som viktigst. Det kan virke som at revisoren antok at caset kun inneholdt pålitelig informasjon og at han kun skulle vurdere om selskapet hadde

evne til fortsatt drift, gitt den vedlagte informasjonen. Dette tyder på at han misforsto hvordan han skulle løse oppgaven. Vi vil derfor ikke vektlegge hans besvarelse. Når vi omtaler «samtlige revisorer» eller «alle revisorene» i analysen er Revisor 3 følgelig ikke inkludert.

5.1.1 Ledelsen, regnskapsfører, selskapsstruktur og bransje

I første del av caset blir revisorene instruert til å lese gjennom informasjon om blant annet ledelsen, regnskapsfører, selskapsstrukturen og bransjen. Allerede her er det flere som stopper opp. En av revisorene vurderer ledelsen og sier følgende om økonomisjefen Fredrik Larsen:

«Fredrik Larsen, altså, venn – det står ikke noe om noe utdanning eller tidligere erfaring på han. Han har ansvaret for mye av økonomien i selskapet og kommunikasjon med revisor.» - Revisor 1

Dette gir oss indikasjoner på hvilke forhold Revisor 1 mener det er verdt å merke seg. I ISA 240 står det blant annet at revisor skal opparbeide seg en forståelse av de som har ansvar for styring og kontroll, herunder ledelsens kompetanse og integritet. Han etterspør utdanning og tidligere erfaring, noe som tyder på at han ønsker å vurdere hvorvidt Fredrik Larsen er egnet til arbeidsoppgavene han besitter. Dette kan tyde på at Revisor 1 har et spørrende sinn og er oppmerksom på forhold som kan føre til feilinformasjon. Det er noe overraskende at ingen av de andre revisorene bemerker seg ledelsens kompetanse og erfaring, og forholdet mellom de. Imidlertid kommenterer Revisor 4, ved gjennomgang av budsjettene, at ledelsen kan ha incentiver til å fremstille et godt budsjett og at de derfor *«må kritisk gjennomgå»*. Revisor 6 mener tilsvarende, at man må vurdere ledelsens historiske evne til å budsjettere og lage prognoser riktig. Dette trekker i retning av at også de er oppmerksomme på forhold tilknyttet ledelsen som kan føre til feilinformasjon.

To av revisorene (Revisor 1 og 5) påpekte at konsernet har nærstående regnskapsfører. Selv om dette i seg selv ikke er uvanlig, kan påpekelsen tyde på at det inngår i deres risikovurdering. Videre var det tre revisorer (1, 4 og 5) som vurderte konsernets selskapsstruktur. De påpekte blant annet risiko tilknyttet den komplekse strukturen i konsernet og at Per Andresen er eneeier i morselskapet. To av revisorene (1 og 5) kommenterte også at konsernet opererer i et mangfold av bransjer som det er ulike risikoer knyttet til. I et oppfølgingsintervju nevnes det at bilbransjen er volatil og at svingninger i omsetning er å forvente. Revisor 5 påpeker at de øvrige

risikoforholdene i markedene må inkluderes i vurderingen og spør seg følgende om underskuddet:

«Er det noen makroøkonomiske forhold som gjør det, eller er det noen store konkurrenter som er blitt aggressive i prisingen ... egentlig ja, se litt på de eksterne forholdene i det.» - Revisor 5

Disse momentene indikerer hvordan revisorene stiller seg til informasjonen de får, hvilke forhold de er oppmerksomme på i risikovurderingen og hva de stiller seg kritiske til i en revisjonssituasjon. Dette tilsier at de har en kritisk holdning til områder som har økt risiko for å inneholde feilinformasjon.

5.1.2 Regnskapsposter

Ifølge regnskapslovens § 3-2 og IAS 1 skal årsregnskapet, som både omfatter selskap- og konsernregnskap, gi et rettviseende bilde av selskapets eiendeler og gjeld, finansielle stilling og resultat. Som beskrevet i teoridelen er det et krav om at årsregnskapet skal avlegges med forutsetningen om fortsatt drift, forutsatt at avvikling av selskapet ikke er planlagt av ledelsen eller at det ikke er realistisk at virksomheten fortsetter (Pettersen, 2009). Det er ledelsen som vurderer hvorvidt denne forutsetningen er til stede før regnskapet avlegges. Videre er det revisor sin oppgave å evaluere om denne vurderingen er korrekt, og hvorvidt usikkerhet tilknyttet forutsetningen er tilstrekkelig opplyst i regnskapet. Dagens regnskapstall er i stor grad preget av vurderingsposter og estimer basert på ledelsens skjønn, og utgjør en viktig del av grunnlaget for vurderingen av fortsatt drift. Følgelig mener standardsetterne at utøvelsen av profesjonell skepsis fra revisor i større grad er viktigere i dag. Vi ønsker derfor å se hvordan revisorene har stilt seg til regnskapene vedlagt i caset. De fleste revisorene gikk gjennom regnskapstallene ved å først se på selskapsregnskapet for så ta for seg konsernregnskapet, mens noen leste de andre vedleggene i caset før de gikk tilbake for å se på regnskapstallene. Vi tar for oss alle kommentarer tilknyttet regnskapet her, uavhengig av hvilken rekkefølge revisorene løste caset.

Samtlige revisorer bruker mye tid på å gå gjennom regnskapspostene. De bemerker seg at driftsinntektene har gått ned, det kraftige fallet i finansinntektene og det negative resultatet som sådan. Videre prøver de å finne sannsynlige årsaker til disse fallene, og etterspør mer informasjon. Revisor 4 etterspør blant annet mer informasjon om regnskapsåret 2016, for å

kunne undersøke hvorfor finansinntektene var så store dette året til sammenligning med 2017. Det er tydelig at revisorene mener det er risiko tilknyttet nedgangene. Det kommer frem i Revisor 2 sine tankerekker:

«Risikoen her ... det er åpenbart en risiko, spesielt på inntektene. Ehm, og påliteligheten rundt de er ... det er litt usikre estimater her. Så det er klart at det ville være forhold som tilsier at man må ha en høyere risiko på de postene, og i forhold til eventuelle misligheter som man alltid har en assumption på inntektene.» - Revisor 2

Revisor 1 og 6 stiller seg også spørrende til hvorfor driftsinntektene har gått ned, mens vareforbruket har gått opp. Revisorene tenker følgende:

*«Rart at driftsinntektene har gått så mye ned, men samtidig har vareforbruket økt.»
- Revisor 1*

«Der ser jeg at det har vært en veldig stor nedgang i driftsinntektene, men samtidig har det vært en økning i vareforbruket. Det henger ikke helt sammen.» - Revisor 6

Her ser vi at revisorene er oppmerksomme på forhold som er misvisende, og stiller seg kritisk til dette. ISA 200 punkt A22 beskriver at ved utøvelse av profesjonell skepsis skal blant annet revisor agere ved å stille spørsmål dersom det foreligger motstridende revisjonsbevis. Det at revisorene stiller seg kritisk til de motstridende regnskapspåstandene kan tyde på at de utøver profesjonell skepsis etter standardsetterens definisjon.

Revisorene legger liten vekt på regnskapspostene innenfor immaterielle eiendeler. Revisor 5 påpeker imidlertid at man bør kjøre noen tester på goodwill, men at den ikke er så høy. Dette kan tyde på at revisoren mener det er en risikopost, men at det ikke er av stor betydning. Tilsvarende kommenterer de fleste revisorene gjeldspostene og hvordan de har utviklet seg. Revisor 6 påpeker at det relativt lite dekning for gjelden i omløpsmidlene, altså at arbeidskapitalen er lav.

Halvparten av revisorene kommenterer at balanseposten finansielle anleggsmidler er relativt høy og at den har økt. Alle påpeker at de har en solid egenkapital. Imidlertid ytrer to av

revisorene at egenkapitalen nødvendigvis ikke er reell. De sier det avhenger av verdiene i balansen og om disse fortsatt er i behold og pålitelige.

«Egenkapitalmessig er de ganske solid sånn sett. Ehm, men det er klart at det avhenger litt av de verdiene som ligger over og at de fortsatt er i behold og pålitelig.» - Revisor 2

«Egenkapitalen her, ser man isolert sett på den, så har de jo høy rimelig høy egenkapitalprosent. Så ja, da er spørsmålet – hvor reell er den. Det avhenger ofte av verdien som ligger her oppe i finansielle anleggsmidler, i hovedsak, samt fordringene.» - Revisor 5

Innledningsvis i dette delkapittelet ble det sagt at regnskapspostene har betydning i vurderingen av fortsatt drift, og at det kreves bruk av profesjonell skepsis da dagens regnskap består av mange vurderingsposter. Tankerekken tyder på at Revisor 2 og 5 har en kritisk holdning til balansepostene, som er en viktig del i vurderingen av fortsatt drift.

I analysen av tankerekken kan det tolkes at revisorene trekker frem de regnskapspostene de mener det er knyttet mest risiko til. De viser profesjonell skepsis ved at de går gjennom regnskapspostene nøye, har en kritisk holdning, etterspør mer informasjon og vurderer årsaker som kan ha ført til at noen av postene har endret seg mye.

5.1.3 Verdsettelsen

Informasjonen i caset inkluderer også en mail fra Fredrik Larsen som tar for seg en verdivurdering av en aksjepost. Samtlige av revisorene uttrykker kritikk rettet mot denne verdivurderingen.

Revisor 1 viser spesielt skepsis til den, først ved å påpeke at verdivurderingen kommer fra Fredrik Larsen og ikke First Securities direkte. Det er dog bemerkelsesverdig at kun en av seks revisorer påpekte at verdsettelsen ikke kommer eksternt, altså direkte fra First Securities. At den ikke er mottatt direkte fra den eksterne parten åpner for muligheten til at Larsen kan ha forfalsket dokumentasjon og svekker dermed informasjonens pålitelighet i seg selv. Ettersom det gir økt risiko for vesentlig feilinformasjon er dette noe revisorene forventes å være oppmerksomme på (ISA 200). Likevel uttrykker samtlige av revisorene at verdsettelsen i seg

selv ikke er tilstrekkelig til å være et revisjonsbevis, hvilket kan antyde at denne bemerkningen ikke er nødvendig.

Videre stiller Revisor 1 spørsmål til forutsetningene som ligger til grunn, spesielt troverdigheten til budsjettet for 2018. Revisor 1 sine tankerekker er følgende:

«Det første jeg tenker litt på det er at den verdivurderingen fra First Securities, den kommer fra Fredrik Larsen. Jeg kunne egentlig tenkt meg at sånne verdivurderinger burde kommet direkte fra First Securities til oss som revisor. Så her ville jeg skrevet en mail til First Securities og bedt de sende den direkte til oss. (...) Og så ville jeg utfordret litt fordi at de sier at 2017 inntjening ikke er representativt for inntjening i et normalt år. Der kunne jeg tenkt å hørt litt hvilke vurderinger de har gjort tilknyttet 2018-budsjettet, i forhold til 2017 og hvorfor det egentlig skal gå bedre i 2018 enn i 2017.»
- Revisor 1

ISA 200 krever at revisorer skal utøve profesjonell skepsis gjennomgående. Et av momentene som beskriver hvordan tar for seg skepsis til informasjon hentet fra ledelsen (ISA 200, A22). Revisor 1 sin spørrende holdning til verdsettelsen og forutsetningene som ligger til grunn tilsier at han utøver profesjonell skepsis i henhold til ISA 200. At revisoren er oppmerksom på at verdsettelsen kommer direkte fra ledelsen og anser det som et forhold som kan tyde på at det er behov for videre revisjonshandlinger samsvarer med definisjonen.

Flere av revisorene har en kritisk holdning til innholdet i verdsettelsen. Revisor 2 påpeker kort at det er ønskelig å innhente regnskapet til Bilsalg AS for å vurdere verdsettelsens pålitelighet, mens Revisor 6 kommenterer at den må ses nærmere på og i sammenheng med regnskapstall. Revisor 4 og 5 sier følgende:

«Det virker som at de bare har synset litt høyt og romslig basert på budsjetter som er ledelsens egne vurderinger og ikke faktiske resultattall. Så jeg synes liksom den er litt tynn den verdivurderingen fra First Securities. (...) Så ... å skrive et sånt løst notat om verdivurdering. Da tenker jeg at man kan ikke uten videre bare akseptere den vurderingen fra ledelsen.» - Revisor 4

«Men hvis man isolert sett ser på den verdsettelsesbiten som kommer fra First Securities, så er jo dette et veldig svakt revisjonsbevis.» - Revisor 5

Tankerekkene gir oss et inntrykk av at revisorene er kritiske til verdsettelsen og anser den som et svakt revisjonsbevis. Revisor 4 er oppmerksom på at den er basert på budsjetter ledelsen selv har utarbeidet og at den derfor må testes ytterligere for å minimere risiko for vesentlige feil. Revisor 5 påpeker at den informasjonen som er gitt er av lav kvalitet og ikke tilstrekkelig. Dette antyder at karakteristikkene ved revisjonsbeviset påvirker revisorenes skeptiske holdning, hvilket samsvarer med Hurtt et al. (2013) sin påstand om at revisjonsbevisets karakteristika er en av de fire elementene som påvirker profesjonell skepsis.

Revisor 1 påpeker videre at det også er behov for en vurdering av selskapet som har utført verdsettelsen av bilkonsernet.

«Så ville jeg gjerne visst hvem i First Securities som har gjort denne verddivurderingen. At det ikke er noen relasjon mellom vedkommende og Fredrik Larsen.» - Revisor 1

Revisor 1 er klart skeptisk til påliteligheten av den eksterne eksperten som har utført verdsettelsen. Å kontrollere uavhengigheten til eksterne bevis er en måte å kontrollere pålitelighet (ISA 200). Å stille seg spørrende til påliteligheten av revisjonsbevis anses videre som en måte å utøve profesjonell skepsis. Tankene til Revisor 1 tilsier derfor at han utøver profesjonell skepsis i vurderingen av verdsettelsen.

ISA 500 omhandler eksterne revisjonsbevis og beskriver blant annet at revisor må vurdere kompetanse, kapabilitet og objektivitet til ekspert engasjert av ledelsen. Dette fremkommer også i Revisor 5 sine tankerekker i vurderingen av verdsettelsen og First Securities:

«Hvis man bare tenker på det og ikke ser på tallene, så blir det helt åpenbare spørsmålet; dette med bruk av ledelsens ekspert. Og så må vi jo huske litt hvor sterk er uavhengigheten, ikke sant, ofte. For de har jo ikke lyst til å gi dårlig verdsettelse heller, inn mot sine kunder igjen.» – Revisor 5

I tillegg til Revisor 1 og 5, vurderer også Revisor 6 First Securities' uavhengighet og ekspertise. Dette kan tyde på at revisorene stiller tilstrekkelig spørsmål til påliteligheten av

dokumentasjonen First Securities produserer, slik det forventes av ISA 500, og at de dermed utøver tilstrekkelig profesjonell skepsis. De to andre revisorene kommenterte imidlertid ikke dette. Dersom de har hatt tillit til informasjonen kan det ifølge Shaub (1996) gå på bekostning av utøvelse av profesjonell skepsis. Motsetningsvis kan det også bety at revisorene velger å vurdere andre risikomomenter og dermed ikke prioriterer å vurdere hvem verdsettelsen er mottatt fra. I så fall får vi ikke innsikt i hvordan revisorene hadde stilt seg til dette, dersom de hadde vurdert forholdet.

Samtlige av revisorene påpeker enten underveis eller i oppfølgingsintervjuet at verdsettelsen slik den er presentert ikke er tilstrekkelig, og at den må etterprøves eller undersøkes nøyere. Å trenge flere sterke revisjonsbevis er ifølge Nelson (2009) tegn på høy utøvelse av profesjonell skepsis. ISA 200 punkt A21 tar for seg nødvendigheten av at revisor foretar ytterligere undersøkelser hvor det er tvil om påliteligheten til informasjonen dersom den skal brukes som revisjonsbevis. Dette tilsier at revisorene generelt utøver profesjonell skepsis i vurdering av verdsettelsen som revisjonsbevis, gjennom sin kritiske holdning til ledelsen som informasjonskilde og påliteligheten av verdsettelsen.

5.1.4 Likviditet

Revisorene tar så for seg mailen fra økonomisjefen, Fredrik Larsen, som retter fokus på likviditetssituasjonen til bedriften. I denne mailen kommer Larsen med en rekke påstander vedrørende hendelser som vil påvirke likviditeten positivt. Påstandene omhandler blant annet refinansiering, oppgjør av selgerkreditt, salg av bildelen, budsjett og inntjening hittil i 2018. Som nevnt tidligere skal revisor være kritisk til informasjon som er innhentet fra ledelsen. Det er derfor interessant å se hvordan revisorene vurderer påliteligheten av disse påstandene.

Revisorene viser en kritisk holdning til påstandene som er presentert i mailen. Her er noen utdrag fra Revisor 1 hvor dette kommer tydelig frem:

«Selgerkreditt til Andresen Eiendom på 85 millioner kroner, ehm. Og så sier de at de vil refinansiere i Eiendoms-delen. Har de noe dokumentasjon på denne refinansieringen? Er det noe de har avklart med banken? Eventuelt noen avtaler vi kunne fått?» - Revisor 1

«Jeg må ha noe mer substans bak dette. Vite litt ... om de har inngått noen avtale, eller om det er noe opsjon på noen avtale, hvem avtalen eventuelt er med, og når den vil bli avgjort. Om de hadde hatt en avtale ville det vært mye mer dokumentert enn at de bare sier at de er i en prosess med å selge. Det er veldig usikkert.» - Revisor 1

«Likviditeten har jo gått ned. Det som står på bankinnskudd er gått betydelig ned, både i konsern og i mor. Ja, jeg kunne tenkt meg å vite litt mer hvilke vurderinger de har gjort tilknyttet likviditeten. De utbetalingene som er beskrevet for 2018 er jo litt usikre, så dersom det ikke blir noe av de. Jeg ville hatt en oversikt som viser likviditeten uten disse prosessene som muligens blir.» - Revisor 1

Vi ser her at Revisor 1 ønsker dokumentasjon som kan bekrefte ledelsens påstander, og således er kritisk til det Larsen legger frem. I tillegg tar han ingen antagelser om at utbetalingene som er blitt beskrevet er et faktum, og vil følgelig se likviditetssituasjonen dersom disse utbetalingene uteblir. Revisoren ønsker også å innhente budsjettet for 2017 for å se hvorvidt de treffer, for å kunne si noe om budsjettet for 2018 er realistisk. Dette viser at revisoren er opptatt av påliteligheten av informasjonen han blir presentert, og utøver stor grad av profesjonell skepsis vedrørende dette. Revisor 2 viser også tegn på utøvelse av profesjonell skepsis ved å uttrykke ønske om å *«hente ut budsjetter og dokumentasjon på de største inngåtte salgavtaler, for å underbygge den påstanden»*.

I likhet med Revisor 1 og 2, ønsker også de andre å hente ut budsjetter for å kritisk gå gjennom disse. Alle revisorene, foruten Revisor 4, beskriver ytterligere revisjonshandlinger de vil gjøre for å få substans bak påstandene. De ønsker blant annet å rimelighetsvurdere påstandene, ha møter med ledelsen, innhente låneavtaler og diverse annen dokumentasjon. Vi får ikke like mye informasjon fra Revisor 4 om hvordan han stiller seg til likviditeten og ledelsens påstander gjennom caseintervjuet, da han kun leser raskt gjennom dette. Han kommenterer ikke påstandene eksplisitt og bygger heller ikke på de i konklusjonen sin. Han oppsummerer at han må ha mer informasjon og at fortsatt drift-forutsetningen absolutt er oppe til vurdering. Når han blir spurt i oppfølgingsintervjuet om hvordan han generelt stiller seg til påliteligheten av påstander fra ledelsen svarer han følgende, som tyder på at også han er opptatt av å teste pålitelighet:

«Altså, man kan ikke stole på de før man liksom har fått bekreftet informasjonen da. Det blir på en måte bare sånn med de mailene, okei det er en påstand, og så må man få en bekreftelse på egenhånd. Man må rimelighetsvurdere det, gjøre egne beregninger, eller se dokumentasjonen selv da - underdokumentasjonen.» - Revisor 4

Når det er identifisert forhold som kan skape tvil av betydning om selskapets evne til fortsatt drift, skal revisor etter ISA 570 punkt A16 blant annet bekrefte eksistensen og gjennomførbarheten av tiltak for å fremskaffe eller opprettholde finansiell støtte. Det kommer tydelig frem at revisorene, med unntak av Revisor 4, ønsker å gjøre vurderinger rundt eksistensen og gjennomførbarheten av tiltakene som blir presentert i mailen. De tar således ikke det Larsen sier for «god fisk», for å bruke et begrep flere av revisorene benyttet. Dette tyder på at de utøver profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift, ved at de er skeptiske til informasjonen som legges frem av ledelsen og ønsker å etterprøve deres påstander. Revisor 5 nevner blant annet viktigheten av å bruke profesjonell skepsis på «sånne kunder».

Vi ser altså at revisorene utøver profesjonell skepsis i vurdering av påstander fra ledelsen. Ifølge Shaub (1996) er profesjonell skepsis det motsatte av tillit. Forskning på området er tvetydig, og har både vist at tillit til ledelsen ikke har noen effekt på den profesjonelle skepsisen, men også at tillit til ledelsen har negativ effekt. Det er derfor interessant å se om revisorene generelt har mye tillit til ledelsen, og om de tror det går på bekostning av profesjonell skepsis, som var to av spørsmålene i oppfølgingsintervjuet. Ville de vurdert situasjonene annerledes dersom de hadde hatt god erfaring med Andresen Gruppen?

Alle revisorene er enige i at de generelt har tillit til klientene sine, men at det også avhenger av ledelsens profesjonalitet, kunnskap og tidligere erfaring. Imidlertid er det flere av revisorene som påpeker at selv om de har tillit, så kan de likevel ikke ta tallene for gitt.

«Generelt ... hm jeg har jo tillit til de, men jeg må jo på en måte være ... vi skal jo være profesjonell skeptisk. Så samme hvor mye tillit man har så skal man alltid få bekreftet de opplysningene som kommer fra ledelsen da.» - Revisor 4

Revisorene tror også hovedsakelig at dersom de har god erfaring med en klient, så kan dette påvirke profesjonell skepsis. Noen av de sier de bruker erfaring og historikk til å se hvor godt

de har truffet på estimater tidlige, for å få en indikasjon på hvor mye de kan stole på årets estimater. Likevel påpeker de at man til tross for erfaringen må være skeptisk.

«Ja, det kan jo være. At man over tid føler at man kjenner de bedre, vet hvor man har de og har bygd opp en tillit. Så man har kanskje mindre ... sånn menneskelig så blir man jo mindre skeptisk. Kanskje fordi man vet historisk at her har de alltid hatt dekning for det de sier og det de påstår. Men man vil jo alltid sjekke det. Man har kanskje ikke den grunnleggende skepsisen når man har tillit, men man sjekker det for det.» - Revisor 4

I ISA 200 punkt A24 står det at det ikke kan forventes at revisorene ser bort fra tidligere erfaringer med klienten, blant annet med hensyn til ærligheten og integriteten til ledelsen. Videre står det at selv om man har tillit, så fritar ikke dette revisor for å opprettholde profesjonell skepsis, og at revisor likevel må skaffe overbevisende revisjonsbevis. Vi ser her at dette er i henhold til det revisorene sier, både med tanke på at man ikke kan forventes at revisor ser bort fra tidligere erfaring, og også at de er innforstått med at tilliten de har til klienten ikke fritar dem fra å utøve profesjonell skepsis. Vi ser at revisorene er bevisste på at tillit til ledelsen kan føre til mindre utøvelse av profesjonell skepsis, men at de likevel er opptatte av å hente inn overbevisende revisjonsbevis. Dette kan tyde på at selv om den grunnleggende skepsisen revisorene føler på reduseres, så påvirker ikke dette i hvilken grad de etterprøver ledelsens utsagn. Dette kan tolkes i den retningen at dersom revisorene hadde hatt tillit til ledelsens i caset, ville de likevel utøvd profesjonell skepsis i vurderingen av Larsen sine påstander.

5.1.5 Revisorenes konklusjon

Samtlige av revisorene påpeker underveis i caseløsningen at de ønsker å få mer informasjon. Alle uttaler at de ønsker å utføre flere revisjonshandlinger før de kan konkludere om fortsatt drift-forutsetningen er oppfylt. Blant annet uttaler to av revisorene følgende:

«For å kunne godta ledelsens vurderinger trenger jeg mer informasjon. Det er vel egentlig konklusjonen. Atte ja. Jeg tenker egentlig det er en veldig tynn vurdering de har gjort i den mailen vi har fått fra Fredrik Larsen.» - Revisor 1

«Man kan jo ikke konkludere før man har gjort ytterligere vurderinger. Så det blir helt essensielt at de tallene de presenterer har forankring i virkeligheten og omstendighetene i konsernet.» - Revisor 5

Tankerekken viser at revisorene ikke tillater seg å konkludere hvorvidt fortsatt driftforutsetningen kan legges til grunn fordi de ikke har tilstrekkelig revisjonsbevis. Ettersom caset kun er en forenkling av Lundekonsernet og følgelig mangler vesentlig informasjon, er det å forvente at revisorene ikke kan konkludere med utgangspunkt i informasjonen de har tilgjengelig. Det er betryggende at de etterspør mer informasjon og stiller seg kritisk til det de har fått tildelt. Konklusjonen til revisorene er følgelig ikke mest interessant, men heller tankeprosessene.

5.1.6 Oppsummering av revisorene med kort erfaring

Ved å analysere case- og oppfølgingsintervjuene til revisorene har vi fått innsyn i deres utøvelse av profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift. Vi skal nå forsøke å oppsummere funnene og presentere en delkonklusjon.

Vi så tidlig i caseløsning at revisorene viste tegn til et spørrende sinn og var oppmerksom på forhold som kan indikere feilinformasjon. Revisorene stilte seg kritisk til informasjonen de fikk presentert, og flere påpekte ulike deler av informasjonen som spesielt lite troverdig.

Revisorene viste utøvelse av profesjonell skepsis ved å gjennomgå regnskapspostene nøye, stille kritiske spørsmål og vurdere årsaker som kan ha ført til at noen av postene hadde endret seg mye. Samtlige av revisorene anser verdsettelsen som tynn og etterspør mer informasjon for å i det hele tatt kunne vurdere den. Videre påpekte de fleste at de ønsker å innhente mer informasjon og utføre flere revisjonshandlinger for å kontrollere eksistensen og gjennomførbarheten av tiltakene som skal løse likviditetsproblemene. Fra oppfølgingsintervjuet ser vi at revisorene er bevisste på at tidligere erfaring og tillit til klienten kan ha en påvirkning, men at dette ikke fritar dem fra å utøve profesjonell skepsis.

Imidlertid ser vi noen momenter i caseintervjuene som kan tyde på at revisorene ikke utøvet tilstrekkelig grad av profesjonell skepsis. Som nevnt tidligere er det kun én av seks revisorer som vurderer ledelsen, hvilket kan anses å stride med ISA 240, hvor det blant annet står at revisor skal opparbeide seg en forståelse av de som har ansvar for styring og kontroll, herunder

ledelsens kompetanse og integritet. Ved å ikke opparbeide seg denne forståelsen kan altså revisorene overse forhold som kan føre til feilinformasjon, som er et tegn på mindre utøvelse av profesjonell skepsis.

Videre har vi også tidligere påpekt at kun én av revisorene bemerker seg at verdsettelsen er sendt som et mailvedlegg fra Fredrik Larsen fremfor First Securities direkte. I ISA 505 står det følgende: «*Revisjonsbevis er mer pålitelig når det innhentes fra uavhengige kilder utenfor enheten*», og det er derfor noe overraskende at ikke flere av revisorene trekker inn dette når de har et så stort fokus på pålitelighet. Etersom å vurdere påliteligheten til revisjonsbevis er en del av utøvelsen av profesjonell skepsis, kan dette tyde på at fem av revisorene ikke utøver det i tilstrekkelig grad.

Immaterielle eiendeler i balansen er poster hvor verdien i stor grad baserer seg på ledelsens eget skjønn og vurderinger. Det åpner for at verdiene kan være preget av ledelsens forhåpninger og urealistisk optimisme fremfor realistiske vurderinger. Det er derfor naturlig å anse disse som risikoposter. Likevel er det ingen av revisorene som påpeker dette, foruten én som kort kommenterer goodwill. At revisorene ikke er kritiske til disse verdiene kan antyde at revisorene ikke utviser tilstrekkelig profesjonell skepsis.

Likevel er det viktig å merke at disse svakhetene er preget av at momentene ikke fremkommer i revisorenes tankerekker, som ikke direkte betyr at de har tillit til informasjonen eller at de ikke anser den som risiko. En naturlig årsak kan være at disse momentene ikke er det revisorene anser som viktigst eller prioriterer i caseløsningen. Det kan derfor tenkes at revisorene hadde opptrådt kritisk dersom de hadde vurdert momentene.

Ifølge Hurtt et al. (2013) påvirkes revisors profesjonelle skepsis av fire elementer, derav karakteristika til revisjonsbevis, karakteristika ved klienten, det eksterne miljøet og revisors selv sine karakteristika. De tre første elementene vil være like for alle revisorene, noe som tilsier at deres profesjonelle skepsis vil bli påvirket likt, mens karakteristika til de enkelte revisorene vil ha forskjellig innvirkning på utøvelsen av profesjonell skepsis. Dette fordi revisorene har forskjellig personlighet, kunnskap, moral og motivasjon. Således er det å forvente at det er noen forskjeller i hvordan revisorene i vår forskning utøver profesjonell skepsis. Dette gjenspeiles i analysen ved at revisorene vektlegger noen av delene forskjellig. Samtidig ønsker alle mer informasjon for å teste pålitelighet og utføre flere revisjonshandlinger

før de kan konkludere vedrørende ledelsens bruk av fortsatt drift-forutsetningen. De har gjennomgående en kritisk holdning til informasjonen som blir presentert og er oppmerksomme på forhold som kan føre til feilinformasjon. Alt i alt kan vi derfor konkludere med at revisorene utøver tilstrekkelig grad av profesjonell skepsis i vurdering av fortsatt drift i samsvar med ISA 200. Dette er sammenfallende med studien til Feng og Lie (2014), som konkluderte med at revisorer utøver profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift.

5.2 Analyse av revisorene med lang erfaring

De seks revisorene med lang erfaring har jobbet som revisor i mellom 16 og 36 år, der de har vært oppdragsansvarlig i mer enn 10 år. Vi forventer derfor at de har gode forutsetninger for å løse caseoppgaven. I denne gruppen er det én kvinne og fem menn, og vi vil også her benytte betegnelsen «han» for å opprettholde anonymitet. Slik som i forrige delkapittel vil vi i denne delen analysere hvordan profesjonell skepsis reflekteres implisitt i revisorenes grunnholdning og tankesett og eksplisitt i adferd. Hvordan utøvet revisorene med lang erfaring profesjonell skepsis i caseløsningen? Ved å gå gjennom momentene i caset skal vi forsøke å besvare spørsmålet.

5.2.1 Ledelsen, regnskapsfører, selskapsstruktur og bransje

I første del av caset legger revisorene vekt på informasjonen tilknyttet ledelsen. Ved gjennomlesningen stopper majoriteten av revisorene opp for å kommentere informasjonen tilknyttet ledelsen og deres erfaring. Innledningsvis i caset står det at Per Andresen har erfaring fra grønnsaksbransjen og at han har studert et semester med økonomi. Videre fremkommer det at konsernet hovedsakelig driver med bil og eiendom, og ikke lenger innen grønnsaksbransjen. Dette bemerker revisorene seg som rart og overraskende, noe som kan tyde på at de mener det kan medføre risiko. Til sammenligning med revisorene med kort erfaring var det ingen av de som kommenterte dette.

Det er tydelig at revisorene med lang erfaring mener det er risiko tilknyttet eierforhold, erfaring og utdanning til Andresen, samt hans nære relasjon til Larsen. Dette kommer blant annet frem i følgende tankerekker:

«Per har også hatt et semester på høgskolen i Bergen – det var et semester, ikke all verden, men okei. Så vi kan ikke forvente at han har veldig god forståelse, men greit nok. Han vet hva økonomi er for noe.» - Revisor 8

«Per har ansatt sin gode venn Fredrik som styreleder – åh huff da! Dette er typisk sånn familieeid, med venner og bekjente i styret, det er ikke bra. Han er også ansvarlig for økonomien, jaha ja vel. Styreleder og ansvarlig for økonomi, det synes jeg ikke høres ut som en god kombinasjon, men greit nok.» - Revisor 8

«Sin gode venn Fredrik Larsen som styreleder. Okeeei. Da tenker jeg sånn umiddelbart, en eier som styrer det meste, og så ansetter han en god venn som styreleder. Da tenker jeg sånn ... hvor uavhengig er han styrelederen her sånn umiddelbart. Det spørres jo kanskje hvor profesjonell han er da.» - Revisor 11

«Grønnsaksbransjen ja, det var litt langt fra dette. Første risikoen er at han ikke har noe bransjekunnskap, han som driver dette. Så har han et semester med økonomi, og det var jo ikke så mye å slå i bordet med som sådan. Første avsnittet sier at han ikke akkurat har regnskapskompetanse, men han kan jo være flink å drive butikk for det. Men det er det første jeg ville tenkt på som et lite utropstegn. Hvert fall hatt det i bakhodet.» - Revisor 12

Samtlige revisorer, foruten Revisor 7 og 9, legger stor vekt på utdannelse og tidligere erfaring når de går gjennom informasjonen. Dette samsvarer med ISA 240 om at revisor skal opparbeide en forståelse av de som har ansvar for styring og kontroll. Det er tydelig at de mener det er risiko tilknyttet ledelsen, noe Revisor 8 påpeker eksplisitt: *«Nå tenker jeg det er risiko, fraud, og dette må vi passe på.»* Det er flere av revisorene med lang erfaring som generelt vurderer informasjonen tilknyttet ledelsen nøyere enn revisorene med kort erfaring. Gjennom tankerekken og kommentarene ser det altså ut til at revisorene bruker mye tid på å opparbeide seg en forståelse av ledelsen og deres kompetanse og integritet.

Senere i caseløsningen, som blant annet ved opplesning av mailene fra Larsen, er det også flere av revisorene som kommenterer ledelsen og tilknyttede risikoforhold. Her stiller Revisor 8 og 11 spørsmål til Larsens integritet ved å vurdere insentiver, avlønning og posisjoner, som igjen tyder på at de handler i samsvar med ISA 240. De to revisorene ytrer følgende:

«Så var det altså den kommunikasjonen mellom Fredrik Larsen og revisor. Jeg bare tenker ... hvilke insentiver har han? Han er kompis, men det er kanskje ikke hans penger det er snakk om, så han har kanskje ikke så voldsomme insentiver til å ... eller han kan være desperat til å fremstille dette bedre enn det er. Men tross alt, han er en god venn, så ja. Nå stiller jeg spørsmål om han er på eiersiden, det tror jeg ikke han er ... men han har kanskje noen bonuser.» - Revisor 8

«Og så er det økonomidirektøren ... og så er det jo sånn, ledelsen, du har en ... Dette vet vi jo ikke, det står jo ingenting om det, men her har du jo en sterk person som eier alt. Og så har du da kompisen ... Vi vet jo ingenting om hvordan avlønning han har. Det er liksom litt for lite informasjon.» - Revisor 11

Revisorene viser en svært kritisk holdning til ledelsen i vurderingen av deres integritet, hvilket tilsier at revisorene utøver profesjonell skepsis hva gjelder ledelsen.

Samtlige revisorer, foruten Revisor 9, vurderer konsernets selskapsstruktur. Som tidligere nevnt er flere overrasket over at det ikke er noen selskaper som driver innenfor grønnsaksbransjen. De påpeker hvilken bransje selskapene operer i og noen kommenterer at de synes det er mange selskaper fordelt over ulike bransjer. Videre er det ingen som kommenterer ytterligere vedrørende risikomomenter tilknyttet bransjene de operer i, så vi får ikke innsikt i hvordan de stiller seg til dette. Revisor 8, 10 og 11 påpeker at regnskapsfører er et konsernselskap, noe som er en naturlig del av risikoanalysen.

Profesjonell skepsis er tidligere definert som en kritisk holdning der man har et spørrende sinn og er oppmerksom på forhold som kan indikere feilinformasjon. Momentene revisorene påpeker viser hvilke forhold de er oppmerksomme på i en risikovurdering. I henhold til definisjonen tyder det på at revisorene utøver profesjonell skepsis ved å ha en kritisk holdning til områder som har økt risiko for å inneholde feilinformasjon.

5.2.2 Regnskapsposter

I likhet med revisorene med kort erfaring bruker også revisorene med lang erfaring mye tid på å gå gjennom regnskapstallene. Revisor skal evaluere og enten bekrefte eller avkrefte ledelsens bruk av fortsatt drift-forutsetningen (ISA 570). I denne evalueringen har regnskapstallene stor

betydning. Siden det er mange vurderingsposter og estimater basert på ledelsens skjønn er det spesielt viktig at revisor utøver profesjonell skepsis i evalueringen. Det er derfor interessant å se hva revisorene fokuserer på ved gjennomgangen av regnskapene.

Samtlige revisorer går gjennom regnskapstallene og kommenterer underskuddet og de negative endringene fra året før. De går gjennom tallene ved å sammenligne 2017 med 2016, se på endringer og forsøke å finne naturlige forklaringer. Flere av revisorene kommenterer at finansinntekten er kraftig redusert og er negativ for 2017. Det er tydelig at revisorene mener det er risiko tilknyttet regnskapet og at det må gjennomgås nøye, hvilket reflekteres i følgende tankerekker:

«For det første må vi etterprøve ledelsens forklaring på hvordan forholdet skal løses. Nummer en er å gå etter i regnskapet og se om eiendelene faktisk holder verdien sin.»
- Revisor 10

«Så er det dramatisk fall i omsetning ja. Hovedrisikoen her er tydeligvis verdier ut av datterselskapene i konsernet.» - Revisor 12

I likhet med revisorene med kort erfaring stiller også Revisor 7, 8 og 9 seg spørrende til at driftsinntektene har gått ned, mens vareforbruket har gått opp. Dette kan tyde på at disse revisorene utøver profesjonell skepsis etter standardens definisjon ved å stille seg kritisk til de motstridende regnskapspåstandene. Her er et av utsagnene trukket frem for å illustrere dette:

«Vareforbruket er gått veldig opp, det er jo litt merkelig når omsetningen har gått ned.»
- Revisor 8

Alle revisorene gjør en nøye vurdering av de immaterielle postene i regnskapet, og det er tydelig at de mener disse postene medfører stor risiko. Revisorene påpeker at både goodwill og utsatt skatt er vurderingsposter, og at man derfor må stille spørsmål til verdien og vurdere hvorvidt den er troverdig. Revisor 11 påpeker at man må se bort fra utsatt skattefordel i vurderingen av fortsatt drift, noe som tyder på at han er bevisst på hva som er viktig i en slik vurdering. Fra tankerekkene til Revisor 8 kan det tyde på at han er overrasket over postene og følgelig kritisk til de:

«Oi goodwill ja, de har fortsatt goodwill. Og utsatt skattefordel har økt, ja det er jo interessant. Det må de ha en god begrunnelse for.» - Revisor 8

Til sammenligning med revisorgruppen med kort erfaring var det ingen av de som brukte tid på å kommentere de immaterielle eiendelene, foruten en kort kommentar. Det kan trekke i retningen av at revisorene med lang erfaring vektlegger disse postene i større grad i sin risikovurdering. At revisorene er kritiske og stiller spørsmål vedrørende de immaterielle eiendelene kan antyde at de utøver profesjonell skepsis.

Revisorene, foruten Revisor 10 og 12, vurderte de finansielle anleggsmidlene som relativt høye og påpekte at de har økt. Dette synes imidlertid Revisor 8 er rart, da det samtidig har vært nedskrivninger. Videre sier han at de finansielle anleggsmidlene og den økonomiske situasjonen til mor er avhengig av hvorvidt de bokførte verdiene av aksjene i de underliggende selskapene er tilstede. Revisor 7, 9, 10 og 12 ser også på omløpsmidlene, hvor de trekker frem varelager, kundefordringer og markedsbaserte aksjer. Varelager har økt, og revisorene ønsker mer informasjon for å se hva som ligger bak tallene. Revisor 12 kommenterer også at han synes det er rart at det ikke har vært noe bevegelse i de markedsbaserte aksjene.

Revisorene, utenom Revisor 8 og 10, kommenterer at langsiktig gjeld er redusert, mens den kortsiktige gjelden har økt. Revisor 12 gjør derimot en grundigere vurdering av den kortsiktige gjelden og antyder et likviditetsproblem. Dette kommer frem i tankerekken hans:

«Hvis den kortsiktige gjelden er reell, at den er kortsiktig (...) ville jeg absolutt sjekket om det var forfallstidspunkter på disse. Hvis den forfaller så har man jo absolutt en going concern problematikk i forhold til likviditet. Så nøkkelen her vil være å få fremlagt skikkelig konkrete likviditetsbudsjetter.» - Revisor 12

Til slutt påpeker de fleste revisorene at egenkapitalen er stabil og solid, men Revisor 12 legger også til at egenkapitalen ser god ut «*på papiret*» og «*så får vi se*», som kan tyde på at han skal dette undersøke ytterligere.

Avslutningsvis i vurderingen av regnskapene ytrer Revisor 11 følgende, som antyder at han vektlegger vurderingspostene og må undersøke disse før han kan uttale seg videre:

«I konsernet ligger det jo sikkert en del vurderingsposter som man må ha et forhold til før du kan konkludere om man vil godta noe. Altså finansielle anleggsmidler, hva er det for noe? Det er jo mange vurderingsposter her, som man må ta stilling til og revidere. Så det er litt vanskelig å konkludere bare basert på dette.» - Revisor 11

Det er tidligere blitt beskrevet at regnskapspostene har betydning i vurderingen av fortsatt drift, og at det med dagens regnskaper som består av mange vurderingsposter kreves særlig bruk av profesjonell skepsis. Gjennom å analyse tankene til revisorene ved gjennomgang av regnskapene har vi fått et innblikk i hvilke poster de er kritiske til, og hvilke poster som trekkes frem som mest risikofylte. Revisorene med lang erfaring antyder at det er stor risiko tilknyttet vurderingspostene i balansen, spesielt immaterielle eiendeler, og stiller spørsmål om hvor reelle balanseverdiene er. Det kan altså se ut til at de viser profesjonell skepsis ved å gjennomgå postene nøye med et spørrende sinn og en kritisk holdning.

5.2.3 Verdssettelsen

I den første vedlagte mailen har Larsen oversendt en verdivurdering fra First Securities. Etter ISA 200 utøves profesjonell skepsis blant annet ved at revisor foretar en kritisk vurdering av revisjonsbevis. For å få en forståelse av hvor kritiske revisorene er til revisjonsbeviset som Larsen legger frem vil vi analysere deres holdninger og tanker rundt verdssettelsen.

Et av momentene som bevisst er lagt inn i caset er at verdssettelsen kommer som vedlegg i mailen fra Larsen og ikke direkte fra den eksterne parten. Det er ingen av revisorene som kommenterer dette. ISA 505 påpeker at en av faktorene som kan skape usikkerhet om påliteligheten til en ekstern bekreftelse er at den ikke er mottatt direkte av revisor. At verdssettelsen kommer fra Larsen øker dermed risiko for vesentlig feilinformasjon, noe det forventes at revisorene er oppmerksomme på i henhold til definisjonen av profesjonell skepsis. Å ikke være oppmerksom på dette kan tyde på mindre utøvelse.

Når det er sagt stiller Revisor 8, 11 og 12 spørsmål vedrørende kompetanse og objektivitet til den eksterne eksperten, First Securities. I ISA 500 punkt 8 står det at revisor skal evaluere ekspertens kompetanse, kapabiliteter og objektivitet. Det er altså et krav fra standardsetterne at revisor må være kritisk til ekstern ekspert engasjert av ledelsen. De tre revisorene uttalte følgende om First Securities:

*«De sier det ikke skal nedskrives på bakgrunn av det her? *ler* Jeg skulle trodd First Securities aldri hadde gjort dette før. Dette virker helt blåst! Det er tullete. Tull og tøys!» - Revisor 8*

*«Innhentet verdivurdering fra First Securities. Okei. Hvem er First Securities da? Er det en ekspert? De er jo tydeligvis en sånn uavhengig ekspert eller hva du vil kalle de. Så det må man jo gjøre en vurdering av, den eksperten som har uttalt seg her.»
- Revisor 11*

«Både forutsetningene og disse endringene som nevnes her ville blitt sett på med skepsis. I utgangspunktet ville jeg vært skeptisk til den informasjonen som blir lagt frem her. Det er veldig tette bånd her mellom eier og han styreleder, og forsåvidt også mot First Securities, for de skal sikkert selge dette på vegne av dette selskapet her, som gjør at den verdien er nok ikke helt 100% til å stole på.» - Revisor 12

Tankerekken antyder at revisorene er kritiske til First Securities på flere områder. De påpeker tvil til både deres kompetanse og objektivitet, hvilket tilsier at de er skeptiske til First Securities som en uavhengig ekspert. For at de skal anse verdsettelsen som troverdig vil de derfor først gjøre en grundigere vurdering av First Securities. Dette er i samsvar med ISA 500, som stiller krav til at revisor gjør en vurdering av den eksterne eksperten som utsteder revisjonsbeviset.

Det fremkommer at flere av revisorene er overrasket over verdsettelsens form og innhold ved første øyekast, og er således ikke særlig imponert. Dette vises tydelig i tankerekken deres:

«Synes den var veldig lite konkret.» - Revisor 7

«Er dette det hele? Ja det er det. Ja vel. Jaha, dette var en forenklet sak!» - Revisor 8

«Er det verdsettelsen?! Ja det var imponerende.» - Revisor 9

«Det er liksom lite faktabasert den her. Virker som litt synsing.» - Revisor 11

Videre går de grundigere inn i verdsettelsen ved å vurdere informasjonen den gir. Alle revisorene fremstår svært skeptiske til innholdet. De stiller seg kritiske vedrørende

forutsetningene som ligger til grunn, påpeker mangelfull informasjon, etterlyser informasjon og beskriver hvilke revisjonshandlinger de ønsker å utføre for å teste verdsettelsens pålitelighet. Revisor 11 sier han ikke kan «kjøpe» verdsettelsen slik det foreligger og må gjøre ytterligere handlinger før han kan bruke den som revisjonsbevis. Revisor 9 og 10 ønsker tallgrunnlaget for vurderingen og forutsetningene, slik at de kan vurdere påliteligheten. Revisor 7 stiller spørsmål vedrørende budsjettet som er lagt til grunn i verdivurderingen, og krever tilgang på konkrete detaljer og forutsetninger. Han etterspør også hvilke konkrete tiltak de har gjort for å bedre situasjonen.

Revisor 12 savner også mer informasjon:

«Jeg ville nok i forhold til going concern bedt om litt mer kjøtt på disse tingene som gjelder salg av selskaper, eiendom, og forsåvidt salg av bil.» - Revisor 12

Når det gjelder forutsetningene og endringene som nevnes i verdsettelsen sier Revisor 12 eksplisitt at han er skeptisk til innholdet. Videre sier han:

«Når det gjelder selve verdivurdering som First Securities gjør, så vil jeg si at det er en risiko i forhold til at de bygger hele sin pris kun på opplysninger fra selskapet. Det er ikke noen annen, det er bare på en måte en sammenstilling av opplysninger fra selskapet, og forbeholdet er vel egentlig at de er rett. De sier gitt at opplysningen fra selskapet i forhold til budsjetter er rett, så ser dette greit ut. Med andre ord så er det ikke en verdivurdering jeg umiddelbart ville tatt for god fisk. Den måtte jeg gått bak og sett bak. Det er en typisk risikofaktor i forhold til dette her.» - Revisor 12

Det er tydelig at Revisor 12 synes det foreligger mye risiko tilknyttet verdsettelsen. Grunnen til dette er at han mener den baseres på opplysninger fra selskapet, og at First Securities antar at disse er korrekt. Han uttaler at han derfor ikke ville tatt verdivurderingen for «god fisk», noe som tilsier at han har en kritisk holdning.

Revisorenes avsluttende tanker i vurderingen av verdsettelsen tyder på at en grundigere vurdering ikke har fått de til å endret syn. Noen av tankene er som følger:

«Så sånn som den verdsettelsen ligger i dag så er ikke den nok, slik som jeg vurderer det.» - Revisor 7

*«De sier det ikke skal nedskrives på bakgrunn av det her? *ler*» - Revisor 8*

«Det første jeg hadde gjort er å sende det i retur. Det kan jeg si veldig enkelt. Jeg hadde ikke godtatt vurderingen pt. Så lenge jeg ikke har mer informasjon hvert fall.»

- Revisor 9

Det er altså tydelig at revisorene synes verdsettelsen er tynn og at det er et svak revisjonsbevis. Verdsettelsen fremstår som lite verdifull for revisorene slik den foreligger. De er skeptiske til innholdet og stiller spørsmål vedrørende forutsetninger, samt First Securities sin kompetanse, objektivitet og insentiver. De ønsker også å gjøre ytterligere handlinger for å skaffe underdokumentasjon som kan styrke påstandene i verdsettelsen. Selv om ingen av revisorene påpekte at verdsettelsen ikke er sendt fra First Securities direkte, så kan man basert på tankerekken anta at revisorene ikke ville brukt verdsettelsen som et revisjonsbevis slik den foreligger uansett, grunnet dens svakheter. Det kan derfor tenkes at revisorene ikke ga dette momentet oppmerksomhet, da verdsettelsen i seg selv ikke var bra nok. Fra revisorenes tankerekker ser vi at profesjonell skepsis reflekteres gjennom en spørrende og kritisk holdning, ved at de er kritisk til informasjonen og stiller spørsmål til påliteligheten. Dette samsvarer med standardsetternes definisjon på profesjonell skepsis.

5.2.4 Likviditet

I det siste vedlegget kommer Larsen med påstander om hendelser og tiltak som skal forbedre likviditetssituasjonen til konsernet. Revisorene får informasjon om refinansiering, oppgjør av selgerkreditt, salg av bildelen, budsjett og inntjening hittil i 2018. Som nevnt tidligere skal revisor være kritisk til informasjon som er innhentet fra ledelsen. Det er derfor interessant å se hvordan disse revisorene stiller seg til påliteligheten av påstandene.

Fra utsagnene til Revisor 7 og 8 kommer det frem at de er kritiske til informasjonen i mailen. Revisorene tenker følgende:

«Her tenker jeg sånn umiddelbart at det er beskrevet en del ting rundt likviditeten, men jeg savner detaljert likviditetsbudsjett og prognose, målt opp mot kostnadene.»

- Revisor 7

«De skal selge bildelen? Oj du verden. Masse påstander som jeg ikke har grunnlag til å si ja eller nei til. Jeg hører hva han sier, men greit.» - Revisor 8

Revisor 7 er ikke alene om å savne ytterligere informasjon. I tillegg til at han savner detaljerte likviditetsbudsjett, ønsker han også å se en indikasjonsavtale eller et konkret pristilbud på bildelen. Revisor 8 stiller spørsmål til flere av påstandene da han mener at disse ikke henger sammen med tallene i regnskapet, og stiller seg uforstående til hvordan de kan påstå at de vil få komfortabel likviditet. Revisor 10 ønsker å undersøke låneavtalene nærmere, mens Revisor 11 og 12 kommenterer at de savner flere analyser, blant annet av likviditetsbudsjettet. Revisorene går bak påstandene i mailen for å vurdere hvorvidt forventningene til ledelsen er sannsynlige og etterlyser underdokumentasjon til påstandene.

Samtlige revisorer, foruten Revisor 9, stiller seg spørrende til nærmest alt som står i mailen. Nedenfor kommer noen av revisorenes spørsmål:

«2017 har vært et utfordrende år for bilbransjen, OK. Men hva med 18 da? Hva er forventningene til markedet?» - Revisor 7

«Får de utbytte? Er det realistisk? Og vil konsernet, som egentlig er årsaken til at vi har et problem, har det en verdi som ligner på det ... er det sannsynlig at vi får solgt det? Hvordan er gjeldssituasjonen i de selskapene?» - Revisor 10

*«Refinansiering? Hvor er det det står ... selgerkreditt? Jaha ... venter utbytte? tja.»
- Revisor 11*

En slik spørrende holdning kan som tidligere nevnt trekke i retning av at revisorene utøver profesjonell skepsis i vurderingen av påstandene i mailen. Revisorene uttaler selv at de er skeptiske til informasjonen som blir fremlagt. Revisor 8 og 12 sier blant annet:

«Når man hører om han Fredrik fyren, som er pytt i panne, så vil jeg blitt ... her er det grunn til å virkelig sjekke hva som virkelig har skjedd. Jeg tenker at jeg ville, altså nå har jeg ikke møtt han Fredrik da, jeg vet at jeg høres veldig skeptisk ut, men sånn som

jeg har sett en god del eksempler på, at ja ... du skal passe på hva de sier, for alt de sier skal du ta med en klype salt.» - Revisor 8

«I forhold til de opplysningene som er gitt her, er det grunn til å være litt skeptisk i forhold til det som sies. De påstår at de skal selge eiendommene, men det er jo ikke gjort enda. Fortsatt drift vil jo være avhengig av den biten der.» - Revisor 12

Disse utsagnene viser at revisorene er skeptiske til ledelsens påstander. Revisor 8 fremstår svært skeptisk til Larsen og hans utsagn. Revisor 12 viser at han er skeptisk til informasjonen ved at han omtaler salget kun som en påstand fra ledelsen og poengterer at det ikke er blitt gjort enda. Disse skeptiske holdningene er ytterligere eksempler på at revisorene utøver profesjonell skepsis.

En viktig del av caseløsningen er at revisorene skal konkludere hvorvidt de er enige i ledelsen bruk av fortsatt drift-forutsetningen. Det flere av revisorene som tar opp fortsatt drift-problematikken i gjennomgangen av caset og mener det er mange risikoforhold tilknyttet fortsatt drift. Revisor 7 uttaler følgende tidlig i caseløsningen:

«Det første jeg tenker er at det er et issue her med fortsatt drift. Det er ikke uvanlig i slike situasjoner, når det har gått bra over lang tid og så kommer et underskudd, og selskapet ofte ... både bevisst og ubevisst ikke vil ta innover seg at det er en risiko for fortsatt drift. Det er god grunn til å grave i den problemstillingen.» - Revisor 7

Revisor 10 poengterer at usikkerhet tilknyttet fortsatt drift avhenger av om forventningene til ledelsen er realistiske. Han stiller spørsmål til hvorvidt påstandene er logiske og etterspør ytterligere informasjon. Ifølge Revisor 12 er fortsatt drift avhengig av om informasjon som kommer fra ledelsen er korrekt.

Revisor 9 har ikke blitt omtalt i dette delkapittelet om likviditet. Det skyldes at vedkommende ikke kom med så mange uttalelser om påstandene fra ledelsen, men heller fokuserte på andre områder. I likhet med Revisor 4 fra gruppen med kort erfaring kommenterte han ikke påstandene og bygget heller ikke konklusjonen på de. I oppfølgingsintervjuet kommer det tydeligere frem at han også ønsker dokumentasjon for å få bekreftet påstandenes pålitelighet:

«Og de sier de er i en prosess om å selge bilkonsernet, og at det vil innbringe masse penger, men jeg ville da visst litt mer om hva den prosessen er for noe, og hvor langt den prosessen har kommet. Om prosessen er å snakke med noen som kan tilrettelegge et salg eller om de faktisk er i dialog med noen. Om det er en intensjonsavtale eller noe som ligger til grunn.» - Revisor 9

Etter ISA 200 punkt A23 skal revisor vurdere påliteligheten av informasjonen. Det er tydelig at revisorene gjør dette ved å gå gjennom innholdet i mailen, stille kritiske spørsmål og etterlyse underdokumentasjon. Revisorene utøver profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift ved å være kritisk til uttalelsene fra ledelsen, samt å ønske ytterligere informasjon, analyser og underdokumentasjon som kan bekrefte påstandene. At revisorene ønsker å gjøre ytterligere undersøkelser underbygger dette.

I likhet med revisorene med kort erfaring ønsker vi å analysere grundigere hvordan revisorene med lang erfaring generelt stiller seg til ledelsen hva gjelder grad av tillit. Besvarelsene fra oppfølgingsintervjuet blir derfor trukket frem. Revisorene med kort erfaring mente de generelt har tillit til ledelsen, men at det ikke påvirker i hvilken grad de etterprøver ledelsens utsagn eller innhenting av tilstrekkelig revisjonsbevis. Det er interessant å se hvordan revisorene med lang erfaring stiller seg til dette.

Revisorene er, på lik linje med den andre revisorgruppen, enige i at de generelt har tillit til ledelsen, men flere poengterer at det avhenger av historikk og hvor lenge de har kjent klienten. Revisor 8 og 9 innrømmer at god historikk kan føre til at de *«kanskje senker garden litt»* og *«blir litt sløvere»*. Imidlertid sier Revisor 9 at det er situasjonsbestemt, der spesielle hendelser vil føre til at ledelsen vil bli utfordret på samme måte som andre man ikke har kjennskap til. Dette poengterer også Revisor 12. Videre sier Revisor 8 følgende:

«Jeg har blitt lurt, og blitt veldig skuffet, for de har virket så utrolig dyktige og seriøse. Men det medfører at den der profesjonelle skepsisen som dere lærer om, hvor viktig den er altså. Fordi selv om de fremstår som dønn seriøse, og man har tillit til de, så vet du at under gitte omstendigheter, så kan de tulle og tøyse.» - Revisor 8

Dette tyder på at Revisor 8 er bevisst på hvilke konsekvenser mangel på profesjonell skepsis kan ha, og derav vet hvor viktig utøvelsen er. Blant revisorene, foruten Revisor 7 som kun

besvarer spørsmålet kort, er dette entydig. Det kan blant annet leses fra besvarelsen til Revisor 11:

«Det er litt tosidig. Selvfølgelig må du ha tillit, men det er klart at vi er jo tredjepart sin kontrollperson. Det er vi som ... det er klart at vi må være kritisk til ledelsen. Kan ikke ta det de sier for god fisk.» - Revisor 11

Tilsvarende som revisorene med kort erfaring, mener revisorene med lang erfaring at de ikke kan ta ting ledelsen sier for «god fisk», selv om de har et tillitsforhold. Det tyder på at revisorene med lang erfaring også er oppmerksomme på at de ikke fritas for utøvelse av profesjonell skepsis selv om de har lang erfaring og tillit til klienten (ISA 200 punkt A24). Dette samsvarer med forskningen til Kerler og Killogh (2009) som kom frem til at tillit til ledelsen ikke påvirker utøvelsen av profesjonell skepsis.

I tillegg legger en av revisorene med lang erfaring til at han i løpet det siste tiåret har sett hvordan betydningen av tillitsforhold har blitt redusert, og at bevisstgjøring av kravene om å revidere og dokumentere ledelsens påstander har økt. Dette er en interessant bemerkelse, da det er akkurat 10 år siden Lundekonkursen fant sted og følgelig at Finanstilsynet satt fokus på mangelfull utøvelse av profesjonell skepsis.

5.2.5 Revisorenes konklusjon

Når revisorene skal gi et endelig svar på spørsmålet om de vil godta ledelsens vurdering om fortsatt drift-forutsetningen etterspør samtlige mer informasjon for å kunne gi et konkret svar. De beskriver hvilken informasjon de mangler for å ha et tilstrekkelig grunnlag for å uttale seg dersom dette hadde vært et reelt revisjonsoppdrag. Som nevnt er caset en forenklingen av Lundekonkursen, og at revisorene ikke anser informasjonen som tilstrekkelig er å forvente. Denne kritiske holdningen til at informasjonen ikke er fullstendig er derfor betryggende.

Som nevnt påpekte samtlige av revisorene at de hadde for lite informasjon for å kunne gi et konkret svar på hvorvidt de vil godta ledelsens vurdering. Tre av revisorene uttaler likevel eksplisitt at de ikke vil godta vurderingen av forutsetningen om fortsatt drift slik det er fremstilt i caset. Revisor 7, 8 og 11 uttaler følgende:

«Det umiddelbare svaret på om jeg vil konkludere med ledelsens vurderinger ut fra det jeg har sett her er jo nei, her vil jeg ha med informasjon.» - Revisor 7

«Svaret på det siste i hvert fall, konkluder om du vil godta ledelsens vurdering, det er out of the question. Utrolig mange risikoforhold. Det er åpenbart knyttet til fortsatt drift.» - Revisor 8

«Jeg mangler litt opplysninger til å se hele bildet. Så tenker når vi ikke har mer enn dette, så kan vi ikke akseptere.» - Revisor 11

Selve konklusjonen er likevel ikke vesentlig for vår forskning, da vi heller ønsker å analysere tankeprosessene som leder revisorene til en konklusjon. Konklusjonene vil heller fungere som en indikasjon på hvorvidt revisorene utøver tilstrekkelig grad av profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift. I dette tilfellet gir konklusjonene klare indikasjoner på at revisorene er skeptiske til informasjonen ledelsen har presentert.

5.2.6 Oppsummering av revisorene med lang erfaring

Med utgangspunkt i analysen av case- og oppfølgingsintervjuene skal vi forsøke å oppsummere funn og presentere en delkonklusjon for hvordan revisorene med lang erfaring utøver profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift.

Allerede innledningsvis viste revisorene et spørrende sinn og kommenterte ulike risikomomenter i informasjonen som ble presentert. Gjennomgående påpeker alle revisorene deler av informasjonen som virket lite troverdig og som de anså som høy risiko for feilinformasjon.

Revisorene, med unntak av 7 og 9, utøver profesjonell skepsis ved å uttrykke at de er skeptiske til ledelsen grunnet ansvarsfordeling, relasjoner og manglende økonomi- og bransjekompetanse. Samtlige av revisorene vurderer regnskapstallene nøye, stiller kritiske spørsmål til endringene og etterspør informasjon om for å kartlegge mulige årsaker. Videre påpeker revisorene verdsettelsens svakheter i form og innhold, og at dette svekker påliteligheten, hvilket medfører liten verdi som revisjonsbevis.

Revisorene er kritiske til ledelsens tiltak for å løse likviditetsproblemene, og ønsker ved hjelp av revisjonshandlinger å innhente mer informasjon, analyser og underdokumentasjon som kan bekrefte påstandene. Dette samsvarer med standardsetternes krav til ytterligere revisjonshandlinger når det er identifisert forhold som kan skape tvil av betydning til enhetens evne til fortsatt drift (ISA 570 punkt A16). Når det kommer til tillitsforholdet revisorene generelt har til klientene sine innrømmer de at tillit kan påvirke utøvelsen av profesjonell skepsis, men at det likevel ikke fører til at de tar det ledelsen sier for gitt.

Til tross for at revisorene gjennomgående viser tegn til at de utøver profesjonell skepsis, er det noen momenter i caseintervjuene som antyder mangel på denne utøvelsen. At ingen av revisorene påpekte at verdsettelsen ikke kom fra den eksterne eksperten direkte kan tyde på ikke tilstrekkelig utøvelse av profesjonell skepsis. Dette fordi en slik indirekte mottakelse svekker påliteligheten av revisjonsbeviset etter ISA 505. Dette er forhold revisor skal være oppmerksom på ved utøvelse av profesjonell skepsis etter ISA 200. På den andre siden er revisorene svært kritiske til verdsettelsen i seg selv, noe som kan utligne mangelen av å ikke påpeke at verdsettelsen ikke er mottatt fra eksperten. Videre ser vi at majoriteten av revisorene la stor vekt på ledelsen og vurderte deres kompetanse og integritet. Imidlertid unnlot Revisor 7 og 9 å kommentere dette, noe som kan gi en indikasjon på at de ikke utøvte tilstrekkelig grad av profesjonell skepsis.

Det er dog viktig å merke at disse svakhetene er preget av momenter som ikke kom frem i tankerekken til revisorene, og at det trenger likevel ikke å bety at de ikke hadde utøvte profesjonell skepsis dersom forholdene hadde blitt vurdert. Det kan tenkes at revisorene ikke kommenterte forholdene fordi de anså andre forhold som viktigere, eller at det rett og slett ikke var det første de tenkte på. Det kan derfor forventes at revisorene hadde opptrådt kritisk dersom de hadde vurdert momentene.

Quadacker et al. (2014) hevder det er to hovedperspektiver innenfor profesjonell skepsis. Dette ene perspektivet er nøytral holdning, der man hverken tror på eller mistenker klientens ledelse, og presumptiv tvil, der man antar en viss grad av uærlighet fra ledelsens side. Nøytral holdning anses som mindre effektiv og hensiktsmessig enn presumptiv tvil. I denne oppgaven er det imidlertid vanskelig å analysere hvilket perspektiv revisorene har. Fra tankerekken til to av revisorene med lang erfaring, Revisor 8 og 11, ser det dog ut til at de har en mer presumptiv holdning enn de resterende revisorene. Fra flere av tankerekken deres er det tydelig at de har

en holdning der de antar at ledelsen er uærlig. Dette kommer frem i blant annet denne tankerekken:

«Det er så dårlig og dramatisk at jeg stiller spørsmål ved han Fredrik fyren. Han ville jeg tatt en ... her ville jeg virkelig ... altså basert på det jeg ser på, så er det bare inn med forensic gutta mine!» - Revisor 8

Dette betyr imidlertid ikke at de resterende revisorene har en nøytral holdning, men at noen av Revisor 8 og 11 sine tankerekker fremstår mer presumptive enn de andres.

I forrige oppsummering ble det påpekt at Hurtt et al. (2013) mener revisors profesjonelle skepsis påvirkes av fire elementer, derav revisors karakteristika. Revisors karakteristika vil ha forskjellig innvirkning på utøvelsen av profesjonell skepsis, på grunn av ulik personlighet, kunnskap, moral og motivasjon. Dette kan derfor forklare at revisorene har vektlagt noen av delene forskjellig. Imidlertid viser analysen at revisorene i stor grad utøvet profesjonell skepsis på tilnærmet lik måte. De er skeptiske til ledelsen og etterspør informasjon for å teste pålitelighet av påstander og revisjonsbevis, før de kan uttale seg om ledelsens bruk av fortsatt drift-forutsetningen. De har gjennomgående en kritisk holdning til informasjonen de blir presentert for, og er oppmerksomme på forhold som kan indikere feilinformasjon. Alt i alt kan vi derfor konkludere med at revisorene utøvet tilstrekkelig grad av profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift i samsvar med ISA 200. Dette er sammenfallende med funnene i studien til Feng og Lie (2014).

5.3 Sammenligning av revisorene med kort og lang erfaring

Gjennom analysen har vi sett at begge gruppene gjennomgående viste tegn til at de utøvet profesjonell skepsis. Likevel har vi merket at det er likheter og forskjeller i måten de har gjort det på. Følgelig vil vi nå sammenligne de to gruppene med hverandre, ved å se på likhetstrekk og forskjeller mellom dem. På den måten skal vi forsøke å besvare hvordan erfaring påvirker utøvelsen av profesjonell skepsis. En slik sammenligning kan være noe utfordrende, da det også er ulikheter innad i gruppene. Vi ønsker derfor å fokusere på det som var generelt sammenfallende for nærmest hele gruppen i sammenligningsgrunnlaget.

Det er flere likheter mellom revisorene med kort og lang erfaring i caseløsningen. Fra start av merket vi oss av begge gruppene brukte lang tid på å gjennomgå vedlagte regnskapstall nøye og hadde kritiske bemerkelser til flere av postene. De fleste av revisorene i begge gruppene påpekte nedgangen i resultatet og merket seg underskuddet. Det er naturlig å forvente at revisorene merker seg store endringer og spesielt negative poster, da det er en viktig del av revisjonsprosessen. Begge gruppene viste tegn til sunn utøvelse av profesjonell i vurderingen av denne delen av informasjonen. Likevel så vi at gruppene hadde ulik grad av fokus på noen av postene, som vil bli beskrevet senere i delkapittelet.

Revisor mottok ikke verdsettelsen fra First Securities direkte, men som vedlegg i en mail fra økonomiansvarlig. Kun én av tolv revisorer i vår studie påpekte dette, som viser at revisorene uavhengig av erfaring behandlet dette momentet likt. Likevel er det tydelig at revisorene i begge grupper anser verdsettelsen fra First Securities som tynn. De etterspør informasjon og ønsker å etterprøve momentene i verdsettelsen. De anser graden av pålitelighet som lav, og følgelig bortviser den som et revisjonsbevis slik den foreligger. I vår studie uttalte samtlige av revisorene under caseløsningen eller oppfølgingsintervjuet at de ikke kunne ta standpunkt til verdsettelsen da de vurderte den som svak. Dette momentet tyder på at revisorene utøver profesjonell skepsis uavhengig av erfaring.

En annen likhet på tvers av de to gruppene er at samtlige av revisorene svarer tilsvarende på spørsmålet om de vil godta ledelsens bruk av forutsetningen om fortsatt drift. Som tidligere nevnt ønsker ingen av revisorene å konkludere om forutsetningen om fortsatt drift er til stede uten ytterligere informasjon. Noen nevner at dersom de må konkludere ville de ikke godtatt den gitt informasjonen de har tilgjengelig. Som beskrevet tidligere er dette betryggende.

Gjennom analysen kommer det frem noen områder der revisorgruppene opptreer noe forskjellig. Av revisorene med kort erfaring var det ingen som viet mye tid og oppmerksomhet til de immaterielle eiendelene i regnskapet. Imidlertid var dette noe revisorene med lang erfaring brukte relativt mye tid på, som kan tyde på at de mener det er mer risiko tilknyttet disse regnskapspostene enn den andre gruppen. For eksempel kan feilaktige verdier på eiendeler påvirke egenkapitalen, som kan ha betydning for selskapets evne til fortsatt drift. At revisorene med lang erfaring prioriterer de immaterielle eiendelene trekker derfor i retning av at de utøver noe mer profesjonell skepsis på dette området enn revisorene med kort erfaring.

Blant revisorene med kort erfaring var det kun én av seks som kort kommenterte at økonomiansvarlig var nær venn av eier og daglig leder, samt etterlyste informasjon om hans utdanning og erfaring. Hos revisorene med lang erfaring var imidlertid fire av seks revisorer kritiske til disse forholdene. De brukte lang tid på å vurdere ledelsens ansvarsområder, relasjoner og kompetanse. I tillegg hadde de fokus på hvilke insentiver ledelsen, og da spesielt Larsen, hadde for å fremstille tallene bedre. Den ene revisoren påpekte eksplisitt at det var risiko for misligheter, og at det var noe de måtte være oppmerksomme på. Vi ser altså at revisorene med lang erfaring vurderte ledelsen nøyere og har en mer skeptisk holdning enn det revisorene med kort erfaring har. Imidlertid kommer Larsen med en rekke påstander i mailen, og selv om revisorene med kort erfaring tidligere ikke stilte seg kritisk til ledelsen, godtar de likevel ikke disse påstandene. Det kan tyde på at selv om revisorene med kort erfaring ikke umiddelbart anser ledelsen som et risikomoment, så er de likevel kritiske til deres påstander ved at de ønsker å innhente ytterligere informasjon for å underbygge de.

Revisor i Lundekonsernet ble i ettertid kritisert for manglende etterprøving og for stor tillit til ledelsen. I vår analyse ser vi at revisorene med lang erfaring virker noe mer skeptiske til ledelsen enn revisorene med kort erfaring. Likevel er begge revisorgruppene skeptiske til påstandene ledelsen fremlegger og ønsker å etterprøve disse. Revisorene stiller spørsmål til blant annet selgerkreditt, låneavtaler og salgavtaler, noe som er i kontrast med det de faktiske revisorene til Lundekonsernet gjorde. Lunderevisorene fikk i ettertid kritikk for å ha godtatt fortsatt drift-forutsetningen på bakgrunn av blant annet ikke-signerte avtaler. I tillegg fikk de kritikk for å ha brukt selgerkreditten som reelt sett ikke eksisterte som begrunnelse for fremtidig likviditet, og dermed også som begrunnelse for å godta fortsatt drift-forutsetningen. At revisorene i vår forskning ønsker mer informasjon er å forvente da casets omfang naturligvis ikke kan være like stort som i virkeligheten. Det vil også alltid være å foretrekke mer informasjon. Ved å stille spørsmål og etterlyse informasjon viser imidlertid revisorenes kritiske holdninger og spørrende sinn at de ønsker å gjøre ytterligere revisjonshandlinger for å kunne få substans bak påstandene. Dette tyder på at revisorene i vår forskning utøvet profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift.

For å strukturere og underbygge funnene våre ønsker vi å fremstille revisorenes uttalelser fra caseintervjuet i en oppsummeringsoversikt. Denne er laget med utgangspunkt i hvilke momenter revisorene kommenterte i løsningen av caset. Revisor 1 til 6 har kort erfaring, og

Revisor 7 til 12 har lang erfaring. Revisor 3 er utelukket fra oversikten da vi som nevnt tidligere ikke har vektlagt hans besvarelse i analysen.

Det er dog viktig å merke at det er noen av uttalelsene som omhandler flere av kodene samtidig, og noen sitat kan derfor være koblet til flere koder eller kun til en av de. Det er også noen momenter som blir indirekte vurdert gjennomgående i hele besvarelsen, og som ikke nødvendigvis blir fanget opp av oversikten. Dette gjelder spesielt vurdering av fortsatt drift og påstander i forbindelse med likviditetsforbedringer. Modellen må derfor sees i sammenheng med analysen og eventuelt det fullstendige datasettet i vedlegg 3.

KODE	REVISORENE MED KORT ERFARING					REVISORENE MED LANG ERFARING					
	Revisor 1	Revisor 2	Revisor 4	Revisor 5	Revisor 6	Revisor 7	Revisor 8	Revisor 9	Revisor 10	Revisor 11	Revisor 12
Vurderer ledelsen	X						X		X	X	X
Vurderer regnskapsfører	X			X			X		X	X	
Vurderer selskapsstrukturen	X		X	X		X	X		X	X	X
Vurderer bransjen	X			X					X		X
Vurderer resultatregnskapsposter	X	X			X	X	X	X			X
Vurderer resultat	X	X	X	X			X	X		X	X
Vurderer immaterielle eiendeler				X		X	X	X	X	X	X
Vurderer anleggsmidler	X	X		X		X	X	X		X	
Vurderer omløpsmidler		X		X	X	X		X	X		X
Vurderer egenkapital	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X
Vurderer gjeld	X			X	X	X		X		X	X
Vurderer balanseposter generelt						X		X		X	X
Vurderer verdsettelsen	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Vurderer First Securities	X			X	X		X			X	X
Vurderer påstandene ifm likviditetsforbedringer	X					X	X				
Vurderer likviditet	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
Vurderer salg av Andersen bilsalg AS	X				X	X	X	X			
Vurderer fortsatt drift		X	X	X		X			X		X
Beskriver videre revisjonshandlinger	X		X	X	X				X		
Konkluderer	X		X	X		X	X			X	

Figur 4: Oversikt basert på hvilke momenter revisorene kommenterte i caseintervjuet. Merk at den må sees i sammenheng med analysen og eventuelt det fullstendige datasettet vedlagt.

6. Konklusjon

I lys av Finanstilsynets kritikk om at mangelfull utøvelse av profesjonell skepsis er gjennomgående hos den generelle revisoren ønsket vi å ta en nærmere titt på dette. Ved å analysere praktiserende revisors tankegang i løsningen av et revisjonscase basert på Lundekonkursen var målet å finne ut hvordan revisorene utøver profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift, og hvorvidt utøvelsen påvirkes av revisors erfaring.

Ut ifra analysen kan vi konkludere med at revisorene i studien utøver profesjonell skepsis i vurderingen av fortsatt drift. De utøver profesjonell skepsis ved å generelt ha en kritisk holdning og et spørrende sinn, gjennomgå regnskapstall nøye og komme med kritiske bemerkelser til postene, stille spørsmål vedrørende pålitelighet og kvalitet på revisjonsbevis, samt et ønske om å innhente dokumentasjon og gjøre revisjonshandlinger for å underbygge påstander. Funnene i vår studie er altså ikke sammenfallende med Finanstilsynets bekymring om den generelle revisors manglende utøvelse av profesjonell skepsis.

Analysen avdekker ingen tydelige forskjeller mellom revisorene med kort og lang erfaring. Revisorene i begge gruppene viser tegn til sunn utøvelse av profesjonell skepsis. Vi kan hverken konkludere med at gruppen med kort eller lang erfaring utøver mer profesjonell skepsis enn den andre. Dette strider mot forskningene til Robertson (2010) og Payne og Ramsay (2005), som fant at erfaring er negativt korrelert med profesjonell skepsis. Imidlertid ser vi at revisorene individuelt utøver profesjonell skepsis noe ulikt fra hverandre med tanke på hvilke momenter som vektlegges. Det er derfor noen mindre forskjeller både innad og på tvers av gruppene. Dette samsvarer med Hurtt et al. (2013) som sier at personlighet, kunnskap, moral og motivasjon til den individuelle revisoren vil ha innvirkning på utøvelsen. Det er altså ikke bare kunnskap og erfaring som kan ha påvirkning. Selv om vi ikke fant noen tydelige forskjeller mellom de to revisorgruppene, ser vi likevel noen mindre forskjeller. Revisorene med lang erfaring opererte noe mer skeptisk til ledelsen ved å kritisk gjennomgå kompetanse, integritet og insentiver, og de vektla immaterielle eiendeler i større grad i gjennomgangen av regnskapet.

Funnene tyder på at det er flere faktorer enn bare erfaring og kunnskap som påvirker revisors utøvelse av profesjonell skepsis. Det kan derfor være interessant å se hvorvidt personlighet,

moral eller motivasjon har innflytelse på utøvelsen, og vil således anbefale videre forskning å se på dette.

En svakhet vi ønsker å poengtere er at denne analysen baserer seg på det revisorene sier de tenker og det de sier de ville gjort i en reell situasjon. Dette trenger ikke nødvendigvis å ha en direkte sammenheng med hva de faktisk hadde gjort og følgelig hvordan de hadde revidert Lundekonsernet, som caset er basert på. Finanstilsynet kritikk baserer seg på hva revisorer faktisk har gjort under utførte revisjonsoppdrag, og vår forskning kan derfor ikke direkte sammenlignes med Finanstilsynets uttalelser. Likevel er det interessant at våre funn ikke sammenfallende med bekymringene til Finanstilsynet, og det bør følgelig forskes ytterligere på hvordan revisorer utøver profesjonell skepsis i en mer reell setting.

Sammen med annen forskning kan vår studie likevel bidra til å bedre kvaliteten i dagens revisjon. Det kan medføre en bevisstgjøring på hvordan revisorer utøver profesjonell skepsis på en effektiv og hensiktsmessig måte. Videre vil det kunne forbedre opplæringsprosessene ved at nyutdannede tidlig blir bevisste på utøvelse av profesjonell skepsis og viktigheten av å ha et spørrende sinn under revisjon.

Bibliografi

- Andersen, G. (2007, 13. august). Forskningsprosessen. Hentet fra <https://www.holbergprisen.no/holbergprisen-i-skolen/forskningsprosessen.html>
- Andresen, M. & Waldenstrøm, A. (2015). *Er revisor skeptisk nok?* (Masteroppgave, NHH). Hentet fra <https://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/300177>
- Brønnøysundregistrene. (2018). Lunde Gruppen AS. Hentet fra <https://www.regnskapstall.no/informasjon-om-lunde-gruppen-as-100234124S0>
- Crutcher, R. J. (1994). Telling What We Know: The Use of Verbal Report Methodologies in Psychological Research. *Psychological Research*, 5(5), 241-244.
- E24. (2012, 31. august). Krav om 1,6 milliarder etter Lundekonkursen. *E24*. Hentet fra: <https://e24.no/lov-og-rett/krav-om-1-6-milliarder-etter-lunde-konkursen/20269822>
- Eilifsen, A., Messier, W. F., Glover, S. M. & Prawitt, D. F. (2013). *Auditing & Assurance Services* (3. utg.). Berkshire: McGraw-Hill Education.
- Ericsson, K. A. & Simon, H. A. (1993). *Protocol Analysis: Verbal Reports as Data*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Eriksen, B. (2012). *Insolvensdokumentet for Lunde Gruppen AS konsernet - konkursbo*. Stavanger: Deloitte AS.
- Feng, M. & Lie, C. (2014). Are Auditors Professionally Skeptical? Evidence from Auditors' Going Concern Opinions and Management Earnings Forecasts. *Journal of Accounting Research*, 52(5), 1061-1085
- Finanstilsynet. (2014). Palitelige regnskaper, regnskapsrapportering og revisjon - Finanstilsynets erfaringer. Hentet fra <http://docplayer.me/1791921-Palitelige-regnskaper-regnskapsrapportering-og-revisjon-finanstilsynets-erfaringer-anne-merethe-bellamy-9-september-2014.html>
- Fosse, D.-H. & Sandø, T. (2013, 23. september). Lundes vekst og fall. *Stavanger Aftenblad*. Hentet fra <https://www.aftenbladet.no/okonomi/i/Mjnz5/Lundes-vekst-og-fall>
- Framstad, A. P., Fosse, A. & Lore, M. (2013, 20. november). Johannes Lunde dømt til fem år i fengsel. *E24*. Hentet fra <https://e24.no/lov-og-rett/johannes-lunde-doemt-til-fem-aars-fengsel/22638045>
- Grønmo, S. (2012, 10. januar). Kvalitative og kvantitative metoder: Begreper og distinksjoner. *Sosiologisk tidsskrift*, 20(1), 85-91.
- Hurt, R. K. (2010). Development of a Scale to Measure Professional Skepticism. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 29(1), 149-171.

- Hurttt, R. K., Brow-Liburud, H., Earley, C. E. & Krishnamoorthy, G. (2013). Research on Auditor Professional Skepticism: Litterature Synthesis and Opportunities for Future Research. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 32(1), 45-97.
- IAASB. (2009). Forord til internasjonale standarder for kvalitetskontroll, revisjon, forenklet revisorkontroll, andre attestasjonsoppdrag og beslektede tjenester. Hentet fra <https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/forord-standarder-og-veiledninger.pdf>
- Johannessen, A., Tufte, P. A. & Christoffersen, L. (2011). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (4. utg.). Oslo: Abstrakt Forlag.
- Johnson, P. E., Jamal, K. & Berryman, R. G. (1991). Effects of framing on auditor decisions. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(1), 75-105.
- Kerler, W. A. & Killough, L. N. (2009). The Effects of Satisfaction with a Client's Management During a Prior Audit Engagement, Trust, and Moral Reasoning on Auditors' Perceived Risk of Management Fraud. *Journal of Business Ethics*, 85(2), 109-136.
- Klersey, G. F. & Mock, T. J. (1989). Verbal protocol research in auditing. *Accounting, Organizations and Society*, 14(1-2), 133-151.
- Konkursrådet. (2012, 24. januar). Innføring i konkurs. Hentet fra <http://www.konkursradet.no/innfoering-i-konkurs.305266.no.html>
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal.
- Lien, L. E. (2012). Fortsatt drift-forutsetningen. *Revisjon og Regnskap*, 1, 23-25.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. California: SAGE Publishing Inc.
- Malt, U. (2015, 12. mai). Strukturert intervju. Hentet 24. mars 2018 fra https://snl.no/strukturert_intervju
- Nelson, M. W. (2009). A Model and Literature Review of Professional Skepticism in Auditing. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 28(2), 1-34.
- Olsen, C. (2014). Hva er profesjonell skepsis? *Revisjon og regnskap*, 3, 32-37.
- Payne, E. A. & Ramsay, R. J. (2005). Fraud risk assessments and auditors' professional skepticism. *Managerial Auditing Journal*, 20(3), 321-330.
- Payne, J. W. (1994). Thinking Aloud: Insights Into Information Processing. *Psychological Science*, 5(5), 241-248.
- Pettersen, L. I. (2009). Fortsatt drift-forutsetningen. *Revisjon og regnskap*, 1, 21-25.
- Quadackers, L., Groot, T. & Wright, A. (2014). Auditors' Professional Skepticism: Neutrality versus Presumptive Doubt. *Contemporary Accounting Research*, 31(3), 639-657.

- Rafen, N. (2016). Ny og mer relevant revisjonsberetning fra 2016. *Magma*, 1, 24-31.
- Robertson, J. C. (2010). The Effects of Ingratiation and Client Incentive on Auditor Judgment. *Behavioral Research in Accounting*, 22(2), 69-86.
- Sandø, T., Fosse, D.-H. & Aass, H. P. (2013, 28. februar). Johs Lundes revisor saksøkes for 108 mill. *Stavanger Aftenblad*. Hentet 22. mars 2018 fra <https://www.aftenbladet.no/lokalt/i/w45jG/Johs-Lundes-revisor-saksokes-for-108-mill>
- Sandø, T. (2014, 10. februar). Finanstilsynet: Kritiserer Lunde-revisor for mangelfull revisjon. *Stavanger Aftenblad*. Hentet 23. mars 2018 fra <https://www.aftenbladet.no/okonomi/i/MPxPr/Finanstilsynet-Kritiserer-Lunde-revisor-for-mangelfull-revisjon>
- Schmorrow, D., Cohn, J. & Nicholson, D. (2008). *The PSI Handbook of Virtual Environments for Training and Education*. California: Praeger.
- Selart, M. (2018a, 29. januar). Forelesning 2 - Problemstilling. STR402A. Bergen: NHH.
- Selart, M. (2018b, 15. februar). Forelesning 5 - Forkningsdesign. STR 402A. Bergen: NHH.
- Shaub, M. K. (1996). Trust and Suspicion: The Effects of Situational and Dispositional Factors on Auditors' trust of Clients. *Behavioral Research in Accounting*, 8, 154-174.
- Shrand, J. & Devine, L. (2013). *Outsmarting Anger: 7 Strategies for Defusing Our Most Dangerous Emotion*. Boston: Harvard Health Publications.
- Skretting, T. T. (2017, 17. februar). Krav på 1 milliard kroner etter Johs Lunde-konkursene. *Stavanger Aftenblad*. Hentet 25. mars 2018 fra <https://www.aftenbladet.no/okonomi/i/zor4w/Krav-pa-1-milliard-kroner-etter-Johs-Lunde-konkursene>
- Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse; En innføring i kvalitative metoder*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Tingsrettdom, Vendere Eiendom AS mot BDO AS (12-136445TVI-OTIR/01). Oslo Tingrett 2013, 2. mai.
- Trafton, G. J., & Trickett, S. (2009). Chapter 18: A primer on verbal protocol analysis. I D. Schmorrow, J. Cohn & D. Nicholson (Red.), *The PSI Handbook of Virtual Environments for Training and Education* (s. 332 - 346). Westport: Praeger.
- Verplanck, W. S. (1962). Unaware of where's awareness: Some verbal operants - notates, moments and notants. *Journal of personality*, 30(3), 130-158.
- Wilson, J. R. & Corlett, N. (2005). *Evaluation of Human Work*. (3. utg.). Boca Raton: Taylor & Francis.

Vedlegg

Vedlegg 1: Intervjuguide

1. Introduksjon

2. Oppvarmingscase

4. Caseintervju (vedlegg 2)

5. Semistrukturert intervju

Spørsmål direkte relatert til caset

- Hvordan vil du vurdere risikosituasjonen til denne bedriften?
- Hvilke andre spesifikke revisjonshandlinger ville du utført ifb ledelsens påstander?
- Ville du sett mer på hvordan selskapene henger sammen, med tanke på gjensidig finansiell avhengighet?

Generelle spørsmål omkring fortsatt drift og profesjonell skepsis

- Hva er det viktigste ved evaluering av påliteligheten til de bevis du mottar fra ledelsen?
- Hva er du mest skeptisk til ved gjennomgang av ledelsens planer?
- Hvor mye tillit har du til generelt til ledelsen?
- Hva tenker du om forholdet mellom tillit til ledelsen og profesjonell skepsis?
- Hvilke konsekvenser vil det ha å legge en forutsetning om avvikling til grunn for regnskapet?
- Har du noen gang konkludert negativt, med forbehold eller presisert på bakgrunn av manglende forutsetning om fortsatt drift?
- Legger du vekt på personligheten til de som har ansvar for styring og kontroll i din risikovurdering?

Avsluttende spørsmål for å teste validitet

- Dette caset er en forenkling av et virkelig case, vet du hvilket?
- Hva tror du vi ønsker å finne ut / teste i caset?
- Hvor mange års erfaring har du som revisor?

Vedlegg 2: Case

ANDERSEN GRUPPEN AS

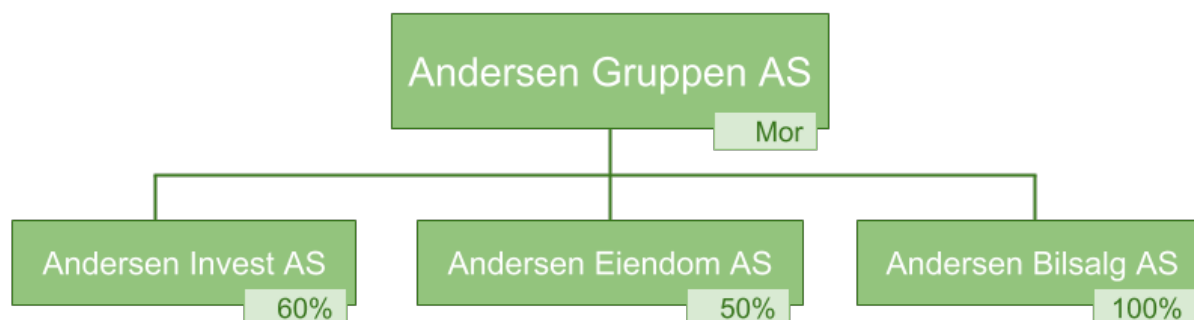
Andersen Gruppen AS

Per Andersen eier 100 % i morselskapet og konsernspiss Andersen Gruppen AS. Per er 40 år og har tidligere drevet flere selskaper sammen med sin far innen grønnaksbransjen. Det er dette Per har det meste av sin erfaring fra, men han har også ett semester med økonomi fra Høgskolen i Bergen. Andersen har god kontroll på hva som skjer i bedriften, da han er involvert i en stor mengde av de daglige beslutningene som gjøres i konsernet.

For å kunne drive alle selskapene har han ansatt sin gode venn Fredrik Larsen som styreleder i noen av selskapene og som ansvarlig for det meste av økonomien i selskapet Andersen Gruppen AS. Fredrik er ansvarlig for kommunikasjon med revisor og arbeidet med å utarbeide budsjett, kalkyler og verdivurderinger av de forskjellige eiendelene og bedriftene som eies av konsernet.

Regnskapsfører for Andersen Gruppen AS er Andersen Regnskap AS, som eies av underkonsernet Andersen Invest AS. Der bokføres alle transaksjoner mellom konsernene og med eksterne aktører.

Andersensystemet med tilknyttede selskap og underkonsern utgjør totalt 40 selskaper. De største underkonsernene er Andersen Bilsalg AS, Andersen Eiendom AS og Andersen Invest AS.

Underkonsernene er delt inn som følger (viser kun de største selskapene):

Andersen Bilsalg AS

- Bergen Bilsenter
- Norsk Bilsenter
- Verkstedgruppen Bjerke
- Nymark bil og båt

Andersen Eiendom AS

- Sandviken Bolig
- Skogveien Invest
- Kong Olavs gate 6
- Bra Eiendom
- Nordnorske Fritidshytter
- Blåkløkkeløkka 53

Andersen Invest AS

- Oslo Blomsterhandel
- Interiørbutikken BoBra
- Haugesund Maskinservice AS
- Asker Liftutleie
- Sunnhordaland Skifer
- Jan Endresen Handel
- Andersen Regnskap

Andersen Gruppen AS har levert gode resultater i mange år. 2017 var det første året det ble underskudd i konsernet. Dette underskuddet var imidlertid relativt stort, da markedet for mange av produktene, spesielt innenfor bilsalg ble alvorlig svekket. Det er tidligere innhentet en verdivurdering fra First Securities, hvor de går god for den balanseførte verdien av Andersen Bilsalg AS.

Ledelsen vurderer det slik at fortsatt drift forutsetningen er tilstede, og legger denne til grunn for regnskapet for 2017.

Vedlagt ligger selskapsregnskap og konsernregnskap for Andersen Gruppen AS for år 2016 og 2017, samt mailkorrespondanse mellom økonomidirektør, Fredrik Larsen, og revisor.

Vurder risikoforholdet på bakgrunn av oppgitt informasjon, og konkluder om du vil godta ledelsens vurdering.

Resultatregnskap for Andersen Gruppen AS Mor

	<u>2016</u>	<u>2017</u>	
Driftsinntekter	5 883	7 348	Tall i TNOK
Vareforbruk	5 327	6 209	
Lønnskostnader	4 784	7 742	
Avskrivninger	932	416	
Andre driftskostnader	14 918	16 751	
Driftsresultat	-20 079	-23 770	
Finansinntekt	267 024	49 818	
Finanskostnad	4 923	32 055	
RESULTAT	242 022	-6 007	
Sum skatt	1 810	-4 344	
ÅRSRESULTAT	240 212	-1 663	

Balanse for Andersen Gruppen AS Mor

	<u>2016</u>	<u>2017</u>
Anleggsmidler		
Utsatt skattefordel	8 842	13 186
Varige driftsmidler	2 288	1 680
Finansielle anleggsmidler	305 229	410 566
Omløpsmidler		
Varer	0	4 518
Fordringer	177 926	47 869
Markedsbaserte aksjer	12 143	12 143
Bankinnskudd	9 503	5 895
SUM EIENDELER	514 378	495 857
Egenkapital		
Innskutt egenkapital	200	200
Opptjent egenkapital	318 018	316 353
Gjeld		
Langsiktig gjeld	103 968	64 045
Kortsiktig gjeld	92 192	115 259
SUM EGENKAPITAL OG GJELD	514 378	495 857

Resultatregnskap for Andersen Gruppen AS Konsern

	<u>2016</u>	<u>2017</u>	Tall i TNOK
Driftsinntekter	333 272	195 342	
Vareforbruk	51 901	97 257	
Lønnskostnader	59 052	50 515	
Avskrivninger	8 965	7 890	
Nedskrivninger	405	24 591	
Andre driftskostnader	108 436	67 150	
Driftsresultat	104 968	-52 061	
Finansinntekt	202 627	-32 462	
Finanskostnad	13 656	25 562	
RESULTAT	293 983	-110 085	
Sum skatt	24 760	-5 944	
ÅRSRESULTAT	268 274	-104 141	

Balanse for Andersen Gruppen AS Konsern

Immaterielle eiendeler

Goodwill	20 404	11 983
Utsatt skattefordel	14 100	24 166

Anleggsmidler

Varige driftsmidler	32 060	34 799
Finansielle anleggsmidler	282 910	326 113

Omløpsmidler

Varer	11 155	17 623
Fordringer	152 301	98 839
Markedsbaserte aksjer	10 589	13 504
Bankinnskudd	21 496	9 819
SUM EIENDELER	544 998	536 846

Egenkapital

Innskutt egenkapital	200	200
Opptjent egenkapital	325 954	220 082

Gjeld

Langsiktig gjeld	110 399	184 822
Kortsiktig gjeld	108 444	131 742
SUM EGENKAPITAL OG GJELD	544 998	536 846

Vedlegg 1

From: Fredrik.larsen@andersengruppen.no
To: Revisor
CC: Re: Verdivurdering Bildelen av konsernet

Hei!

Jeg har nå vært i kontakt med First Securities for en verdivurdering av Bilsalg-delen. Vi snakket tidligere om et mulig nedskrivingsbehov, men jeg anser at det ikke er nødvendig lenger, etter svaret fra First Securities. Jeg legger ved verdivurderingen nedenfor.

Fredrik Larsen
Økonomidirektør
Tel: 91345689
Mail: Fredrik.larsen@andersengruppen.no

ANDERSEN GRUPPEN AS

Dato: 15.10.2017

Sted: Bergen

Verdivurdering av aksjeposten Andersen Bilsalg AS på vegne av Fredrik Larsen og Andersen Gruppen AS

Vi har mottatt regnskapstall for 30.09.2017, samt oppdatert prognose for hele 2017 for konsernet Andersen Bilsalg AS (bilsalg-delen). Prognosen for hele 2017 viser et negativt omsetningsavvik på ca. MNOK 47 og et negativt driftsresultatavvik på snaue MNOK 13. Vi har videre mottatt budsjett for 2018 med ledelsens kommentarer og forklaringer.

Foreliggende prognostiserte omsetnings- og inntjeningsnivå må sees på bakgrunn av at 2017 har vært et utfordrende år for bilbransjen. Andersen Bilsalg AS konsernet har opprettholdt et høyt omsetningsnivå og en sterk markedsposisjon. Omstilling til endrede markedsforhold mv. har tatt lenger tid enn forventet og medført lavere inntjeningsnivå enn opprinnelig forventet. Hensyntatt nevnte forhold, herunder også mottatt 2018 budsjett med kommentarer, er vi av den oppfatning at foreliggende prognostiserte 2017 inntjening ikke er representativ for inntjening i et normalår.

Basert på overstående opprettholder vi vår vurdering av verdien Andersen Gruppen sine aksjer i Andersen Bilsalg AS

Vedlegg 2

Fredrik.larsen@andersengruppen.no
To: Revisor
CC: Re: Fortsatt drift Andersen Gruppen 2017

Med referanse til samtale.

Da vi vurderte fortsatt drift forutsetningen la vi hovedsakelig til grunn en selgerkreditt på MNOK 85 til Andersen Eiendom. Vi vil også refinansiere en del av selskapene i eiendom-delen som vil gi ca MNOK 45 i økt likviditet relativt umiddelbart, samt at resten av selgerkreditten vil bli gjort opp til sommeren 2018. Vi venter også utbytte fra Andersen Eiendom. Samtidig er vi i prosessen med å selge Bil-konsernet, og dette vil innbringe ca MNOK 300 før gjeld.

Likviditetsbehovet i 2018 er begrenset til Andersen Gruppens løpende kostnadsbruk, som er i størrelsesorden MNOK 15 per år inklusiv renter. Både likviditeten slik den forventes å være i starten av 2018, sammen med de innbetalingene som er beskrevet for 2018, indikerer at Andersen Gruppen med datterselskaper/tilknyttede selskaper gjennom 2018 vil få en komfortabel likviditet og betydelig handlefrihet.

Basert på inntjening hittil i 2018, samt budsjetter og inngåtte salgsvtaler for 2018, er min mening at det ikke foreligger vesentlig usikkerhet vedrørende fortsatt drift.

Fredrik Larsen
Økonomidirektør
Tel: 91345689
Mail: Fredrik.larsen@andersengruppen.no

ANDERSEN GRUPPEN AS

Vedlegg 3: Kodet transkript

KODE	REVISOR 1	REVISOR 2
Vurderer ledelsen	Fredrik Larsen, altså venn – det står ikke noe om noe utdanning eller tidligere erfaring på han. Han har ansvaret for mye av økonomien i selskapet og kommunikasjon med revisor.	
Vurderer regnskapsfører	Under har vi Andersen Invest AS, og det er under her Andersen Regnskap ligger.	
Vurderer selskapsstrukturen	Andersen gruppen AS Mor eies av Per Andersen. Andersen Eiendom 50%, og Andersen bilsalg 100%. Det står ingenting om hvilke eksterne eiere det er med.	
Vurderer bransjen	Altså vi har bil og eiendom, og under Invest har vi litt forskjellig. Alt fra butikk til liftutleie. Mye diversifisert. Forskjellige bransjer, og forskjellig risiko tenker jeg.	
Vurderer resultatregnskapposter	Konsernet: Driftsinntektene har gått betydelig ned. Samtidig har vareforbruket har økt. Rart at driftsinntektene har gått så mye ned, men samtidig har vareforbruket økt.	Der har man en negativ finansinntekt blant annet. Ut fra hva det måtte skyldes... Andersen Bilsalg AS, det kan skyldes også at... den er nevnt som hovedårsak til lavere inntekter på konsernnivå.
	Disse finansinntektene i konsernet, tidligere vært positive, men nå gått veldig mye ned.	Risikoen her.. Det er åpenbart en risiko, spesielt på inntektene. Ehm, og påliteligheten rundt de er... Det er litt usikre estimater her. Så det er klart at det ville være forhold som man må ha en høyere risiko på de postene, og i forhold til eventuelle misligheter som man alltid har en assumption på inntektene.
Vurderer resultat	Det har gått betydelig ned, skal vi se. Finansinntekt mor, det er vel sikkert utbytte etc, og det er den som hovedsakelig har gått ned. Driften i mor er relativt stabil.	Det første umiddelbare vi ser her er jo at de har hatt et negativt årsresultat, dog et ganske... ja det utgjør jo roughly en 20, 25% av de årlige driftsinntektene, det er ikke litt sånn sett.
		Og så ser man at det er en stor finansinntekt i 2016, trolig en ekstraordinær effekt. Det er også en stor finanskostnad som overgår finanskostnad i 2017, som gjør at resultatet blir mye bedre på bunnlinjen i forhold til driftsresultatet.
		I forhold til konsernregnskapet så ser man at der har man fått et enda større underskudd totalt.
		Driftsresultatet ligger på noenlunde jevnt nivå fra 2016 til 2017, men ned med 3,7 millioner.
Vurderer immaterielle eiendeler		
Vurderer anleggsmidler	Bokført verdi av finansielle anleggsmidler har økt.	Balansemessig så har jo vi en.. ser at de finansielle anleggsmidler har økt mye.
	Skal vi se på balansen...Finansielle anleggsmidler har økt litt. Varige driftsmidler på relativt stabilt nivå.	Finansielle anleggsmidler ser vi øker også, men noe mindre enn på morselskapet.
Vurderer omløpsmidler		Ehm, vi ser at fordringene har gått mye ned. Ehm, og bank noe ned. Varer hadde de ikke tidligere, i 2016, men der har de fått inn noe varelager.
Vurderer egenkapital	Egenkapital er relativt stabil.	Andersengruppen AS mor. Egenkapitalmessig er de ganske solid sånn sett. Ehm, men det er klart at det avhenger litt av de verdiene som ligger over og at de fortsatt er i behold og pålitelig.
		Egenkapitalmessig så er vel det årets disponering som utgjør endringen. Tilsvarende for morselskapet. Ingen andre egenkapitalendringer, som gjør at de fortsatt står med en relativt solid egenkapital, gitt de samme forutsetningen som var nevnt for morselskapet.
Vurderer gjeld	Langsiktig gjeld gått ned og kortsiktig gjeld gått opp.	
Vurderer balanseposter		

KODE	REVISOR 1	REVISOR 2
Vurderer verdsettelsen	Det er tidligere blitt innhentet en verddivurdering av Andersen bilsalg, så tidligere altså, ikke i år.	Og se selvfølgelig på verdsettelsen på bilkonsernet, eksplisitt, for den hadde vi vel heller ikke tall på.
	Det første jeg tenker litt på det er at den verddivurderingen fra First Securities, den kommer fra Fredrik Larsen. Jeg kunne egentlig tenkt meg at sånne verddivurderinger burde kommet direkte fra First Securities til oss som revisor. Så her ville jeg skrevet en mail til First Securities og bedt de sende den direkte til oss.	Der hadde jo man i 2017... Ikke sant, prognosen for 2017 viser negativt omsetningsavvik på 47.. Ehm, vi har da ikke tall for Andersen Bilsalg AS her. Så det sto egentlig bare avviket man hadde.
	Det kan godt være at verddivurderingen er helt rett, men jeg tror jeg også ville utfordret den litt. Jeg kunne tenke meg å høre hvilke vurderinger de har gjort, fordi de skriver at det har vært et utfordrende år for bilbransjen, og da tenker jeg kanskje om de har noen sammenligningstall fra andre aktører i bilbransjen.	
	Og så ville jeg utfordret de litt fordi de sier at 2017 inntjening ikke er representativt for inntjening i et normalt år. Der kunne jeg tenkt å hørt litt hvilke vurderinger de har gjort knyttet til 2018-budsjettet, i forhold til 2017 og hvorfor det egentlig skal gå bedre i 2018 enn i 2017.	Så man vil jo innhente regnskapet til Andersen Bilsalg AS og tallene for vurderingen i forhold til verdsettelsen som de snakket om på 300 millioner. Hvorvidt den vil være pålitelig, både i forhold til diskonteringsfaktoren, årets inntekter og normalinntektene, men også trenden i selskapet og budsjettet, i forhold til påliteligheten til fremtidige leveranser. Så det er liksom de umiddelbare tankene.
	Altså den verddivurderingen er innhentet er basert på tall fra 20.09.2017, jeg ville sett på om det var store endringer i tallene sammenlignet med 31.12. Også ville jeg muligens vurdert å innhentet ny verddivurdering, men det spørs litt når regnskapet avlegges.	
Vurderer First Securities	Så ville jeg gjerne visst hvem i First Securities som har gjort denne verddivurderingen. At det ikke er noen relasjon mellom vedkommende og Fredrik Larsen som ber om verddivurderingen.	
Vurderer påstandene ifm likviditetsforbedringer	Selgerkreditt til Andersen Eiendom på 85 millioner kroner, ehm. Og så sier de at de vil refinansiere i Eiendoms-delen. Har de noe dokumentasjon på denne refinansieringen? Er det noe de har avklart med banken? Eventuelt noen avtaler vi kunne fått.	
	Og så sier de at de vil få utbytte fra Andersen Eiendom. Vi er jo revisor for Andersen Eiendom også, så vi burde vite om det kommer noe utbytte derfra. Jeg tenker jo når man avlegger konsernregnskapet så har man avlagt regnskapet til Andersen Eiendom, og da vil vi vite om det kommer utbytte derfra, så da kan vi kontrollere det.	
Vurderer likviditet	Jeg er litt usikker på den likviditeten her, fordi at de har andre driftskostnader på 15 millioner per år, og finanskostnader er betydelig høyere i 2017. Likviditeten har jo gått ned. Det som står på bankinnskudd er gått betydelig ned, både i konsern og i mor. Ja, jeg kunne tenkt meg å vite litt mer hvilke vurderinger de har gjort knyttet til likviditeten. De utbetalingene som er beskrevet for 2018 er jo litt usikre, så dersom det ikke blir noe av de. Jeg ville hatt en oversikt som viser likviditeten uten disse prosessene som muligens blir.	Ja... Ehm, sant man taler om omsetningen, man har mottatt et budsjett, med kommentarer og forklaringer fra ledelsen. Man forklarer 2017 hvor man mener at 2017 har vært et avviksår, og går god for den verdien sånn sett. Så ja, det er jo egentlig ledelsens vurdering dette her.
		Det er jo ikke noe, det virker ut fra egenkapitalen som om det fortsatt er mulig, gitt at ikke 2018 blir et veldig negativt år som forringer den utbytterammen.
	Her måtte vi selvfølgelig hatt regnskap så langt i 2018, og budsjettet for 2018 ville jeg innhentet, samt budsjettet for 2017. Jeg vil se på hvorvidt de traff på budsjettet i 2017, som kan si noe om hvor godt budsjettet for 2018 er.	Så hadde vi vel ikke et budsjett for 2018 her, så det kunne jo være hensiktsmessig å innhente. Det står "basert på inntjening, samt budsjett og salgsvtaler" så det kunne jo vært interessant å hente ut budsjetter og dokumentasjon på de største inngåtte salgsvtaler, for å underbygge den påstanden.

KODE	REVISOR 1	REVISOR 2
Vurderer salg av Andersen bilsalg AS	Jeg må ha noe mer substans bak dette. Vite litt.. om de har inngått noen avtale, eller om det er noe opsjon på noen avtale, hvem avtalen eventuelt er med, og når den vil bli avgjort. Om de hadde hatt en avtale ville det vært mye mer dokumentert enn at de bare sier at de er i en prosess med å selge. Det er veldig usikkert.	
Vurderer fortsatt drift		I forhold til fortsatt drift kunne jeg som sagt ikke finne vedlagt Andersen Bilsalg AS sitt regnskap, men gitt de forutsetningene og opplysningene som er gitt her så ser jeg ikke noe umiddelbare risiko for fortsatt drift om den egenkapitalen der er pålitelig. Ehm, man har.. man snakker om 300 millioner og man har finansielle anleggsmidler for 326 millioner, og så måtte man selvfølgelig tatt en ekstra titt på fordringene, men det betyr at om du hadde fått en del mindre så hadde du fortsatt tålt det hvis du tenker tolv måneder frem. Ehm, tenker du over lengre horisont så ville det jo være mer usikkert hvis denne trenden skulle fortsette. Men det er i hovedsak 12 måneder vi bekrefter i vår fortsatt drift forutsetning.
Etterspør ytterligere informasjon		
Beskriver videre revisjonshandlinger	Jeg ville hatt mer møter og mer gjennomgang og mer detaljer og mer dokumentasjon på avtaler og budsjett	
Konkluderer	For å godta ledelsens vurdering trenger jeg mer informasjon. Det er vel egentlig konklusjonen. Atte ja. Jeg tenker egentlig det er en veldig tynn vurdering de har gjort i den mailen vi har fått fra Fredrik Larsen.	

KODE	REVISOR 4	REVISOR 5	REVISOR 6
Vurderer ledelsen			
Vurderer regnskapsfører		Regnskap ligger under Andersen Invest... Okei! Så det er en nærstående part med andre ord	
Vurderer selskapsstrukturen	Så har vi et lite organisasjonskart med Andersen gruppen AS som morselskap. Andersen Invest AS som datterselskap på 60%, og Andersen Eiendom AS på 50%, og Andersen bilsalg som 100% eid.	Andersen Gruppen AS, veldig standardisert navn da. Og det består av disse fire selskapene, med holdingselskap øverst og tre døtre. Det er kun én aksjonist på toppen der ja.	
Vurderer bransjen		I forhold til øvrige risikoforhold her, siden det nevnes at flere av produktene har begynt å vise seg dårlig eller gjøre det dårlig, og da kan man spørre seg hvorfor. Er det noen makroøkonomiske forhold som gjør det, eller er det noen store konkurrenter som er blitt aggressive i prisingen.. egentlig ja, se litt på de eksterne forholdene i det. Eventuelt så kan man jo og se litt på interne forhold, tenker jeg nå da.	
Vurderer resultatregnskapsposter			Der ser jeg at det har vært en veldig stor nedgang i driftsinntektene. Men samtidig har det vært en økning i vareforbruket. Det henger ikke helt sammen. De hadde høye finansinntekter tidligere år som nå er reversert eller som er tap.
Vurderer resultat	Så har vi noen tall for Andersen Gruppen AS mor. De har veldig relativt lave driftsinntekter. Og et negativt driftsresultat. Det er hovedsakelig negative finansinntekter som er årsaken til dette. I 2016 har de et årsresultat på 240 millioner. Og i 2017 er det et underskudd, som skyldes kraftig reduserte finansinntekter. Hm hva er den vanvittige finansinntekten i 2016? Det må vi kanskje gå tilbake for å se på. Det er sikker en verdiendring her, det får vi se på. Så har vi konsernregnskapet til Andersen Gruppen. Der har de større driftsinntekter, som kommer fra datterselskaper i konsernet. Et driftsresultat som er negativt med 52 millioner i 2017 mot 104 i pluss i 2016. Så har de ca samme tendens på finansinntekter i 2016 og 2017 som de hadde i morselskapet.	Ja! Ganske betydelig nedgang ja. *ler* "Hvor.. Ja, de hadde jo veldig mye finansinntekter, regner med at det er resultat fra døtrene. Skal vi se på konsernet. Ja, her ser man driftsinntektene. Og på resultatet, det var jo et jækla høyt fall da. Men det som har skjedd her er jo at finansinntekter har falt.	
Vurderer immaterielle eiendeler		Goodwill ville man jo her gjerne kjørt noen tester på. Men relativt sett så er jo ikke den så ekstremt høy.	
Vurderer anleggsmidler		Finansielle anleggsmidler ser man er ganske høye da. Finansielle anleggsmidler vil jo her være alle de tilknyttede selskapene vil jeg tenke meg. Det er vel betydelig av de nedover selskapene vil jeg tenke meg.	
Vurderer omløpsmidler		Skal vi se på fordringsoppbyggingen så har de hatt en reduksjon i fordringer. Ofte høyere risiko om det hadde gått motsatt vei. Fordringer, den har vi vært inne på. Den er jo relativt viktig. Markedsbaserte aksjer, ehh ja. Relativt sett ikke så stor her.	
Vurderer egenkapital	Også har de en egenkapital som er på 318 mill i 16, og 316 mill i 17 - det henger sammen med resultatet naturligvis.	Egenkapitalen her, ser man isolert sett på den, så har de jo høy rimelig høy egenkapitalprosent. Så ja, da er spørsmålet - hvor reell er den. Det avhenger ofte av verdien som ligger her oppe i finansielle anleggsmidler, i hovedsak, samt fordringene.	Mens.... Skal vi se.. De har fortsatt ganske god egenkapital hvis regnskapet er riktig. Og relativt høy egenkapitalgrad.
Vurderer gjeld		De har noe gjeld. Man kan se at gjeldsutviklingen har vært moderat på kortsiktig gjeld, mens den langsiktige gjelden har gått noe ned.	Noe det ikke står informasjon om her og som jeg ville sett nærmere på er nedbetalingsplan for den langsiktige gjelden. Så har de også relativt høy kortsiktig gjeld. Men jeg ville også sett på aldersfordelingen...
Vurderer balanseposter			

KODE	REVISOR 4	REVISOR 5	REVISOR 6
Vurderer verdsettelsen	Det er den de har fått en verdivurdering på. Men det er liksom... den gir ikke så mye informasjon. Vi ser ikke selve verdivurderingen, vi ser ikke grunnlaget som de har for den verdivurderingen. Kun at de har mottatt prognoser og budsjett for 2018, litt forklaring på hvorfor det har gått dårlig i 2017.	De vurderer altså sin input på prognoser, ikke sant, som de har mottatt fra konsernet. Sånn jeg ser det er dette i utgangspunktet en veldig tynn verdivurdering da. Har man jo egentlig bare sagt det at det ikke var et normalår, i bunn og grunn...	Nå sier jo First Securities at morselskapet har dekning for aksjeposten i Bilsalg-konsernet. Den ville jeg sett nærmere på og de tallene First Securities hadde fått for å gjøre denne vurderingen.
	Jeg tenker jo her at man må jo kunne etterprøve denne verdivurderingen på et eller annet vis. Og jeg har liksom ikke grunnlaget som de har hatt, de har liksom ikke noen beregning på verdien. Det virker som at de bare har synset litt høyt og romslig basert på budsjetter som er ledelsens egne vurderinger og ikke faktiske resultatall. Så jeg syntes liksom den er litt tynn den verdivurderingen fra First Securities.	Men hvis man isolert sett ser på den verdsettelsesbiten, som kommer fra First Securities, så er jo dette et veldig svakt revisjonsbevis.	
	De mener også at de ikke skal nedskrive den aksjeposten noe særlig. Det er jo selvfølgelig en risiko, om det skal være nedskrivning eller ikke... om verdien på Andersen bilsalg er intakt. Så da er det sikkert i de finansielle anleggsmidlene som er i mor, der ligger nok de aksjeforholdene, og er helt klart den største posten i regnskapet.	De forutsetningene som den er basert på er veldig dårlig.	
	Det kan virke som at den er i behold i hovedsak er ledelsens vurdering. De mener at den ikke skal nedskrives, slik at de faktiske tallene vi kan observere faktisk ikke er representative. Så kommer de med et budsjett for neste år som viser at det skal snu, altså at alt peker oppover. Så er det det First Securities har fått som grunnlag til sin vurdering.		
	Så.. å skrive et sånt løst notat om verdivurdering. Da tenker jeg at man kan ikke uten videre bare akseptere den vurderingen fra ledelsen.		
Vurderer First Securities		Hvis man bare tenker på det og ikke ser på tallene, så blir det helt åpenbare spørsmålet; dette med bruk av ledelsens ekspert. Det går jo egentlig på den standarden, eller den ISA'en, der man må vurdere kompetanse, egnethet og gjøre etterprøving av vedkommendes modell. Man må også vurdere å bruke interne eksperter på verdsettelse for å kunne rimelighetsvurdere de forutsetningene vedkommende har brukt.	Og så ville jeg, ja, gjort en kombinert vurdering av First Securities og den personen som har gjort verdsettelsen i seg selv. Se litt på hvilke erfaringer de har med å verdsette tilsvarende selskaper, og den personen som har gjort verdsettelsen, hvilken erfaring den personen har.
		Og så må vi jo huske litt hvor sterk er uavhengigheten, ikke sant, ofte. For de har jo ikke lyst til å gi dårlig verdsettelse heller, inn mot sine kunder igjen. Denne taksten må i utgangspunktet utfordres da.	
Vurderer påstandene ifm likviditetsforbedringer			

KODE	REVISOR 4	REVISOR 5	REVISOR 6
Vurderer likviditet		Men ser man på konsernbalansen så hadde de et underskudd på 104, og egenkapital på 220... og hvis da det ligger feile verdier i balansen her, og at man ville få hit på nedskrivning da, så absolutt da må man være litt kritisk da. Det er ikke bare å si kjør på.	De har ganske høy kortsiktig gjeld og de har i utgangspunktet, eeh, relativt liten dekning for om, for det i de likvide eiendelene sine. Om det er kort tid til det forfaller. De har relativt, sammenlignet med kortsiktig gjeld, så har de ganske lite både lett omsettelige og... De har bankinnskudd som ikke er i nærheten av nok. De har markedsbaserte aksjer som de kan selge. De har fordringer, men som da skal innkreves. Så egentlig hvor lang, også på fordringsiden, hvor lange forfallsprofiler det er på de Hvis man kommer til at man stoler på verddivurderingen som First Securities har gjort og at de skal få inn 300 millioner før gjeld, også litt basert på tidspunkt og så videre, så ville jeg og sett på.. jeg synes den finansielle anleggsmidler posten var ganske stor. Så jeg ville og undersøkt hva det er, om det er eierskap i andre aksjer, om det er at de eier aksjer utenfor konsernet, om det er lett omsettelig, om det er andre investeringer hvor de ikke har konsernposisjoner. Ja.. Jeg ville sett litt på det, om det også er noe som kan benyttes til, ja, om nødvendig kan innløses og brukes til å dekke forpliktelser.
Vurderer salg av Andersen bilsalg AS			Så måtte man jo sett på om, så måtte man jo sett på hvor mye som ligger i gjeld i bilkonsernet og sett på realiteten i forhold til å få solgt dette. Hvor langt er de kommet i forhandlingene. Vi bør se litt på gjelden, siden de sier de skal få inn 300 før gjeld. Gjelden i konsernet er på totalt, ja, litt over 300, og da antar jeg, jeg husker ikke helt om det stod noe spesielt om den gjelden er relatert til, spredt utover selskapene eller om den er gjeld som de har hovedsakelig relatert til bilsalg gruppen, men jeg ville sett på en vurdering av det. Og se på hvor langt frem i tid det vil være realistisk å selge bilkonsernet, hvis det er en nødvendighet for å, for fortsatt drift.
Vurderer fortsatt drift	Da tenker jeg at den fortsatt drift-vurderingen, den er jo absolutt oppe til vurdering. Og det avhenger veldig av den verddivurderingen på den aksjeposten.	Ja... Nå er det jo sånn at vi vurderer fortsatt drift med et år av gangen. Og man må jo se på resultatkravet her og da. Hvor mye er det som egentlig er av utgifter eller kostnader frem i tid.	
Etterspør ytterligere informasjon	Vi må hvert fall ha mer informasjon og hvert fall undersøke mer, om hva som faktisk gjør at det mener at de ikke er representativt, og hva som gjør at det skal gå så mye bedre neste år.		Ehm ja.. Det er, ehm.. Jeg tenker at ved å lese notene til regnskapet fra tidligere år og for 2017 når de blir satt opp ville jeg hatt en del mer informasjon for å vurdere og se på forfallsprofilen til den kortsiktige og langsiktige gjelden.

KODE	REVISOR 4	REVISOR 5	REVISOR 6
Beskriver videre revisjonshandlinger	Man ville jo gjerne sett hvordan budsjettet har endret seg. Ledelsen har jo selvfølgelig incentiv til å vise et godt budsjett for 2018, og ja. Så den må jo man kritisk gjennomgå. Budsjettet og de kommentarene som de har til budsjettet.	Nei altså, i utgangspunktet da, gitt at denne verdsettelsen av denne bildelen her, så ville hvert fall jeg utfordret verdsettelsen da. Denne her som de har mottatt fra First Securities. Jeg måtte selvfølgelig satt meg litt inn i de eksakte tallene da, og den type ting da.	Jeg ville sett på de prognosene og budsjettet som man har fått, og basert på den kunnskapen man har fra selskapet tidligere hvis man har vært revisor en stund, vurdert om vi er enige med prognosene og budsjetteringene som er gjort. Sett litt på ledelsens historiske evne til å budsjettere og lage prognoser riktig. Om de generelt pleier å være veldig optimistiske eller om de generelt pleier å overprestere i forhold til budsjett og prognoser, for å først gjøre en vurdering av om vi er enige med den verdsettelsen av aksjeposten.
		Så det man måtte gjort her, man måtte hatt diskusjoner med ledelsen, der man virkelig gikk gjennom hele modellen. Man måtte bedt ledelsen, feks satt opp en diskonteringsmodell, der man gjennomgikk de mest sentrale forutsetningene og rimelighetsvurdert disse. Og er modellen noe som kan tillegges vekt da, ut i fra økonomisk teori. Så taksten i seg selv ville jeg utfordret helt åpenbart.	Og ehm... Ehm, det ville jeg tittet på gjennom, i tillegg til å diskutere det med økonomidirektøren, ville jeg bedt om å få lese styrereferater, for å egentlig se hvor langt de har kommet i prosessen med det. Hvilken informasjon har de gitt til styret?
		Man må egentlig rimelighetsvurdere de forutsetningene som han beskriver her. Om det er reelt da. Og når det gjelder det med vurderingen av disse merverdiene i disse selskapene her. Og om det er reelt at det kommer dette utbytte fra Andersen Eiendom, sant. Har de løpende, store inntekter nok til å kunne forsvare de beskrivelsene som gis i denne e-posten. Så, ja man må jo alltid på sånne kunder bruke veldig profesjonell skepsis, selvfølgelig.	Også ville jeg egentlig bare satt opp litt regnestykker, og sett på likviditet, etterspurt og etterprøvd egentlig likviditetsbudsjettet for det kommende året. Sett på om noen av disse langsiktige låneavtalene har noen spesielle covenance eller noen andre spesielle ehm, nå står det helt fast... Om de har noen spesielle punkter i låneavtalen som tilsier at de må ha noen minimum bankinnskudd eller noen minimum egenkapitalverdi eller andre ting som kan utløse tidlig tilbakebetaling av den langsiktige gjelden. Og i så fall om de har noe indikasjoner på at de kan få.. om banken vil være tålmodig med dem i så tilfelle eller om de, om det er sannsynlig at de faktisk ville innkrevd pengene.
Konkluderer	Så ville ikke godtatt ledelsens vurdering.	Man kan jo ikke konkludere før man har gjort ytterligere vurderinger. Så det blir helt essensielt at de tallene de presenterer har forankring i virkeligheten og omstendighetene i konsernet. Så min konklusjon er at her kreves det særskilt aktsomhet fra revisor.	Ehm, ja, jeg ville bedt om å få se korrespondanse med eventuelle regulatoriske myndigheter, om de har fått... ehm.. brev som indikerer at de ikke betaler momsen sin i tide, at de ikke betaler sine skattetrekk eller arbeidsgiveravgifter og den type ting.

KODE	REVISOR 7	REVISOR 8	REVISOR 9
Vurderer ledelsen		<p>Per har også hatt et semester på høgsolen i Bergen - det var et semester, ikke allverden men okei. Så vi kan ikke forvente at han har veldig veldig god forståelse, men greit nok. Han vet hva økonomi er for noe.</p> <p>Per har ansatt sin gode venn Fredrik som styreleder - åh huff da! dette er typisk sånn familieeid, med venner og bekjente i styret - det er ikke bra. Han er også ansvarlig for økonomien, jaha ja vel. Styreleder og ansvarlig for økonomi, det syntes jeg ikke høres ut som en god kombinasjon, men greit nok.</p> <p>Det var veldig mye som denne Fredrik hadde ansvaret for. Tydeligvis alt med administrasjon, og så er det denne Per Andersen som jobber kun med den operasjonelle driften da, ja. Nå tenker jeg det er risiko, fraud, og dette må vi passe på.</p> <p>Så var det altså den kommunikasjonen mellom Fredrik Larsen og revisor. Jeg bare tenker... hvilke insentiver har han? Han er kompis, men det er kanskje ikke hans penger det er snakk om, så har han kanskje ikke så voldsomme insentiver til å.. eller han kan være desperat til å fremstille dette bedre enn det er. Men tross alt, han er en god venn, så ja. Nå stiller jeg spørsmål om han er på eiersiden, det tror jeg ikke han er.. men han har kanskje noen bonuser.</p> <p>Det er så dårlig og dramatisk at jeg stiller spørsmål ved han Fredrik fyren. Han ville jeg tatt en .. her ville jeg virkelig... altså basert på det jeg ser på, så er det bare inn med forensic gutta mine!</p> <p>Så når man da hører om han Fredrik fyren, som er fytt i panne, så vil jeg blitt... her er det grunn til å virkelig sjekke hva som virkelig har skjedd. Jeg tenker at jeg ville, altså nå har jeg ikke møtt han Fredrik da, jeg vet at jeg høres veldig skeptisk ut, men sånn som jeg har sett en god del eksempler på, at ja... du skal passe på hva de sier, for alt de sier skal du ta med en klype salt.</p> <p>Det kan godt hende denne Per Andersen er en naiv godfjott, som overlater hele familieformuen til en kompis. Per stoler på han, og så er det han der Fredrik Larsen som utnytter dette her. På en annen side så ville jeg snakket med Per Andersen, for han må jo hatt en feeling på det her han og. Hvis han ser det går så dramatisk. Han burde ha en oppfatning på hvorfor det går så inni granskauen dårlig.</p>	
Vurderer regnskapsfører		Regnskapsfører - Ja, greit de har en regnskapsfører i hvert fall. Andersen Regnskap, det kan være noe relatert der.	
Vurderer selskapsstrukturen	Får se hva det står om eierforhold på de underkonsernene. 100%.. 60%.. 50%.. Det betyr at bilsalget er datter som skal være konsolidert 100%. Andersen eiendom med 50% så det kan være.. spør om det er bruttometode eller egenkapitalmetode... noe som tyder på at det er ført som finansielle anleggsmidler. Andersen Invest er 60% og skal konsolideres inn, men det er vel trolig at det ikke er konsernforhold på de underliggende, og at de står som finansielle anleggsmidler i konsernet.	Her har vi altså selskapsstrukturen. Ja vel, det var veldig mange for en sånn type virksomhet. Nå tenker jeg her - hvor er det... Andersen Regnskap ligger under her ja, under Andresen Invest.	
Vurderer bransjen			

KODE	REVISOR 7	REVISOR 8	REVISOR 9
Vurderer resultatregnskapsposter	Også hadde de høye driftsinntekter i 16, så nå sikkert er utbytte eller avkastning fra datterselskapene, og det har gått kraftig ned til 17.	Her er jeg mest opptatt av nedskrivningene. Jeg ser at nedskrivningene er 24, okei.	Finansinntekt... Utbytte sikkert. Det er litt tap.
	Konsern... Driftsinntektene har gått kraftig ned, mens vareforbruk har gått opp.	Andre driftskostnader har gått veldig ned. Det kan vel ha sammenheng med at aktiviteten har gått ned også. Vareforbruket er gått veldig opp, det er jo litt merkelig når omsetningen har gått ned.	Driftsinntekter betydelig ned.
	Lønnskostnader redusert noe. Det er gjort noe nedskrivninger. Og de har redusert andre driftskostnader.	Finansinntekten, ja her har vi altså veldig negativ. Negativ finansinntekten i 2017, hva skyldes det... negativ finansinntekt... det så litt rart ut syntes jeg.	Vareforbruk betydelig opp. Driftskostnad betydelig ned, det er nå godt.
	Driftsresultat har gått kraftig ned i 17.		Stor finansinntekt som blir negativ.
	Finansinntektene har gått kraftig ned i konsernet.		
Driftsinntekter har gått ned med litt under 40 millioner. Ser ut som at.... Kanskje har endt opp litt bedre enn prognosen, men det kommer an på hva prognosen er målt opp mot.			
I beskrivelsen av hvorfor det har gått dårlig i 17 så er det veldig mye snakk om omsetningsavvik. Ser at vareforbruket har nesten doblet seg, hvertfall tilnærmet, og det er naturlig å tro at en del av den varekostnaden er til bildelen, så det virker som at det er et issue på kostnadssiden også. Varelageret har ikke endret seg så mye. Så det kan tyde på at det er kostnadsissue også.			
Vurderer resultat		Årsresultat var fantastisk godt i 2016, men underskudd i 2017. Ahh finansinntekter. De får mye avkastning fra selskapene under. Det er nok det som er årsaken til at de har hatt et bra overskudd, kanskje fra et utbytte fra 2015 da. Men det finner vi sikkert ut av etter hvert.	Driftsresultat negativt. Både i 16 og 17.
Vurderer immaterielle eiendeler	Balansen har en goodwill post... som er redusert en god del. Jeg finner ikke avskrivninger i driftsresultatet. Kanskje goodwill er nedskrevet.	Resultatet er dårlig, det er greit. Oi good will ja, de har fortsatt good will. Og utsatt skattefordel har økt, ja det er jo interessant. Det må de ha en god begrunnelse for.	Goodwill ned. Utsatt skattefordel opp. Samme med mor.
	Utsatt skatt har gått kraftig opp, det har sikkert sammenheng med fremførbart underskudd, så det er et spørsmål om verdien av den.		
Vurderer anleggsmidler	Balansen... Det er finansielle anleggsmidler som utgjør hoveddelen av anleggsmidlene da. Da tenker jeg at det sikkert er mange datterselskaper som har de verdiene, og de verdiene har gått opp fra 2016 til 17.	Vi ser finansielle anleggsmidler ja. De må være investeringer. Altså, det er klart at... hvordan den økonomiske situasjonen er i mor, det er jo veldig avhengig av hvorvidt de bokførte verdiene av aksjene i de underliggende selskapene er tilstede.	Finansielle aksjene er betydelig mer verdt sikkert.
	Varige driftsmidler er relativt stabilt. Finansielle anleggsmidler i konsernet har økt. I konsernet elimineres datterselskaper ut, så da er jeg litt usikker på hva det er..	Finansielle anleggsmidler har økt? Økt? Selv om man hadde nedskrivninger? Ja vel, da må det tydeligvis ha vært... det vet jeg ikke hva som er årsaken til, men det høres litt rart ut.	
Vurderer omløpsmidler	Omløpsmidler har gått en god del ned. Hovedsakelig fordringene.		Vareforbruk betydelig opp.
	Ehm.. Skal vi se.. Varer har økt litt, men det utgjør ikke så veldig mye.		
	Fordringene har gått ned. Cash gått ned.		
Vurderer egenkapital	Egenkapital stabil.	Også skal vi sjekke egenkapitalen her ja... og den stemmer ut i fra kongruensprinsippet.	Egenkapitalen er spist masse av.
	Egenkapitalen er redusert. Kortsiktig gjeld har økt, langsiktig gjeld har økt, sånn at egenkapitalandelen har gått ned. Den er fortsatt relativt god egenkapital på papiret. Så får vi se.		
Vurderer gjeld	Langsiktig gjeld gått ned og kortsiktig økt.		Økt langsiktig og økt kortsiktig gjeld.

KODE	REVISOR 7	REVISOR 8	REVISOR 9
Vurderer balanseposter	Så da skal det i morselskapet stå som aksjeinvestering. I konsernet skal eiendelene være tatt inn. Så det betyr at driftsmidlene i konsernet mest sannsynlig er fra bil. Varelageret ser ut som kommer fra bil. Og en del langsiktig gjeld.		Stor skattefordel. Finansielle anleggsmiddel, sikkert aksjene. Det har skjedd en miks mellom langsiktig og kortsiktig gjeld.
Vurderer verdsettelsen	<p>Synes den var veldig lite konkret. Sier ingenting konkret om den bokførte verdien av Bilsalgdelen. Ingen konkretisering av tallene på virkelig verdi. Ser ikke ut som det er gjort noe modellering av verdien basert på budsjettet og prognosen, slik som jeg leser det.</p> <p>I en reell situasjon her ville jeg hatt mulighet til å se litt mer detaljer som kanskje hadde gitt litt bedre forståelse av de underliggende effektene på regnskapet. I hvert fall når det gjelder verdsettelsen så bærer det veldig preg av å bare være en generell beskrivelse eller lite konkret på hva budsjettet for sier for 18 for eksempel.</p> <p>Sånn at i forhold til verdsettelsen så er det vanskelig å legge den til grunn her. Vi må se noe mer konkret på prognosene. Prognosen for 17 er jo en ting, der endte de jo sånn nogenlunde ut, men det høres ut som at kostnadene har blitt mye høyere enn det som var beskrevet her. Så for 2018 må vi for det første vite litt om hva forventningene til markedet generelt er her, også hva konkrete tiltak gruppen har gjort for å bedre situasjonen i 18. Hvilke forutsetninger ligger til grunn for budsjettet 18 og for at de skal klare å øke inntjeningen eller resultatene her. Det må de være konkret på, og vi må få tilgang på konkrete detaljer og forutsetninger for budsjettet for at vi skal kunne bygge på det. Så sånn som den verdsettelsen ligger i dag så er ikke den nok, slik som jeg vurderer det.</p>	<p>Så der vi på denne verddivurderingen som First Securities har gjort. Er dette det hele? Ja det er det. Ja vel. Jaha, dette var en forenklet sak!</p> <p>Okei, så de sier, når de ser på det de ser, så skal ikke verdien av bilsalgdelen nedskrives. Jeg vet ikke helt nøyaktig hvor mye det er. Men de sier det ikke skal nedskrives på bakgrunn av det her? *ler* Jeg skulle trodd First Securities aldri hadde gjort dette før. Dette virker helt blåst! Det er tulle. Tull og tøys!</p>	<p>Selve verdsettelsen har vi da ikke fått. Er det verdsettelsen?! Ja det var imponerende.</p> <p>De har ikke sagt noe om hvorfor situasjonen i 2017 var slik den var, og hvorfor den skal endre seg dramatisk i 2018.</p> <p>Verdsettelsen er jo alt for tynn. Vi må jo ha tallgrunnlaget for hvordan de har kommet frem til tallene de opererer med. Jeg ville sett på, jeg tror ikke det er informasjon om annet enn at budsjettet skal bli mye bedre, men det vet vi jo ikke noe om hva budsjettet er for noe og hvordan det er bygd opp. Så...</p> <p>Det første jeg hadde gjort er å sende det i retur. Det kan jeg si veldig enkelt. Jeg hadde ikke god tatt vurderingen pt. Så lenge jeg ikke har mer informasjon hvertfall.</p>
Vurderer First Securities		Jeg skulle trodd First Securities aldri hadde gjort dette før. Dette virker helt blåst! Det er tulle. Tull og tøys!	
Vurderer påstandene ifm likviditetsforbedringer	Jeg må lese litt mer om likviditeten.. De vil refinansiere... Gjelden øker så de får kortsiktig økt likviditet. Dersom det er riktig at det er et unormalt år i 17 vil det hjelpe.	<p>Oppdatert prognose for 2017, ja da spør jeg meg. Har de tatt utgangspunkt i de tre månedene i 2017 som de ikke har noe tall på? Tallene for resten av 2017 har jo vært veldig dårlig. Så da stiller jeg meg spørrende til denne prognosen.</p> <p>Jeg kan ikke skjønne det - har de opprettholdt et sterkt omsetningsnivå? Veldig uklart. Og en sterk markedsposisjon... Ja vel, det er mulig det er påstander. Jeg har ikke noe grunnlag til å si ja eller nei.</p> <p>De skal refinansiere, hvordan skal de gjøre det a? Har de midler noe sted her da? Trodde ikke du hadde så mye midler. Nei, der har du ikke.. Men okei, hvordan skal du gjøre det da? Ja vel. Dette er en påstand, og om de får det refinansiert, det vet jeg ingenting om. Spør om det er så lett...</p>	

KODE	REVISOR 7	REVISOR 8	REVISOR 9
Vurderer likviditet	Her tenker jeg sånn umiddelbart at det er beskrevet en del ting rundt likviditeten, men jeg savner detaljert likviditetsbudsjett og prognose, målt opp mot kostnadene da.	Holde til å dekke løpende kostnadsbruk? Ja det er vel knapt nok. Skal vi se her, bankinnskuddet er halvert. Her har det bare gått én vei. Dette er jo knapt nok til å betale lønnskostnader i to måneder. Hvordan kan si noe sånt? At de får komfortabel likviditet? Og de løpende kostnadene er jo mye mer?	Svak likviditet for morselskapet.
Vurderer fortsatt drift	<p>Det første jeg tenker er at det er et issue her med fortsatt drift. Det er ikke uvanlig i slike situasjoner, når det har fått bra over lang tid og så kommer et underskudd, og selskapet ofte.. både bevisst og ubevisst ikke vil ta innover seg at det er en risiko for fortsatt drift. Det er god grunn til å grave i den problemstillingen.</p> <p>Det kan tenkes her at de, selv om mange av de grepene de gjør ser ut til å skape en kortsiktig likviditetsøkning, så hvis vi får tilstrekkelig detaljert grunnlag for å vurdere det skikkelig så kan det være mulig å konkludere på fortsatt drift på de 12 månedene vi snakker om, uavhengig om vi vet noe om markedet generelt for 19 og 20 og hvordan det vil utvikle seg videre, som alltid vil være en usikkerhet.</p>		
Vurderer salg av Andersen bilsalg AS	<p>Det som kan hjelpe her er hvis de er i en konkret salgsprosess med aksjene i bilkonsernet. Kommer litt an på timing i forhold til når regnskap skal avlegges, men har de noe konkret å vise til i salgsprosessen. Har de fått en indikasjon på pris, eller de har en indikasjonsavtale eller de har fått et tilbud på aksjene, så vil det kunne hjelpe. Det vil kunne reflektere en markedspris på aksjene, som vil kunne være mye bedre enn den verdurderingen fra First Securities tenker jeg.</p> <p>Det vil bringe inn 300 millioner før gjeld... Konsernet har en gjeld på litt over 300 mill og morselskapet litt over 180. De må være litt mer konkret på det også. Hvor mye av gjelden i konsernet som er knyttet opp mot bilkonsernet, og hvor mye må innfris når salget skjer, og si noe om hvor mye som vil hjelpe på likviditeten.</p>	Og de skal selge bildelen? Oj du verden. Masse påstander som jeg ikke har grunnlag til å si ja eller nei til. Jeg hører hva han sier, men greit.	Jeg tenker at vi ikke har fått noe informasjon som tilsier at, for det første den verdien på 300 millioner før gjeld på bil, der har vi ingen informasjon om hva verdien er fra før eller noe som helst, det vet vi ikke noe om. Vi vet ikke noe om hvor mye av gjelden som knytter seg til bilvirksomheten. For det er jo sikkert.. Det ligger jo ekstern gjeld andre plasser enn i mor. Vil jeg anta. Det er lite spesifisering, så det er ikke veldig enkelt å lese ut. Der ligger jo godt over 300 millioner, ja, hvertfall 150 millioner som ligger andre plasser enn i mor, som er ekstern gjeld. Som ligger mot ett eller annet.
Etterspør ytterligere informasjon	<p>2017 har vært et utfordrende år for bilbransjen, OK. Men hva med 18 da? Hva er forventningene til markedet?</p> <p>Og så sier de at omstillingen til endrede markedsforhold har tatt lenger tid. Okei, men er de i mål der? Vet de at markedet ikke vil endre seg mer? Bilbransjen er en bransje med veldig stor endring for tiden.</p> <p>Snakker om et negativt driftsresultat på 13 millioner, så er spørsmålet om det er i forhold til budsjett, for i fjor så hadde hvertfall konsernet gått ned med 150.</p>	<p>Omsetningsavvik? Hmm. Hva er det i forhold til? Er det i forhold til i fjor eller? Eller budsjettet?</p> <p>Den selgerkreditten.... Hvem er det som har gitt den? Selgerkreditt til Andersen Eiendom. Hvem er det som skal gjøre opp den da? Er det vi som har gitt den?</p>	I utgangspunktet er det vanskelig å kunne uttale seg om noe som helst her. Tenker jeg.
Beskriver videre revisjonshandlinger			
Konkluderer	<p>Det store bildet som jeg prøvde å oppsummere i sted er at det går dårligere.</p> <p>Det umiddelbare svaret på om jeg vil konkludere med ledelsens vurderinger ut fra det jeg har sett her er jo nei, her vil jeg ha med informasjon.</p>	Svaret på det siste i hvert fall, konkluder om du vil godta ledelsens vurdering, det er out of the question. Utrolig mange risikoforhold. Det er åpenbart knyttet til fortsatt drift. Det har gått ufattelig dårlig fra det ene til det andre.	

KODE	REVISOR 10	REVISOR 11	REVISOR 12
Vurderer ledelsen	Personlig eier ja. Han er en gammel mann. Grønnsaksbransje...	Det er en personlig eier. Erfaring et semester fra Høgskolen i Bergen *ler litt*	Grønnsaksbransjen ja, det var litt langt fra dette. Første risikoen er at han ikke har noe bransjekunnskap, han som driver dette. Så har han ett semester med økonomi, og det var jo ikke så mye å slå i bordet med som sådan. Første avsnittet sier at han ikke akkurat har regnskapskompetanse, men han kan jo være flink å drive butikk for det. Men det er det første jeg ville tenkt på som et lite utropstegn. Hvertfall hatt det i bakhodet.
		Han er involvert i driften, ja det er jo logisk når det er en eier. Ja, han styrer sikkert alt.	
		Og så er det økonomidirektøren... også er det jo sånn, ledelsen, du har en.. dette vet vi jo ikke, det står jo ingenting om det, men her har du jo en sterk person som eier alt. Også har du da kompisen.. Vi vet jo ingenting om hvordan avlønning han har. Det er liksom litt for lite informasjon.	Som sagt, oppsummert i hvertfall, så er det veldig mye samme personer som står bak, både tett relasjon til styreformann, de som legger verdi og eierne.
		Sin gode venn Fredrik Larsen som styreleder. Okeeeei. Da tenker jeg sånn umiddelbart, en eier som styrer det meste, og så ansetter han en god venn som styreleder. Da tenker jeg sånn.. hvor uavhengig er han styrelederen her sånn umiddelbart. Det spørs jo kanskje hvor profesjonell han er da.	Han er veldig involvert i driften, og det kan være greit det, i og med at han eier. I forhold til type internkontroll så kan det være noe som teller med.
Vurderer regnskapsfører	Det er et datterselskap som har ansvar for all regnskapsføring i konsernet, jaha.	Regnskapsfører er konsernselskap da. Det regnskapsselskapet ligger altså under Invest. 40 selskap - okei.	
Vurderer selskapsstrukturen	Det er deleid, det er 100% eid, okei datterselskap. Det er altså bilselskapet, og investselskapet som er dotrene i konsernet.	Jeg tenker at Andersen Bilsalg er knyttet mot bil. Eiendom er mot eiendom. I invest er litt sånn.. sammensatt.	Oi, 40 selskaper, det var relativt mye.
Vurderer bransjen	Bilsalg, eiendom og invenst... Det var en uventet vending. Ingen grønnsaker her.		Grønnsaksbransjen ja, det var litt langt fra dette.
Vurderer resultatregnskapsposter			Ingen nedskrivninger av aksjer eller noe sånn her.
			Og et dramatisk fall i driftsinntektene.
			Ikke minst bruttofortjenesten ser rimelig annerledes ut.
			Så er det dramatisk fall i omsetning ja. Hovedrisikoen her er tydeligvis verdier ut av datterselskapene i konsernet.
			Stort fall i finansinntekter.
Vurderer resultat		Underskudd. mhhm. Det var da voldsom endring da. Negativt driftsresultat.	Ligger et lite underskudd.
Vurderer immaterielle eiendeler	Altså.. For det første må vi etterprøve ledelsens forklaring på hvordan forholdet skal løses. Nummer en er å gå etter i regnskapet og se om eiendelene faktisk holder verdien sin. Måling av good will, etterregning av good will.	Utsatt skattefordel er balanseført, okei. Goodwill og utsatt skattefordel, det er risikoposter, vurderingsposter.	Det ligger i balansen, så ligger det en utsatt skattefordel på 13 millioner kroner. Det kan være en usikker verdi.
			Goodwill er en størrelse som kan diskuteres.
		Så ser vi det sånn regnskapsmessig, så både i mor, så har de ført opp utsatte skattefordeler, det er jo litt sånn.. Det er jo en vurderingspost som man hvert fall må ta bort dersom man skal se på fortsatt drift, for den er jo sånn, når får de nytte av den. Men jeg vet jo ikke hva den er knyttet til heller. Så...	Hvis jeg skal gå på risiko tilknyttet regnskapsposter. Nå ser jeg på morselskapet. Så har vi en utsatt skattefordel, som det kan knyttes spørsmål til verdien.
			I konsernet så har vi selvfølgelig, når jeg ser på balansen her, så har man jo usikkerhet knyttet til goodwill, skattefordel, det er 35 millioner bare de to postene.
Vurderer anleggsmidler		Vi vet liksom heller ikke hvor stor del av de finansielle anleggsmidlene, hvor masse som på en måte er aksjer i bilsalgdelen, så vet ikke hvor stor del den utgjør av den.. *ler*	
Vurderer omløpsmidler	Og så må vi begynne på varelager innenfor det spesifikke segmentet som tilsynelatende har økt mye. Hvis prisen på de eiendelene har falt, så er det selvfølgelig en del av den risikovurderingen.		Markedsbaserte aksjer har samme verdi som i fjor. Det er litt pussig. I og med at de er markedsbaserte så skulle man jo tro at det er noe bevegelse på de. De skal jo bokføres til virkelig verdi.
			Også aksjene i datterselskap som vil være av vesentlig betydning. Og så synes jeg som sagt markedsbaserte aksjer, så er det veldig rart at det er uten bevegelse fra i fjor. Det burde vært en oppjustering er nedjustering.
			Varelager som har gått opp. Hvis det er gamle bruktbiler det her, så er det klart at den ville vært.. Man må liksom gå bak tallene og se.
Vurderer egenkapital		Samtidig så har de jo, morselskapet har jo ganske god egenkapital da, selv om kanskje.. De har jo kanskje ikke så masse omløpsmidler da, eller de har jo litt. Det var en litt rar egenkapitalbevegelse, men det finnes det sikkert en forklaring på.	Egenkapitalsituasjon her er vel forsåvidt også fremdelses solid.
		Konsernet har jo en bra egenkapital.	

KODE	REVISOR 10	REVISOR 11	REVISOR 12
Vurderer gjeld		Langsiktig gjeld, den har de betalt masse ned på, men kortsiktig gjeld har økt. Hmm.	Øker belåningen med en 60-70 millioner kroner. Til sammen i konsernet så er det gjeld på 300 millioner kroner, og det er vel sikkert en, det er 131 kortsiktig og det er ikke tvil om at.. Hvis den kortsiktige gjelden er reell, at den er kortsiktig, det er ikke alltid den er det i slike regnskap, det er bare konserngjeld som står som kortsiktig fordi man ikke har låneavtaler og sånn, men den ville jeg absolutt sjekket om det var forfallstidspunkter på disse. Hvis den forfaller så har man jo absolutt en going concern problematikk i forhold til likviditet. Så nøkkelen her vil være å få fremlagt skikkelige konkrete likviditetsbudsjetter.
Vurderer balanseposter		I konsernet ligger det jo sikkert en del vurderingsposter som man må ha et forhold til før du kan konkludere om man vil godta noe. Altså finansielle anleggsmidler, hva er det for noe? Det er jo mange vurderingsposter her, som man må ta stilling til og revidere. Så det er litt vanskelig å konkludere bare basert på dette.	Det er forsåvidt et solid selskap. Morselskapet hvertfall.
Vurderer verdsettelsen	Vurdering av de forutsetningene som ligger bak verddivurderingen til First. Vi må jo sjekke de tallene, for det første for å se om de henger sammen rent teknisk, og for det andre å finne det underbyggende på en sånn måte at vi kan benytte de på en måte.	Dette her.. det er liksom lite faktabasert den her. Virker som litt synsing. De har hatt et utfordrende år, ja okei. Ja.... jeg tenker sånn.. godta ledelsens vurdering.. jeg tenker sånn du kan nesten ikke godta basert på dette her. Som revisor ville hvert fall jeg gjort en del handlinger her før jeg kunne konkludert. ehmm.. den som sånn isolert sett, den kan du ikke kjøpe sånn som den foreligger. Basert på det som ligger her, med den verddivurderingen, så sier de egentlig at verdien er det, og så har han gjort en forklaring, så da tenker jeg: neeeii.... dette er på en måte ikke helt nok. så hvis det er dette vi har, så syntes jeg det er litt lite.	<p>Og så ville jeg nok i forhold til going concern også bedt om litt mer kjøtt på disse tingene som gjelder salg av selskaper, eiendom, og forsåvidt salg av bil. Det er klart at verdien her på bilgruppen, hvis de er nødt å forsere salgene så vil det jo være en helt annen verdi på disse aksjene enn om man kan bruke tid på det.</p> <p>Risiko i forhold til, knyttet til disse tingene her, så ville jeg sagt at.. Jeg kan begynne med disse mailene. Det er tydelig at First Securities har laget en beregning for å kunne selge. Det er det som er greien, bildelen er på salg. Og det at bildelen er på salg, det første jeg ville tenke at risikoen her er at man pynter bruden, altså at man pynter på regnskapet for å gjøre det klart for salget. Det er det første.</p> <p>Når det gjelder selve verddivurdering som First Securities gjør, så vil jeg si at det er en risiko i forhold til at de bygger hele sin pris kun på opplysninger fra selskapet. Det er ikke noen annen, det er bare på en måte en sammenstilling av opplysninger fra selskapet, og forbeholdet er vel egentlig at de er rett. De sier gitt at opplysningen fra selskapet i forhold til budsjetter er rett, så ser dette greit ut. Med andre ord så er det ikke en verddivurdering jeg umiddelbart ville tatt for god fisk. Den måtte jeg gått bak og sett bak. Det er en typisk risikofaktor i forhold til dette her.</p> <p>Både forutsetningene og disse endringene som nevnes her ville blitt sett på med skepsis. I utgangspunktet ville jeg vært skeptisk til den informasjonen som blir lagt frem her. Det er veldig tette bånd her mellom eier og han styreleder, og forsåvidt også mot First Securities, for de skal sikkert selge dette på vegne av dette selskapet her, som gjør at den verdien er nok ikke helt 100% til å stole på. Det er veldig lite selvstendig oppfatning av verdien. Det er veldig lite benchmarking i forhold til dokumentert sammenligning med andre, ingen vurdering av marked, ingen vurdering konkret, bare en sammensnoring av de verdiene selskapene har sagt. Så alt dette er ledelsens kommentarer, og eierne og styreleder er veldig tett. Så dette er kanskje risiko nummer en oppi dette.</p>
Vurderer First Securities		Innhentet verddivurdering fra First Securities. Okeei. Hvem er First Securities da? Er det en ekspert? Hvis vi tar det First Securities da. De er jo tydeligvis en sånn uavhengig ekspert eller hva du vil kalle de. Så det må man jo gjøre en vurdering av, den eksperten som har uttalt seg her.	Det er veldig tette bånd her mellom eier og han styreleder, og forsåvidt også mot First Securities, for de skal sikkert selge dette på vegne av dette selskapet her, som gjør at den verdien er nok ikke helt 100% til å stole på.
Vurderer påstandene ifm likviditetsforbedringer			
Vurderer likviditet	<p>Ser ikke hvor det er opplyst om noe selgerkreditt. Hvor er denne selgerkreditten? Hm</p> <p>Så selvfølgelig også, får de utbytte? Er det realistisk? Og vil konsernet, som egentlig er årsaken til at vi har et problem, har det en verdi som ligner på det.. er det sannsynlig at vi får solgt det? Hvordan er gjeldssituasjonen i de selskapene?</p> <p>Det står noe her om en selgerkreditt gitt til Andersen Eiendom. Jeg ville hatt mer informasjon om denne selgerkreditten.</p>	Refinansiering? Hvor er det det står... selgerkreditt? jaha... venter utbytte? tja.	<p>Skal vi se.. Jeg vil se litt på likviditeten først. Konsernet.. Så er jo bankbeholdningen falt. Fordringsmassen er på vei ned, og varelager på vei opp. Alle de tingene er ikke akkurat så gode tegn.</p> <p>Så utgangspunktet mitt ville nok vært at det er en del risikoer knyttet til noen enkeltposter i regnskapet, men i forhold til fortsatt drift ville jeg helt klart bedt om å få fremlagt og analysert et likviditetsbudsjett.</p> <p>På gjeldssiden går jeg utfra at kanskje noe av dette vil være selgerkreditt. Eller gjeld her. Hvis man ser på mor og de må ut med denne gjelden, gitt at det er, dette datterselskapet går konkurs. Så kan det jo hende at denne gjelden blir claimet. Ehm, og da er det klart da kan jo morselskapet også faktisk gå inn i et lite likviditetsproblem hvor man blir nødt til å selge aksjer og eiendeler.</p> <p>Så det må ligge en selgerkreditt? Oppfatter jeg dette rett? Jeg ville jo uansett sjekket, men selgerkreditt fra resten av gruppen til eiendomsgruppen som vil bli gjort opp i forbindelse med dette salget.</p>

KODE	REVISOR 10	REVISOR 11	REVISOR 12
Vurderer fortsatt drift	Om vi går til fortsatt drift så handler det i store trekk om å se i glasskulen, altså om de forventningene vi har faktisk lar seg løse. Er det logisk? Kan vi faktisk få ytterligere 45 millioner i likviditet fra Eiendoms-delen. Den selgerkreditsaken forstår jeg fortsatt ikke. Det er også noe vi må se på muligheten for. Er det ting i Eiendom som tilsier at de skal kunne tilbakebetale selgerkreditten på 85 millioner som de har fått?		<p>Også i forhold til fortsatt drift så er egenkapitalen nogenlunde på plass, både i konsernet og morselskapet. I forhold til de opplysningene som er gitt her, er det grunn til å være litt skeptisk i forhold til det som sies her. De påstår at de skal selge eiendommene, men det er jo ikke gjort enda. Forsatt drift vil jo være avhengig av den biten der.</p> <p>Og så kan det også være going concern, men det er kanskje ikke så mye i mor, men jaja, det er jo 410 millioner kroner da, så det er jo relativt stort beløp. Så hvis verdien her tross alt ikke er tilstede så vil jo den falle. Men jeg vil jo tro at i morselskapet i så dann, så er det ikke noe risiko for konkurs. Det vil jo typisk kunne være i bilforretningen. Så... Going concern i bil.</p> <p>Og så ville jeg sagt at going concern er en problemstilling vi kanskje måtte dukket ned i. Det er klart at med en gang man kommer i en going concern problematikk så vil du også måtte ta stilling til de verdiene av disse eiendelene på en litt annen måte. Altså se på faktiske verdier.</p>
Vurderer salg av Andersen bilsalg AS			De påstår at de skal selge eiendommene, men det er jo ikke gjort enda. Forsatt drift vil jo være avhengig av den biten der.
Etterspør ytterligere informasjon	Tallene for det nye året, de bruker de jo, hvordan ser disse ut? Sammenlignet med priser og marginer	Dette er litt sånn...konkluder om du vil godta ledelsens vurdering. Altså her er det jo sånn at du kan ikke godta sånn som det foreligger. Det er jo for lite grunnlag til å godta tenker jeg. Det er i hvert fall et utgangspunkt. Det her er jo... jeg savner litt sånn... det hadde vært enklere om vi hadde hatt noen sanne analyser og sånt. Bildelen gikk jo tydeligvis dårlig, ikke sant, men vi vet jo ikke helt hvorfor.	Og så ville jeg nok i forhold til going concern også bedt om litt mer kjøtt på disse tingene som gjelder salg av selskaper, eiendom, og forsåvidt salg av bil. Det er klart at verdien her på bilgruppen, hvis de er nødt å forsere salgene så vil det jo være en helt annen verdi på disse aksjene enn om man kan bruke tid på det.
Beskriver videre revisjonshandlinger	Neste punkt ville normalt sett vært låneavtaler. Hva ligger i de avtalene. Og da har vi vært innom hovedpunktene.		
Konkluderer		<p>Jeg tenker jo sånn i utgangspunktet så er det sikkert riktig å legge fortsatt driftsforutsetningen til grunn. Konsernet har jo sånn sett en solid egenkapital. Det skal jo masse til her for at du ikke skal legge den til grunn. Men hvis den dokumentasjonen eller begrunnelsen til å gjøre det, er det jeg har fått her, så syntes jeg det er litt tynt. En må jo ha underdokumentasjon på alt som står her da.</p> <p>Jeg mangler litt opplysninger til å se hele bildet. Så tenker når vi ikke har mer enn dette, så kan vi ikke akseptere.</p>	